

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KIRÂAT İLMİNİN GÜNÜMÜZ PROBLEMLERİ
(TEGANNİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim Burak KIZILKAYA

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ANKARA, 2022

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KİRÂAT İLMİNİN GÜNÜMÜZ PROBLEMLERİ
(TEGANNİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim Burak KIZILKAYA

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Aydın KUDAT

ANKARA, 2022

ONAY SAYFASI

İbrahim Burak KIZILKAYA tarafından hazırlanan “Kırâat İlminin Günümüz Problemleri (Teganni Örneği) adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/ oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kurumu	İmza
Prof. Dr. Mehmet ÜNAL	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		
Doç. Dr. Aydın KUDAT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		
Dr. Öğr. Üyesi Sema ÇELEM	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 28/06/2022

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ad Soyad

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (28.06.2022)

İbrahim Burak KIZILKAYA

TEŞEKKÜR

Bu teze başlarken beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşünceyi yaşam biçimi olarak algılamamı sağlayan, her zaman beni destekleyen, takdir ve taltif eden bir öğrencisi olarak değil meslektaşısı olarak gören bana hep güvenen sayın hocam Doç. Dr. Aydın Kudat'a teşekkür gönül borcumdur. Ayrıca değerli zamanlarını ayırarak bu çalışmayı okuyup tavsiye ve tenkitleri ile yardımlarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Mehmet Ünal'a ve Dr. Öğr. Üyesi Sema Çelem'e teşekkür ederim. Yine bu süreçte maddi manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme ve eşime teşekkür ederim.

ÖZET

Kur’ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed’e vahiy yoluyla indirilmiş, Mushaflarda yazılmış, Hz. Muhammed’den bizlere kadar tevâtür yoluyla nakledilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm “Oku” emri ile nâzil olmaya başlamıştır. Kur’ân’ı ilk okuyan ve onu ashâbına tâlim ettiren Hz. Muhammed olmuştur. Onu öğrenme ezberleme ve kırâat keyfiyetini muhâfaza etme noktasında sahâbiler birbiriyle yarışır hale gelmişlerdir. Aynı zamanda Kur’ân’ı tâlim ettikleri şekliyle kendilerinden sonraki nesillere tıpkı Muhammed’den (s.a.v.) öğrendikleri şekliyle aktarma gayretinde olmuşlardır. Ancak zamanla fetihler sonucu İslâm coğrafyasının genişlemesi ve Arap olmayan farklı toplulukların İslâm’a girmesi gibi sebeplerden dolayı lahn denilen hadise meydana gelmiştir. Arap olmayan farklı toplulukların İslâm’a girmesiyle Arap lahninin bozulmaya başlamasıyla harfleri seslendirme, kelimeleri telaffuz etme ve edâ ediliş biçimlerinde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Tarihi süreç içerisinde nazarî ve pratik açılardan Kur’ân kırâatında birden fazla lahn olayı tespit edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm anlaşılın ve ahkâmıyla amel edilsin diye nâzil olmuştur. (Yûsuf, 12/2; Meryem, 19/97; Kamer, 54/17-22-32-40) Kur’ân “Ne der, ne demek ister” terkihi Kur’ân muhatapları için mülâhaza edilmesi gereken dini bir vecîbedir. Gerek kırâat alanında gerekse dilbilim alanında yapılan bütün çabalar bu amaca mâtuftur. Maksat ise Allah’ın kelimından, Allah’ın iradesini Allah’ın murat ettiği biçimde anlamaktır. İşte buna muvafık olan her şey uygun ve gerekli, buna mâni olan şeyler ise gereksizdir. Allah’ın kelimasını doğru anlamak doğru kırâata bağlıdır. Bunun garantisi ise öncelikle kırâat ve dilbilim disiplinleridir. Çünkü bunlar lahn ve tahrife karşı koruma sağlamaktadır. Tecvîd ve bağlantıları ise bunların muhteviyâtındandır. Tecvîdin de asıl gayesi hoş sadâdan ziyade, Kur’ân’ı ve onun tilâvet biçimini tahrif, tağyir ve lahndan muhafaza etmektir. Günümüzde bu konuda bazı ifrat ve tefritler yaşanmaktadır. Mesela Kur’ân’ın indiriliş gayesinden uzak olan aşırı ve abartılı bir şekilde teganniye kaçıldığı gözlemlenmektedir. Lahn kavramı içinde değerlendirilen bu durum ilmî, fikrî ve sosyal açılardan kritik edilmesi gereken bir husustur.

Kur’ân tilâvetiyle ilgili güncel problemlerden biri sınırları ihlal eden teganni, nağme, makam ve ezgi gibi gelişmelerdir. Diğer yandan teganni ile ilgili hadislerle bakıldığında Kur’ân’ın nağmeli, hoş sadâ ve teganni ile okunmasının gerekliliğinden bahsedildiği görülmektedir. Bu kayıtlar nasıl okunmalı, nasıl anlaşılmalı, ölçü ve sınırları nasıl tespit edilmelidir. Bu teganninin elbette bir ölçüsü bulunmaktadır. Bu çalışmamızda icra edilişin mâhiyetini ve sınırlarını belirlemek açısından teganni ile tilâvet etmeyi ve bu hususta

meydana gelen hataları ele alacağız. Bu minvalde, tarihte tespit edilmiş hatalar günümüzde belkide kılıf değıştirerek devam etmekte midir?. Maksudımız tarihi süreç içerisinde var olan hataları tespit etmek, günümüzdeki benzer hataları ile mukayeseli bir yaklaşım sergileyerek bu hataların asgarî düzeye indirilmesine vesile olabilecek bir çalışma sunmaktır.

Bu anlamda çalışmamız tespitler, analizler ve önerilerden oluşacaktır. Çalışmamız bir giriş üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, tecvîd, lahn, teganni, bid'at, sahih bilgi.

ABSTRACT

The Quran was revealed to Prophet Muhammad through angel Gabriel, has been written down and collected into a book, and passed down through generations through an Islamic concept called *tawatur* which broadly translates to having an incident or quote reported verbatim through multiple narrators thus transmitted through generations with sound authenticity. The very first verse to be revealed is the imperative, "Recite!". Prophet Muhammad was the first to read and instruct Quran to his companions. Soon after, companions of the prophet were so eager to learn, memorize and protect its recital style, they were almost competing for the best results. They also put forth a sincere effort to pass down the ways of recital exactly as they have learned it from prophet Muhammad himself to the next generations. However, over time, due to wars and conquests, an event named "*lahn*" had taken place due to geographical expansion as well as conversion of a variety of non-Arab societies to Islam. After the inclusion of other societies to the land, a degeneration or evolution of Arab *lahn* was inevitable; thus variations in pronunciation of letters, enunciation of words and intonation has risen/appeared. In the historical process, more than one *lahn* events have been identified in the Qur'anic recitation from theoretical and practical aspects. Within the historical period, in terms of visual and practicality/convenience, more than one incident of *lahn* has been detected, hence there is a diversity in recitation of the Quran.

The Quran was revealed in order to be understood and practiced according to its law (Yûsuf, 12/2; Meryem, 19/97; Kamer, 54/17-22-32-40). "What does the Quran say and what is intended with this message" are questions to be considered as a responsibility for Muslims.

All efforts in terms of both fields of recital as well as grammar serve this purpose. The ultimate aim is to understand Allah's will through His language in the way He wishes. Anything that achieves this purpose is appropriate and necessary, and anything that prevents this purpose is unnecessary/worthless. To understand Allah's word /message goes through reciting it accurately. The way to assure goes through grammar and recitation. Because these two fields provide protection against *lahn* and destruction. Tajweed and its connections are within their content. The true intention and purpose of tajweed is to protect Quran and its tilawat (recital) from deterioration and destruction rather than providing/creating just a pleasant sound/melody.

Today, extreme ends of the spectrum are being practiced. For instance, far from its purpose of revelation, it is observed that Quran is recited in an exaggerated way, almost like

singing (teganni). This is a situation mentioned within the context of lahn, and must be scholarly, philosophically and socially critiqued.

One of the current problems regarding Quran recitation is transgression of boundaries which leads up to singing, namely teganni, tune, maqam and melody. On the other hand, there exists hadiths regarding teganni, in which it is advised that Quran be recited with a pleasant melody and tune. How should these narrations from the prophet be interpreted, how can the boundaries be determined, and where should the line be drawn? Surely there is limit to this teganni. In our study, we aim to set the limits and determine the boundaries of Quran recital; we will also examine the common mistakes that this style of reciting leads to.

In this context, do similar mistakes which have historically been detected, perhaps, continue in our current times with a slightly different shape? In this paper, we intend to detect the mistakes made within the diverse history of Quran recitation and demonstrate with a comparative approach, similar mistakes from current times; thus by diagnosing the issue, help decrease these mistakes to a minimum.

In this context, our study is comprised of identification of the issues, analysis and recommendations. This paper includes an introduction, three main parts as well as a conclusion.

Keywords: Qıraa, Tajweed, Lahn, Tagannee, Bid'a, Authenticity.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
Çalışmanın Konusu ve Kapsamı	2
Problem ve Alt Problemler	2
Takip Edilen Yöntem	3
Bu Alandaki Çalışmalar	3
Konuyu Seçmemizin Sebebi	4
İstifade Edilen Kaynaklar	4
Çalışmanın Amaçları ve Hedefleri	4
BİRİNCİ BÖLÜM	6
KİRÂAT İLMİNE, LAHN VE TEGANNİ KAVRAMLARINA GENEL BAKIŞ	6
1.1. Kırâat ilmi	6
1.1.1. Lugat Olarak Kırâat	10
1.1.2. İstilah Olarak Kırâat	10
1.1.3. Kırâatın Kısımları	11
1.1.3.1. Geçerlilik Açısından	11
1.1.3.1.1. Mütevâtir Kırâatlar	12
1.1.3.1.2. Meşhûr Kırâatlar	13
1.1.3.1.3. Âhâd Kırâatlar	13
1.1.3.1.4. Şâz Kırâatlar	14
1.1.3.1.5. Mevzû Kırâatlar	14
1.1.3.1.6. Müdrec Kırâatlar	15
1.1.3.2. Pratikte Sahih Tilâvetin Ölçütleri	15
1.1.3.2.1. Mürettel	17
1.1.3.2.2. Mücevved (Tecvîdli)	19
1.1.3.2.2.1. Şer'î Vacip	21
1.1.3.2.2.2. Sînâî Vacip	21
1.1.3.2.3. Tilâvette Letâfet (Kolaylaştırma) ve Teassüf (Zorlama)	23
1.1.3.2.4. Tilâvette Arabî Lahn	25
1.1.3.3. Sûrat Bakımından Tilâvetler	28
1.1.3.3.1. Tahkik	28

1.1.3.3.2. Tedvir.....	29
1.1.3.3.3. Hadr	29
1.2. Lahn Kavramı	29
1.2.1. Lugat ve İstilah Olarak Lahn	30
1.2.2. Lahn Çeşitleri	33
1.2.1.1. Lahn-ı Celî	33
1.2.1.2. Lahn-ı Hafî.....	35
1.3. Teganni Kavramı	36
1.3.1. Teganni Anlamları.....	36
1.3.2. Teganninin Eş Anlamlıları.....	36
İKİNCİ BÖLÜM	39
TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE NAZARÎ VE TATBİKAT AÇISINDAN TEGANNÎ	39
2.1. Nazarî Açıdan.....	39
2.2. Pratîk Açıdan.....	41
2.3. Teganninin İbnü'l-Cezerî'ye Kadar Tespit Edilen Kısımları.....	43
2.3.1. Terkîs.....	45
2.3.2. Ter'îd.....	46
2.3.3. Tatrîb	46
2.3.4. Tahzîn.....	46
2.4. Teganninin İbnü'l-Cezerî'den Sonra (Günümüzde) Ortaya Çıkan Kısımlar	48
2.4.1. Tecvîd Kurallarında Aşırılık	48
2.4.2. Mahallî Okuyuşların Ön Plana Çıkması	49
2.4.3. Tilâvette Aşırı Nağme ve Makam	50
2.4.4. Koro Halinde Okumak	51
2.4.5. Âyetleri Mûsikiye Âlet Etmek	52
2.4.6. Tek Nefeste Okumak.....	53
2.5. Günümüz Hatalı Okuyuşların Kırâat Terminolojisinde Tanımı	53
2.6. Günümüz Teganni Uygulamaları ve Tarihi Süreçte Tespit Edilen Bid'atlarla Karşılaştırmalı Analizleri	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	56
KİRÂATTA GÜNCEL PROBLEMLER VE TEGANNÎ ÖRNEKLERİ TAHLİLİ (SEBEP VE SONUÇLARI).....	56
3.1. Günümüz Kırâat Problemleri	56
3.1.1. Oryantalist Eleştiriler	56
3.1.2. Diğer Problemler	64
3.2. Lahn Bağlamında Tecvîd Alanıyla İlgili Problemleri.....	66

3.2.1. İtnâb (İfrat)	67
3.2.2. Hezreme (Tefrit).....	69
3.3. Teganni ve Bid'ât Türleri	70
3.3.1. Teganninin Müspet, Menfî ve Tartışmalı Olan Türleri.....	71
3.3.2. Ortaya Çıkma Sebep ve Sonuçları	72
3.3.2.1. Teganninin Sebepleri.....	74
3.3.2.1.1. İnsan Tabiatındaki Doyumsuzluk.....	74
3.3.2.1.2. İnsan Tabiatının Taklîte Meyyal Oluşu.....	74
3.3.2.1.3. Kişinin Kendini Beğendirme Arzusu	75
3.3.2.1.4. Teganninin Psikolojik Boyutu (İnsanoğlunun Hoşlanması)	75
3.3.2.1.5. Teganninin Sosyolojik Boyutu (Diğer Kültürlerden Etkilenme)	75
3.3.2.2. Teganninin Sonuçları	76
3.3.2.2.1. Kur'ân-ı Kerîm'i Oyun ve Eğlence Haline Getirmek	76
3.3.2.2.2. Tevâtür Olarak Bize Gelen Tilâvet Stilini Bozmak	76
3.3.2.2.3. Kur'ân-ı Kerîm'in Mücevved, Mürettel Vafına Eklemelere ve Çıkarmalara Yol Açmak	77
3.3.2.2.4. Kur'ân-ı Kerîm'i Ezgi ve Şiire Benzetmek.....	78
3.3.3. Teganni İle İlgili Âyet ve Hadisler.....	78
3.3.3.1. Teganni İle Yorumlanan Âyetler.....	78
3.3.3.2. Teganni İle Yorumlanan Hadisler	81
3.3.4. Âlimlerin Teganni Hakkındaki Görüşleri	85
3.3.4.1. Fıkıh Mezheplerinin Görüşleri	86
3.3.4.1.1. Mâlikî Mezhebi	86
3.3.4.1.2. Hanefî Mezhebi	87
3.3.4.1.3. Şâfiî Mezhebi	87
3.3.4.1.4. Hanbelî Mezhebi	88
3.3.4.2. Kurrânın Görüşü.....	89
3.3.4.3. Günümüzdeki Yaklaşımlar.....	91
3.3.5. Teganninin Anlam ile İlişkisi	92
3.3.6. Ülke ve Bölgelere Göre Teganni Örnekleri	94
3.3.7. Günümüzde Teganni Örnekleri ve Uygun Olmayan Kırâat Biçimleri	95
3.3.7.1. Teassüf ve Tekellüf	95
3.3.7.2. Taklit	96
3.3.7.3. Tatrîb	96
3.3.7.4. Terci'	96
3.3.7.5. Terkîs.....	96

3.3.7.6. Tahzîn.....	97
3.3.7.7. Ter'îd.....	97
3.3.7.8. Tahrif.....	97
3.3.7.8.1. Belirli Makamlara Göre Okumak.....	97
3.3.7.8.2. Koro Halinde Okumak	98
3.3.7.9. Mûsiki Aletleri Eşliğinde Okumak	98
3.3.7.10. Ehl-i Kitabı Taklit	98
3.3.7.11. Ehl-i Fıskı Taklit	99
3.3.7.12. Kesik Kesik Okumak	99
3.3.7.13. Kur'ân ile Hemhâl Olup Kalbi Bütünlük Sağlayamamak.....	99
3.3.8. Öneriler.....	100
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	105

KISALTMALAR

b.	: bin, ibn (Oğlu)
b.y.	: Basım Yeri Yok
bk.	: Bakınız
cev.	: Çeviren
ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
haz.	: Hazırlayan
öl.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
r.anhâ.	: Radıyallahu anhâ
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı Yok

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri en önemli iletişim aracı olan duygu ve düşüncenin kendisiyle ifade edildiği dil doğup gelişen canlı bir varlıktır. Bu nedenle tarihi süreç içerisinde toplumların dillerinde değişiklikler olması kaçınılmazdır. Aynı zamanda sözlü ve yazılı iletişim aracı olarak kullanılan dilde, kullanım sırasında hatalar olabilmektedir. Bu hatalar zamanla dilde yer edininip, dilin aslı yapısına zarar verebilmektedir.

Kelamullah olan Kur’ân-ı Kerîm öncelikle sözdür. Bu ilahî söz apaçık fasih Arapça bir dil ile beşerle buluşmuştur. Süreç içerisinde dilde meydana gelebilen ihtilafların ve yanlışların Kur’ân kırâatına bulaşması kaçınılmazdır. Fasih Arapça ve kırâatta meydana gelen bu değişiklikler ve bozulmalar lahn kavramı içinde değerlendirilmektedir. Günümüzde bu anlamadaki lahn özellikle nağme ve teganni şeklinde tezahür etmektedir.

Kur’ân’ın nâzil olduğu bir dil olan Arapça, aynı zamanda Kur’ân ilimlerinden olan tefsir vb. ilimlerle Kur’ân’la yakından bağlantısı bulunan hadis ilimlerinin temelini oluşturmaktadır. Arapça’da meydana gelen her türlü hata bu ilimleri ve dolayısıyla bu ilimler aracılığıyla çıkarılan İslâm dininin mesaj ve hükümlerini de doğrudan etkilemektedir. Dilin kendi özelliğine binaen günümüzde de bu hataların incelenmesi hususu önemini korumaktadır.

Birde fazla disiplini ilgilendiren ve hem olumlu hem olumsuz olmak üzere birden fazla anlama gelen ‘lahn’ kavramı hakkında çeşitli makale, araştırma ve tezler ortaya konmuştur. Ancak bu çalışmalarda ‘lahn’ kavramı ayrı ayrı olmak üzere, dilde lahn, hadislerde lahn vb. şekilde ayrı ayrı disiplinlerde incelenmiştir.

Bu çalışmada ise, biz ‘lahn’ kavramını “teganni” bid’atı şeklinde meydana gelen kısımlarını ele almaktayız. Bu çalışmayla, ‘lahn’ kavramı ve tarihi seyrinin daha iyi anlaşılmasına, keyfiliğin önüne geçerek kavramın anlamı açısından ortak paydada buluşulmasına ve Kur’ân tilâvetinde “teganni” bid’atının irtikab ettirilmemesine bir nebze de olsa katkı sunmayı amaçlamaktayız.

Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Çalışmamızın ana konusu Kur'ân'da lahnıdır. Lahnın farklı tezahürleri olduğu erbâbının mâlumudur. Kur'ân-ı Kerîm, lafız ve mâna yönüyle mucize bir kelimedir. Bu iki husus aynı zamanda şiârlardan olup Müslümanların ortak değeridir. Bu ortak paydaları tahrif, tağyire karşı korumak ancak nazarî ilkeler ve bu ilkelerin doğru tatbiki ile sağlanabilir.

Hız. Peygamber nâzil olan âyetleri aldığı gibi ümmetine tebliğ ve tâlim etmiştir. Ashâbına öğrettikten sonra, öğrendiklerini aynı şekilde başkalarına aktarmalarını onlardan istemiştir. Onlar da dinî bir vecîbe olarak Kur'ân'ı aynı şuurla diğer insanlara aktarmaya başlamışlardır. Ancak birden fazla sebebe mebnî olarak zamanla bazı hatalar Kur'ân kırâatına sirayet etmiştir. Başta telaffuzu olmak üzere, Kur'ân'ın etrafında birden fazla açılardan hatalar olagelmıştır. Telaffuzunda meydana gelen hatalar genel mânada lahn diye tabir edilmektedir. Geniş muhtevaya sahip olan lahnın içinde en yaygın olan kısmın ise teganni olduğu söylenebilir.

Tarihi süreç içerisinde bu tür hata hep var olagelmıştır. Ancak tekrar edilen bu tür hatalar bazen farklı şekillerde tezahür edebilmiştir. Günümüzde de Kur'ân'ın tilâvet biçiminde birtakım sapmalar ve yanlışlar meydana geldiği söylenebilir. İşte lahnın bir versiyonu olan teganni olayı çalışmamızın kapsamını belirlemektedir. Öyle ki Kur'ân'ın ruhuna aykırı bir şekilde teganni ile tilâvet şekillerine şahit olmak sıradan olay halini alabilmekte, bazen de kitleler tarafından beğeni alabilmektedir. Diğer yandan Mısır, İran ve Türkiye gibi ülkelerde Kur'ân tilâvetinde bu noktada aşırı uygulamalar görülmektedir.

Problem ve Alt Problemler

Bu çalışmamızda ele alacağımız asıl konu kırâat ilminin günümüz problemi olmakla beraber alt problem diyebileceğimiz fakat yaygın olan problemler hükmünü alan teganni problemi üzerinde durulacaktır. Burada söz konusu kavramla kastedilen Kur'ân tilâvetinde ifrat ve tefrittir. İşte hem ifrat boyutunda hem de tefrit boyutunda birden fazla kusurdan söz edilebilir. Tedebbürü engelleyen, tefekküre perde olan her türlü ifrat ve tefrit girişimleri bir problemdir. Çünkü bu aşırı tutumlar Kur'ân'ın asıl gayesi olan insanları en sağlam yollara iletme vasfından uzaklaşmaya sebep olabilmektedir.

Bu anlamda çalışmamızın en önemli gayesi Kur'ân'ın doğru bir şekilde okunması ve anlaşılabilmesi için gerekli okuyuş şeklini, ifrat ve tefritten uzak, kayıt ve müşâfeheye dayalı olan sahih okuma biçimine riayet edilerek tilâvet edilmesine katkı sağlayabilmektir.

Takip Edilen Yöntem

Bu çalışmamızda öncelikle bilimsel araştırma tekniklerine bağlı kalınmıştır. Akademik çalışmalarda dikkat edilmesi gereken temel ortak kriterler yanında bağlı bulunduğum enstitünün sunduğu tez yazım kılavuzundaki prensip ve tavsiyelerine dikkat edilmiştir. Bu çalışmamızda tümünden gelim yöntemi kullanılmıştır. Takip edilen yöntem araştırma, tespit ve analiz şeklinde ifade edilebilir. Teganni kavramının problematik boyutu ele alındığı için, bakış açımız eleştireldir.

Bu Alandaki Çalışmalar

Elbetteki Kur'ân'ın doğru tilâveti ve bunun etrafındaki muhtemel hataları bertaraf etmek için birçok çalışma yapılmıştır. Tefsir, fıkıh ve hadis kitapları buna değinmiştir. Bu alana özel olarak yazılmış kitaplarda bulunmaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin¹ (öl. 833/1429) *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, *Manzûmetu'l-mukaddimeh fî mâ yecibu alâ kârî'l-Kur'âni en ye'meleh* ve *müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*, Abdülhâdi el-Fadlî'nin *el-Kırâati'l-Kur'âniyye târîh ve ta'rîf*, Ebû Hâlid b. Velîd'in *İzâletü'l-gışâveh an hükmi'l-lahni fî't-tilâveh*, Ali b. Sa'd el-Âmid el-Mekkî'nin *el-Lahnu fî kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Ebû Abdurrahmân Cemâl b. İbrâhîm'in *Risâletü'n-nuru's-sâtî li-ma'rîfeti'l-hatai's-şâi' esnâi tilâveti'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli eserleri bu alanda yapılmış çalışmalardandır. Günümüzde ise, Prof. Dr. Necdet Çağıl'ın *Kutsal Metinler ve Müzik*, Prof. Dr. Abdulmecit Okçu'nun *Kur'ân Tilâvetinde Ezgi*, Tuğba Savran ve Ahmet Hakkı Turabi'nin *Kur'ân Tilâvetinde Teğanni* isimli makaleler bazında çalışmaları bulunmaktadır. Ancak kırâataki lahn bağlamında teganni konusunun bildiğimiz kadarıyla özel bir çalışma konusu yapılmadığı görülmektedir. Bildiğimiz kadarıyla lahn bağlamında teganni konusunun problematik boyutu herhangi bir tez çalışmasına konu olmamıştır.

¹ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî.

Konuyu Seçmemizin Sebebi

Kur'ân kırâatında en önemli esas tilâvette sadelik ve doğallıktır. Vahyin ilk muhataplarına baktığımızda onlarda ki en belirgin özelliğin lahnde doğallık olduğu görülmektedir. Ancak günümüzde her bir toplum kendine özgü nağme, makam ve tegannileri Kur'ân kırâatına yansıtmaktadır. Bu durum Kur'ân'ın ruhuna zarar vermektedir. Bu çalışmayı seçmemizin maksadı teganni ve lahn kavramını analiz edip, günümüzdeki yanlış okumaların bir nebze de olsa önüne geçmektir.

İstifade Edilen Kaynaklar

Araştırmamızda pek çok kitap, makale, tez ve araştırmadan yararlanılmıştır. Bununla birlikte, kırâat alanının temel kaynaklarından sayılan İbnü'l Cezer'i'nin *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd* ve *Tayyibetü'n-neşr fî'l-kırâati'l-aşr*, Ebû Amr ed-Dânî'nin² (öl. 444/1053) *et-Tahtîd fî'l-ittikâni ve't-tecvîd*, Mekkî b. Ebî Tâlib'in (öl. 437/1045) *er-Riâye li tecvîdi'l-kırâaeh ve tahkiki lafzi't-tilâveh* ve Doç. Dr. Aydın Kudat'ın *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu* ve Prof. Dr. Mehmet Ünal'ın *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü* adlı eserlerinden temel kaynak olarak yararlanılmıştır.

Aynı zamanda Prof. Dr. Necdet Çağıl'ın *Kutsal Metinler* ve Müzik, Prof. Dr. Abdulmecit Okçu'nun *Kur'ân Tilâvetinde Ezgi* isimli makalesinden istifade edilmiştir.

Çalışmanın Amaçları ve Hedefleri

Bizim bu çalışmadan maksadımız, kayıt ve müşâfehe yoluyla bize nakledilen Kur'ân'ı ziyadesiz ve noksansız olarak nakledildiği gibi doğru bir şekilde okunmasını sağlamaya katkı sunmak ve onun bu anlamda tahrif edilmemesine katkı sağlamaya çalışmaktır.

Kırâat alanındaki tarihi problemleri tespit etmek ve günümüzde bunların farklı şekillerdeki tezahürleri incelemektir.

Muteber eserler ışığında Kur'ân tilâvetindeki temel ölçütleri ortaya koymak ve bu bağlamda meydana gelebilen ifrat ve tefritleri sahih bilgiyle tespit etmektir. Tespit edilen bu

² Ebû Amr Osman bin Saîd ed-Dânî.

hataların düzeltilmesini, özellikle anlamsal açıdan çok boyutlu olan lahn mefhûmunun nazari ve pratik açıdan tahlilini yaparak muhtemel yanlış algı ve uygulamaların tashihine katkı sunmak ve bidayetten günümüze kadar tartışmalara konu olan lahn hususunda araştırma yapmak isteyenlere bilimsel kaynak sunmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİRÂAT İLMİNE, LAHN VE TEGANNİ KAVRAMLARINA GENEL BAKIŞ

Bu bölümde öncelikle kırâat ilmi genel hatlarıyla ele alınacaktır. Akabinde lahn kavramının genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

1.1. Kırâat ilmi

Kırâat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in yazılış ve okunuş biçimlerini ele alan Kur'ân-ı Kerîm'i sahih bir şekilde okumaya ve anlamaya yarayan bir ilimdir. Kırâat ilmi Kur'ân'ın nüzûlüyle birlikte var olagelmış ve günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçerek günümüzdeki halini almıştır. Bu bölümde öncelikle kırâat ilmine genel bir bakış ele alınacak akabinde lahn kavramının genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Kırâat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarını edâ ediliş yönünden ele alan, bu husustaki ittifak ve ihtilafları belirten rivayetleri, nakledenlerine (imam ve râvilerine) isnad ederek inceleyen bir ilim dalıdır.³

Kırâat farklılıkları açısından kırâat ilmi usûl ve ferş-i hurûf olarak iki kısma ayrılmaktadır.⁴ Usûl, temel, esas ve ilke olarak şartları tahakkuk eden her konuda düzenli hüküm ve kaidelerden ibarettir. İmâle (suğra/kübra), idgam, teshîl, terkîk, sıla, işmâm vb. tecvîd kuralları ve lehçe farklılıkları bu başlık altında değerlendirilmektedir.⁵ Usul farklılıkları daha çok ses (fonetik) zenginliktir. Mânayı değiştirmeyen ve sadece telaffuza yansıyan bu durum, kırâat farklılıklarının belki de yüzde seksenini oluşturmaktadır.⁶

Usûl ihtilafları bir bakıma değişik coğrafyalardaki Arap kabilelerinin lehçeleridir. Bunu Hz. Muhammed'in ve ashâbın uygulamalarında net olarak görmekteyiz. Misal olarak, elif-i maksûra ile biten يحيى kelimesi Kureyş lehçesinde fetha ile yani - a - sesine yakın bir sesle okunur. Ancak bazı Arap kabileleri ise imâle ile yani - i - sesine yakın bir seslendirmeye okurlar. Görüldüğü üzere bunun mânaya bir etkisi bulunmamaktadır. Hatta

³ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1980), 3.

⁴ Aydın Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu* (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2020), 258.

⁵ Abdülhâdi el-Fadlî, *el-Kırâati'l-Kur'âniyye târîh ve ta'rîf* (Beyrut: Merkezü'l-Ğadîr, 2009), 103.

⁶ Abdurrahman Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 148.

bir defasında Meryem sûresinin 12. âyetinde geçen aynı lafzı Hz. Peygamber imâle ile okumuştur. Onun bu telaffuzu üzerine, “Ey Allah’ın Rasûlü! İmâle ile okuyorsunuz. Hâlbuki imâle Kureyş lugatında yoktur.” denilince Allah Rasûlü, “*Bu da dayılarımız olan Benî Sa’d’ın lugatıdır*” şeklinde cevap vermiştir.⁷

Görüldüğü üzere bu farklı okuyuşların tamamı olmasa dahi zaman zaman Hz. Peygamber okumuş ve ümmetine de bu konuda ruhsat vermiştir. Bu farklılıkları oluşturan usûl kaideleri sıra, ibdâl, nakl, sekt, işmâm, terkîk-i ra, tefhim-i lâm, izhar, idgam, medler gibi ihtilaflar oluşturmaktadır. Bu okuyuş farklılıkları kırâat ilminin önemli bir boyutunu teşkil etmektedir.

Kırâat ilminde kelimelerdeki değişim “ferş-ı hurûf” olarak adlandırılır.⁸ Lugatta, “açma, yayma ve serme”⁹ gibi anlamlara gelen ferş kelimesi literatürde, “okunuşunda ihtilaf vâki olan, üzerine kıyas yapılamayan cüzîyâtâ”¹⁰ denir. Bu başlık altında mûlahaza edilen farklılıklar hemen hemen her sûrede değişik yerlerde bulunan her hangi bir kural takip edilmeden nakil yoluyla elde ettiğimiz farklılıklardır. Daha çok kelimenin i‘rabında, harfinde harekesinde veya kalıbında görülen değişikliklerdir. Kur’ân-ı Kerîm’deki bu tür kırâat farklılıkları, genel olarak mânâyı çok az, bazen de farklı bir hüküm çıkarmaya sebep olacak şekilde etkilemektedir. Ancak bu farklılıkların tamamı Hz. Peygamber’in okumuş veya bizlere öğretmiş olduğu farklılıklardır. Bu farklılıkları şu başlıklar altında toplamamız mümkündür

1) Kelimenin mânasında ve şeklinde değil de sadece harekesinde meydana gelen farklılıklardır. Mesela:

⁷ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân* (Kahire: el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmmetü lil-Kitab, 1974), 1/314.

⁸ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 241.

⁹ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân* (Dimeşk: Daru’l-Kalem, 2011), 354.

¹⁰ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’ân* (b.y.: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurakâhu, ts.), 1/441.

Şuarâ sûresi 13. âyette yer alan وَيَضِيقُ kelimesindeki (ق/kâf) harfini dokuzuncu imam Ya'kûb fethalı okumuş, diğer imamlar ise dammeli olarak okumuşlardır. Görüldüğü üzere bu şekilde okumak kelimenin mânasında ve şeklinde ihtilaf meydana getirmemektedir.¹¹

2) Kelimenin şeklinde değişiklik meydana gelmemekle beraber, mânanın ve harekenin değişikliğe uğramış olduğu kırâatlardır. Mesela:

Âl-i İmrân sûresinin 37. âyetinde yer وَكَفَّلَهَا fiilini Âsım ve Halef b. Hişâm وَكَفَّلَهَا şeklinde teşdîd ile okurken diğer imamlar وَكَفَّلَهَا şeklinde tahfif ile okumuşlardır.¹²

3) Kelimenin şeklinde değişiklik olmamakla beraber, kelimenin harflerinde ve mânasında değişikliğin meydana geldiği kırâatlardır. Mesela:

Bakara sûresi 259. âyette ki وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِرُهَا ifadesinde yer alan altı çizili kelimeyi kırâat imamlarından İbn-i Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef b. Hişâm وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِرُهَا şeklinde ز/zây harfi ile okumakta, diğer kurrâ ise وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِرُهَا şeklinde ر/râ harfi ile okumaktadırlar.¹³

4) Mânada değişiklik olmaksızın harflerde ve kelimenin şeklinde değişikliğin meydana geldiği kırâatlardır. Mesela:

A'râf sûresi 69. âyette yer alan بَصِطَةً kelimesini Kâlûn, Bezzî, Ebû Ca'feri, İbn-i Zekvân, Şu'be, Kisâî ve Verş gibi imamlar بَصِطَةً şeklinde ص/sâd harfi ile okurlarken, diğer imamlar بَسِطَةً şeklinde س/sîn harfi ile okumaktadırlar.¹⁴

5) Kelimelerdeki ziyade ve noksanlık bakımından ihtilafların meydana geldiği kırâatlardır. Mesela:

¹¹ Fadlî, *el-Kırââtî 'l-Kur'âniyye târîh ve ta'rîf*, 101.

¹² Fadlî, *el-Kırââtî 'l-Kur'âniyye târîh ve ta'rîf*, 102.

¹³ Fadlî, *el-Kırââtî 'l-Kur'âniyye târîh ve ta'rîf*, 102.

¹⁴ Fadlî, *el-Kırââtî 'l-Kur'âniyye târîh ve ta'rîf*, 102.

Yâsîn sûresi 35. âyetinde yer alan وَمَا عَمِلْتُمْ ifadesini kırâat imamlarında Şu‘be ve Hamza sondaki zamir hâ’sını hafız ederek وَمَا عَمِلْتُ şeklinde okumaktadırlar. Görüldüğü üzere bu şekildeki okuyuşta harfte noksanlık meydana gelmektedir.¹⁵

İbn-i Kuteybe (öl. 276/889) bu kırâat farklılıkları hakkında şunları söylemektedir:

“Bu her değişik kırâat vechi Allah Teâlâ’nın Cebrâil vasıtasıyla Peygamber (a.s.) indirmiş olduğu vahiydir.”¹⁶

Zekeriyya el-Ensarî (öl.925/1519) kırâat tanımında nakledenin veya dinleyenin tilâvet açısından veya edâ açısından tatbik etme şartını ileri sürmektedir. El-Ensarî’ye göre kırâatı alacak kişi ya imamdaki bizzat işitip okuyacak veya onun huzurunda alıp okumasa dahi ondan edâ edenden almış olacak.¹⁷

Bu tarifi neticesinde kırâat şu şekilde özetlenmektedir:

Hiz. Peygamber’in okuduğu veya Hiz. Peygamber’in önünde sahâbenin okuyup onun onay verdiği Kur’ân lafızlarından fiilî veya takrîrî olarak bir ya da daha çok şekilde nakledilmiş okuma biçimidir.¹⁸ Yani Hiz. Peygamber’den işitilip alınacağı gibi ondan nakil yoluyla da alınabilmektedir.

Arap dilbilimi, Kur’ân kırâatlarının anlaşılmasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Kırâat ve dil bilim kaynak olarak değerlendirildiğinde tek bir gayede birleşmektedirler. Yani, kırâattaki farklı vecihler, Hiz. Peygamber tarafından farklı lehçelerle konuşanların Kur’ân’ı, kendi lehçelerine göre okuyabilme ruhsatına dayanmaktadır. Arap dilbilimi kaynaklarında, kırâatın özellikle usul ihtilaflarının ve lehçelerinin yer aldığı görülmektedir.

¹⁵ Fadlî, *el-Kırââtü'l-Kur’âniyye târîh ve ta’rîf*, 102.

¹⁶ Fadlî, *el-Kırââtü'l-Kur’âniyye târîh ve ta’rîf*, 103.

¹⁷ Fadlî, *el-Kırââtü'l-Kur’âniyye târîh ve ta’rîf*, 68.

¹⁸ Fadlî, *el-Kırââtü'l-Kur’âniyye târîh ve ta’rîf*, 68.

1.1.1. Lugat Olarak Kırâat

Kırâat, قرأ/karae fiilinin semâi mastarıdır. “... قرآن, قراءة, يقرأ قرأ”. Kırâat “toplamak ve birleştirmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹ Kırâata, kırâat denmesinin sebebi, kâri’nin (okuyucunun) harfi diğer bir harfle birleştirmesi ve böylece kelimenin oluşmasıdır. Kelime, diğer bir kelime ile cümle diğer bir cümle ile birleşir. O kimse okur, yani bütün bunları bir araya getirir.²⁰ Kırâat mastarının aynı kökten gelen diğer bir vezni قرآن/Kur’ân şeklindedir. Buna göre Kur’ân mastarı da kırâat ile aynı anlamı ifade etmektedir, denilebilir. Kırâat kelimesi, mastar olarak Kur’ân-ı Kerîm’de yer almamaktadır. Ancak tilâvet anlamına gelen fiil kalıplarında ve mastar olarak (Kur’ân) birçok yerde geçmektedir.²¹

1.1.2. Istılah Olarak Kırâat

Kırâat sahasında otorite kabul edilen İbnü’l-Cezerî’ye göre: “Kırâat, öyle bir ilimdir ki; onun sayesinde insan, Kur’ân-ı Kerîm’in lugat ve i’râb yönünden telaffuzuyla veya onun kelimelerinin seslendirilmesiyle, dizim biçimiyle ilgili olan hazf-isbât (kaldırma-koyma), tahrîk-iskân (harekeleme, sâkin kılma), fasl-vasl (ayırma-birleştirme) gibi hususları kavrar. Dolayısıyla kırâatla uğraşan kişi bu vb. ittifak ve ihtilâf noktalarını nakledenlere dayandırarak öğrenir.”²²

ed-Dimyâtî (öl.1117/1705) kırâatı: “Kur’ân’ın lafızlarında, tahrik, teskin, temdid, tahfif ve teşdid gibi edâ keyfiyetinde meydana gelen farklılıklardır” şeklinde tanımlamıştır.²³

Yine İbnü’l-Cezerî kırâat ilmini şu şekilde tarif etmektedir: “Kur’ân kelimelerinin edâ biçimini ve bu kelimelerdeki ihtilâfı, nakleden kişiye nispet ederek bildiren ilimdir.”²⁴

Bu tariflere göre kırâat ilmi kelimelerin telaffuz biçimiyle, yapısıyla ve i’râbıyla ve bu kelimelerin farklı şekillerde okunmasını sağlayan isnad ile ilgili bir ilim dalıdır. Aslında bu, bir kırâatın sahih kabul edilmesini sağlayan şartları da kapsamaktadır. Bunlar, sened-i sahih,

¹⁹ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tacü’l-luğa* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, ts.), 2/220.

²⁰ Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî, *Dirâsat fî ulûmil-Kur’ân* (Riyad: Merkez Tefsîr li’ d-Dirâsâti’l-Kur’âniyye, 2005), 19.

²¹ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 14.

²² Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 15.

²³ Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdü’l-Ğani el-Benna ed-Dimyâtî, *İthafü fûdalâi’l-beşer bi’l-kırâati’l-erbaate ‘aşer* (Beyrut: Âlimü’l-Kütüb, 1987), 69.

²⁴ İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-mukriîn ve mürşidü’t-tâlibîn*, 9.

resmü'l-mushaf ve bir vechiyle dahi olsa Arap diline muvâfakiyettir.²⁵ Bu şartlar İbnü'l-Cezerî'nin kırâat tanımında da yer almaktadır. Bu hususu İbnü'l-Cezerî Tayyibetü'n-Neşr adlı manzum eserinde şu beyitlerle ifade etmiştir:

فكل ما وافق وجه نحو وكان للرسم احتمالا يحوي

وصح إسنادا هو القرآن فهذه الثلاثة الأركان

“Arap dili kurallarına uygun olan (bir vecih dahi olsa), resm-i osmanîyeye ihtimalen de olsa muvafık olan, sahih bir senetle Hz. Peygamber'e ulaşan her metin Kur'ân'dır.”²⁶

Bu şartlar bir kırâatın kabul şartlarıdır. Ancak, resmü'l-mushafa uygun düşen ve sened-i sahihle bize ulaşan kırâatlar da, Arap diline uygunluk aranıp aranmaması tartışma konusu olmuş ve bu hususta ihtilaf vaki olmuştur. Şöyle ki, resmü'l-mushafa uygun düşen ve sened-i sahihle bize ulaşan kırâatlar zaten Arap dilbilimi kurallarına uygundur. O eleştiriyi yönelten kişinin Arap dilinin, o vechini bilmemesinden kaynaklıdır. O yüzden bu tartışmalar gereksizdir. Kırâat ilmi, “Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarını edâ ediliş yönünden ele alan, bu husustaki ittifak ve ihtilafları belirten rivayetleri, nakledenlerine (imam ve râvilerine) isnad ederek inceleyen bir ilim dalıdır.”²⁷

1.1.3. Kırâatın Kısımları

Kırâatlar, geçerlilik (kabul/red), imamlarına nispet, bölgelerine nispet, okuyuşlarına nispet (ashâb-ı tûl, ashâb-ı tavassut, ashâb-ı kasr) vb. gibi değişik açılardan tasnife tâbi tutulmuşlardır.

1.1.3.1. Geçerlilik Açısından

Bu kısım, kırâatların nakil şekillerini ifade etmektedir. Çünkü kırâatlar da temel konu onların naklediliş şekilleridir. Kırâat âlimleri bu konu üzerinde titiz davranmışlar ve tıpkı hadislerde olduğu gibi kırâatlar da sened zincirleriyle bizlere nakledilmiştir. Hadislerdeki

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşîdü't-tâlibîn*, 18.

²⁶ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *Tayyibetü'n-neşr fî'l-kırâati'l-aşr* (Medine: Mektebetü Dâri'l-Hüdâ, 1991), 39.

²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşîdü't-tâlibîn*, 3.

sened zincirine ilaveten kırâatlar da resmü'l-mushaf ve Arap diline uygunluk aranmış ve bu bakımdan daha sağlam bir şekilde bizlere ulaşmıştır. Bu kısımda kırâatlar sahih ve sahih olmayan şeklinde iki kısma ayrılır. Sahih kırâatlar ise kendi içinde mütevâtir, meşhûr ve âhâd olmak üzere üçe, sahih olmayan kırâatlar ise yine kendi içinde şâz, mevzû ve müdrec olmak üzere üç kısma ayrılır.

1.1.3.1.1. Mütevâtir Kırâatlar

Yalan ve hata üzere ittifak etmeleri aklın imkânsız olan bir topluluğun kendileri gibi başka bir topluluğa arada inkıtâ olmadan muttasıl bir senedle aktararak, Hz. Peygamber'e kadar ulaşan kırâatlardır.²⁸

Kırâat-i seb'a imamların nakletmiş oldukları kırâat vecihleri cumhura göre bu kabilden değerlendirilmektedir.²⁹ Geçerlilik açısından en makbul olan kırâatlar bunlar olup, inanmak vacip, inkâr ise caiz değildir.³⁰

Gerek kırâat-ı seb'a gerekse kırâat-ı aşere imamlarının kırâatı olsun, hadis literatüründeki tanıma göre tevâtür şartlarını tam olarak taşımasa dahi, en azından bulundukları bölgelerde şöhet bulup meşhûr olmuşlardır. İslâm beldelerinde meşhûr olmuş bu kırâatlar pek çok sayıda insan tarafından okunmuş ve okutulmuştur. Bu imamların kırâatı öğrendikleri hocalarının zamanında da aynı durum devam edegelmiştir. Yani onların döneminde sayılarını tam olarak tespit etmenin mümkün olmadığı çok sayıda kişi tarafından okunmuş, okutulmuş ve nesilden nesile tevârüs ederek aktarılmıştır.³¹

Özetleyecek olursak, Kur'ân kırâatları arasında Hz. Peygamber'den bize kadar nakillerinde kırâat imamlarının müşterek oldukları okuyuşların büyük bir kısmı "tevâtür" kapsamı içinde değerlendirilebilir. Ancak, kırâat imamlarının kendi aralarında ihtilaf ederek yaptıkları farklı okumalardan bir kısmı ise meşhûr ve âhâd kanalla gelmiştir. Ne var ki bu

²⁸ Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi 'l-Kur'ân*, 1/258.

²⁹ Kudat, *Kırâatları Hücetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 63.

³⁰ Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 55.

³¹ Kudat, *Kırâatları Hücetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 63.

özellikteki bir kırâat, şayet kendisinden üç rükünden bir tanesini yitirecek olursa, bu durumda onun makbûliyeti de sona erecek demektir.³²

1.1.3.1.2. Meşhûr Kırâatlar

Sahih ve muttasıl bir senedle rivayet edilip, Hz. Osman'ın istinsah ettirmiş olduğu resmü'l mushafa muvâfık ve bir vecihle dahi olsa Arap dil gramerine de (efsah, fasih, nâdir) uygun olmasına rağmen tevâtür derecesine ulaşamamış kırâatlardır.³³ Bu kırâatlar her ne kadar tevâtür derecesine erişememiş olsalar dahi, sahih kırâata dâhil edilmektedir.

Ebû Ca'fer, (öl. 132/749) Ya'kûb (öl. 205/821) ve Halef b. Hişâm'ın (öl. 229/844) kırâatları ekser ulemaya göre bu kabilden değerlendirilmektedir.³⁴ Ancak İbnü'l-Cezerî'nin son kanaatine göre kırâat-ı seb'a dışındaki bu üç imamın kırâatları da mütevâtir kapsamında değerlendirilmektedir.³⁵ İbnü'l-Cezerî'nin dışında da, bu kırâatlar çok kuvvetli senedlerle Hz. Peygamber'e ulaştığı için mütevâtir kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen âlimler de mevcuttur.³⁶

1.1.3.1.3. Âhâd Kırâatlar

Âhâd, "tevâtür derecesine ulaşmamış mütevâtir şartlarını taşımayan haber" demektir.³⁷ Âhâd kırâatlar ise, senedinin sahih olmasına rağmen, resm-i mushafa veya Arap dil gramerine uymayan kırâatlar demektir. Kısaca, Arap dili gramerine ve Hz. Osman'ın istinsâh ettirdiği mushaflara uygun olmasına rağmen senedi tevâtür derecesine yükselememiş kırâatlar meşhûr; senedi sahih olmakla birlikte Hz. Osman mushafına veya Arap dili gramerine uygun olmayan yahut mütevâtir ve meşhûr kırâatlar gibi şöhret bulup yaygınlaşamayan kırâatlar âhâd kırâat sayılır.³⁸

³² Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 90.

³³ Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1/264.

³⁴ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 64.

³⁵ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/10-13.

³⁶ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *Tefsire Giriş (Mukaddimetü't-tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr*, çev. Harun Ünal (Bursa: Ekin Yayınları, 2020), 214.

³⁷ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab* (Beyrut: Dârü's-Sâdır, ts.), 1/95.

³⁸ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 65.

Secde sûresi 32/17 “قُرْءَةً” âyetinde yer alan “قُرْءَةً” kelimesinin cemi’ olarak “قُرَات” şeklinde okunması bu kırâat çeşidine örnek olarak verilebilir.³⁹

1.1.3.1.4. Şâz Kırâatlar

Şâz kırâatlar senedi sahih olmayan, yani muttasıl bir senedle Hz. Peygamber’e ulaşmayan kırâatlardır.⁴⁰

Fâtiha sûresi 4. âyetinde yer alan “مَالِكٍ” kelimesini, mâzî sığası ile “مَلَكٍ” şeklinde okunması, “يَوْمٍ” kelimesinin “يَوْمَ” şeklinde م harfinin fetha ile okunması bu kırâat türüne misal olarak verilebilir.⁴¹

1.1.3.1.5. Mevzû Kırâatlar

Mevzû, uydurma kırâatlardır. Hiçbir aslı ve senedi olmadan birilerine nispet edilen kırâatlardır.⁴²

Yûnus sûresi 192 “فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً” / *Biz de bugün arkandan geleceklere ibret olsun diye seni cansız bedenle denizden yüksek bir yere (karaya) atacağız...*” âyetinde yer alan “نُنَجِّيكَ” kelimesini, İbnü’s-Sümeýf’a ve Ebu’s-Semmâl’ın “نُنَجِّيكَ” / *seni dirilteceğiz...*” şeklinde ve aynı âyetin devamındaki, “لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً” ifadesinde “*limen halfefe*” şeklinde geçen lafzı, “لِمَنْ خَلَقَكَ” / *limen halefeke*” şeklinde okumaları bu kırâat çeşidine misal olarak verilebilir.⁴³

³⁹ Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 1/264.

⁴⁰ Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 1/265.

⁴¹ Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 1/265.

⁴² Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 1/265.

⁴³ Abdülmecit Okçu, *İbnü’l-Cezeri Kur’an ve Kırâat* (Erzurum: Ekev Yayınları, 2001), 52.

1.1.3.1.6. Müdrec Kırâatlar

Kur'ân'ın bazı âyetlerine tefsir maksadıyla yapılan ziyadelere de “müdrec kırâat” denir. Bu tür ziyadeler Kur'ân'dan olmayıp tamamen açıklama ve şerh amacıyla yazılan şahsi notlardan ibarettir.⁴⁴ Buradaki durum, kişinin kendi mushafına kendi notunu tutması olup, herhangi bir art niyet söz konusu değildir. Ancak bu not ziyadeleri daha sonra o kişilere nispet edilen bir kırâat vechine dönüştüğü için kırâatlar başlığı altında değerlendirilmektedir.

Bu kırâat türüne misal olarak:

Bakara sûresi 2/198 “لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ” âyetinin sonuna sahâbîlerden naklen gelen “فِي مَوَاسِيمِ الْحَجِّ” ifadesinin eklenmesi, yine:

Nisâ sûresi 4/12 “...وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ...” âyetinin akabinde ki “مِنْ أُمَّ” ifadesi, yine:

Âli İmrân sûresi 3/104 “وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ” âyetinin akabinde “وَيَسْتَعِينُونَ بِاللَّهِ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ” ifadesinin zikredilmesi müdrec kırâat kabilinden değerlendirilmektedir.⁴⁵

1.1.3.2. Pratikte Sahih Tilâvetin Ölçütleri

Yukarıda kırâatları geçerlilik açısından kategorize edip değerlendirmelerini yapmıştık. Bu başlık altında ise, kırâat pratiğinde dikkat edilmesi gereken bazı kriterleri ele alıp tahlil edeceğiz.

Allah'ın kelamı olan Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet esnasında ibadet şuuruyla okumanın gereği olarak ihlâs sahibi olmak gerekmektedir. Bununla birlikte Allah'ın rızasını gözeterek, kalp huzuru ve tefekkür ile okumak onun tilâvetinin gereğidir.⁴⁶

Nitekim Bakara Sûresi 2/121. Âyette;

الَّذِينَ اتَّبَعَتْهُمْ إِلَهُاتٌ يَتْلُونَ هَٰذَا الْقُرْآنَ كَمَا يُتْلَىٰ ۖ هُمْ يُكْفَرُونَ ۚ

⁴⁴ Nûreddîn İtr, *Ulûmu'l-Kurân'il-kerîm* (Dimeşk: Matbaatü's-Sabâh, 1993), 149.

⁴⁵ Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1/265.

⁴⁶ Muzaffer Şahin Halil Altuntaş, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Muhammed, 47/24.

“Kendilerine kitab verdiğimiz kimseler, onu gereği gibi okurlar. İşte bunlar ona inanırlar. Onu inkâr edenlere gelince, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”⁴⁷ Buyrulmaktadır. Âyette yer alan “حَقَّ تِلَاوَتِهِ” ifadesinin anlamı; Kur’ân’ı tilâvet etme noktasında dil, akıl ve kalp ortaklığıdır. Dilden maksat, harfleri tane tane ve sahîh bir biçimde telaffuz etmektir. Akıl nasibi, mânalarını tefekkür etmektir. Kalbin nasibi ise, öğüt alıp gereğini tatbik etmektir. Yani, dil tane tane okur, akıl onu tercüme eder ve kalp ise ondan öğüt alır. Bununla beraber “حَقَّ تِلَاوَتِهِ” tertîl üzere, tefekkür ve tedebbür suretiyle üzerinde düşünme düşünme okuma anlamını da ihtiva etmektedir.⁴⁸

İbnü’l-Cezerî ise şöyle söylemektedir:

“Şüphesiz Kur’ân-ı Kerîm’in mânalarını anlamak ve onun tâlimatlarını yerine getirmek ümmet için bir kulluk vazifesi olduğu gibi, Arapların en fasihi Hz. Peygamber’e kadar sened silsilesi uzanan kırâat imamlarından geldiği şekliyle onun lafızlarını sahîh bir şekilde okuyup harflerini düzgün bir şekilde çıkarmak da aynı şekilde bir kulluk vazifesidir. Bu konuda imamların bu okuyuşuna muhalefet etmek ve başka bir yol tutmak caiz değildir.”⁴⁹

Konuya tasavvufî açıdan baktığımızda ise, İmam Gazzâlî’ye (öl. 505/1111) göre Kur’ân-ı Kerîm tilâvetiyle ilgili dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

- Tedebbür: Kur’ân-ı Kerîm okumaktan maksat nedir, bunu düşünerek kalp huzuru ile düşünerek ağır ağır okumak.⁵⁰
- Tefehhüm: Kur’ân-ı Kerîm okurken anlamaya çalışarak okumak.⁵¹
- Tahsis: Kişinin tilâvet esnasında kendisine hitap edildiğinin farkına vararak okuması.⁵²
- Teessür: Kişinin Kur’ân okurken, anlatılan şeye göre üzüntü, korku, ümit ve daha başka sıfatlarla müteessir olması.⁵³

⁴⁷ el-Bakara 2/121.

⁴⁸ Ebû’l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl* (Dimeşk: Dâr’u İbn Kesîr, 2000), 1/126.

⁴⁹ İbnü’l-Cezerî, en-Neşr fi’l-kırââtati’l-aşr, 1/210-211.

⁵⁰ Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhya-i ulûm’id-din*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Sentez Yayınevi, ts.), 1/812-813.

⁵¹ Gazzâlî, *İhya-i ulûm’id-din*, 1/814-815

⁵² Gazzâlî, *İhya-i ulûm’id-din*, 1/820-821.

⁵³ Gazzâlî, *İhya-i ulûm’id-din*, 1/822.

• Terakkî: Kur'ân'ı okurken, kendi ağzından değil, Allah'tan dinliyormuş gibi okumak.⁵⁴

• Teberri: Kur'ân'ı okurken, Allah'ın büyüklüğü karşısında kendi benlik ve varlığından geçmek ve kendisini hiçe saymasıdır.⁵⁵

1.1.3.2.1. Mürettel

Tef'îl bâbından olan “رَتَّلَ” (rattele) fiilinin, mastarı “تَرْتِيلَ” (tertîl), ism-i mef'ûlû ise “مُرْتَلَّ” (mürattel) kelimesidir. Tertîl kelimesinin sözlük anlamı ise: yavaş yavaş ilerlemek, ağır ağır acele etmeden söz söylemek demektir.⁵⁶ “رَتَّلَ فُلَانُ كَلَامَهُ” demek, “falanca ağır ağır acele etmeden söz söyledi” demektir.⁵⁷ Yine tertîl, düşünüp taşınma, derin ve ince düşünüp hüküm çıkarma anlamlarına da gelmektedir.⁵⁸

Kırâat ilmi literatürün de ise: telaffuz esnasında her harfin hakkını ve müstehakkını vermek, yani edâ şeklini güzel yapmak anlamına geldiği gibi, okumanın üç derecesi olan tahkîk, tedvîr ve hadrî da kapsayan bir lafızdır. Her harfin hakkını vermek ise, haddi aşmaksızın, doğru okuyuş biçiminden sapmaksızın, aşırıya kaçmaksızın ve zorlanmaksızın, harfi çıkış yerine ve kaynağına götürüp uygun bir şekilde telaffuz etmektir. Aynı zamanda tertîl, tilâvet esnasında tedebbür, tefekkür ve istinbat edip, Kur'ân kırâatını ikâme etmektir.⁵⁹

Allah Teâlâ, elçisine öğretmek ve müminlerinde o öğretiyeye uymalarını sağlamak için “وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا”⁶⁰ âyetini indirmiştir. Bu âyetin anlamı: “okuyuşun yavaş yavaş olsun, harflerin arasını ayır, acele edip harfleri birbirine katma” demektir.⁶¹

Bu âyet hakkında Abdullah b. Abbas'ın (öl. 68/687) şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Onu apaçık bir şekilde açıkla.” İbn Mücâhid'de (öl. 324/936) bu âyeti şu şekilde

⁵⁴ Gazzâlî, *İhya-i ulûm'id-din*, 1/827.

⁵⁵ Gazzâlî, *İhya-i ulûm'id-din*, 1/828.

⁵⁶ Muhammed bin Ebî Bekir er-Râzî, *Muhtâru's-sıhâh* (Beyrut: Dâiratü'l-Meâcim fî Mektebet-i Lübnân, 1986), 98.

⁵⁷ Râzî, *Muhtâru's-sıhâh*, 98.

⁵⁸ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *et-Temhid fî ilmi't-tecvîd* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1985), 50.

⁵⁹ Ebû Amr Osman bin Saîd ed-Dânî, *et-Tahdîd fî'l-itkâni ve't-tecvîd* (Umman: Dâru Ammâr, 2000), 70.

⁶⁰ el-Müzzemmil 73/4.

⁶¹ Dânî, *et-Tahdîd fî'l-itkâni ve't-tecvîd*, 69.

yorumlamıştır: “Okuyuşunu yavaş yavaş sükûnetle yap demektir.” Muhammed’in (s.a.v.) zevcesi Ümmü Seleme (r.anhâ) ise, Hz. Peygamber’in kırâatını, “her harfî açık açık okurdu” şeklinde nitelemiştir. Katade b. Diâme’den (öl. 117/735) gelen bir rivayete göre ise; Enes bin Mâlik’e (öl. 93/711-12) Hz. Peygamber’in kırâatı sorulduğunda “tane tane ve uzatarak okur” buyurmuştur.⁶²

Yine Hz. Ali’nin, bu âyette yer alan “tertîl” kelimesini şu şekilde tefsir ettiği bizlere ulaşmıştır ki, o söz şudur:

الترتيل: تجويد الحروف ومعرفة الوقوف

“Tertîl: Harflerin telaffuzunu güzelce yapmak ve vakf yerlerini bilmektir.”⁶³

Kur’ân-ı Kerîm’i tertîl üzere okumanın ehemmiyetine vurgu yapmak ve onun sevabına teşvik etmek için, Allah Teâlâ; “وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا” buyurmaktadır.⁶⁴ Burada sadece fiil zikredilmesiyle yetinilmeyip, fiilin mastarının da zikredilmesi tekit ifade edebilmektedir.

Bu âyette yer alan “tertîl” kelimesine çeşitli anlamlara gelebilmektedir. Şöyle ki:

- 1) Acele etmeksizin, yavaş yavaş
- 2) Parça parça
- 3) Tefsir ede ede
- 4) Açıklaya açıklaya indirdik.⁶⁵

Hz. Peygamber, Abdullah b. Abbas’a Kur’ân’ı tertîl ile okumasını emretmiş. Bunun üzerine Abdullah b. Abbas tertîlin ne olduğunu sorunca Peygamber (s.a.v.) tertîl hakkında: “Açık seçik anlaşılır bir şekilde okumaktır. Adi (kalitesiz) hurmaların dağıtıldığı gibi veya şiir okuyan kimse gibi hızlı hızlı okunmaması gerektiğini, binâenaleyh Kur’ân okuyan kimsenin amacının sûreyi biran önce bitirmemek olmamasıdır” buyurmaktadır.⁶⁶

Bu âyetler ve onlar hakkındaki yorumlara baktığımız zaman, Kur’ân-ı Kerîm tertîl üzere nâzil olduğu Hz. Muhammed’in ve ashâbının onu tertîl ile okuduğu, aynı zamanda

⁶² Dâni, *et-Tahdîd fi’l-itkâni ve’t-tecvîd*, 71-74.

⁶³ Muhammed Mekki, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfid fi’l-ilmî’l-tecvîd* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 11.

⁶⁴ el-Furkân 25/32.

⁶⁵ Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn* (Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts.), 4/144.

⁶⁶ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, 4/144.

Allah'ın, Hz. Peygamber'in şahsında bütün müminlere de Kur'ân'ı tertîl ile okumalarını emrettiği görülmektedir.

1.1.3.2.2. Mücevved (Tecvîdli)

Tef'îl bâbının ism-i mef'ûlü olan “مُجَوِّد” kelimesinin mastarı “تَجْوِيد” kelimesidir. Tecvîd kelimesi lugatta: “bir şeyi güzel ve sağlam yapmak, onu süslemek” gibi mânalara gelmektedir.⁶⁷ İstilahî olarak ise: “ifrat ve tefrite kaçmadan sıfatlarına uygun şekilde harfleri mahreçlerinden çıkarmak”, “Kur'ân harflerinin mahreçlerinin ve sıfatlarının konu edildiği ilim dalı”, “Kur'ân-ı Kerîm'i harflerinin mahreç ve sıfatlarına riayet edip vakıf, vasıl, sekte vb. tilâvet kurallarına uyarak güzel ve hatasız okumayı öğreten ilim” gibi tanımlar yapılmıştır.⁶⁸

Bununla birlikte tecvîdin buna benzer pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan İbnü'l-Cezerî'nin tanımlarını şöyle sıralayabiliriz:

İbnü'l-Cezerî'nin tarifi:

هُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حُقُوقَهَا وَتَرْتِيبُ مَرَاتِبِهَا وَرَدُّ الْحَرْفِ إِلَى مَخْرَجِهِ وَأَصْلِهِ

“O (tecvîd) her harfin hakkını vermek, mertebelerini tertip etmek, harfi mahreç ve aslına reddetmektir.”⁶⁹

İbnü'l-Cezerî'nin başka bir tarifi ise şöyledir:

وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا مِنْ كُلِّ صِفَةٍ وَمُسْتَحَقَّهَا

“O (tecvîd) her harfin hakkını ve müstehakkını -sıfatları yönünden- yerine getirmektir.”⁷⁰

⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 3/135-136.

⁶⁸ Abdurrahman Çetin, “Tecvîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011.), 40/253.

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 59.

⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-neşr fî'l-kırââtü'l-aşr*, 36; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2004), 164.

Bu tarifte yer alan harfin hakkı ve müstahakkı kavramlarının ne mânaya geldiği açıklamakta fayda mülâhaza etmekteyiz;

Harfin hakkı: harfi hems, cehr, şiddet, rihvet, isti'la, beyniyye, istifâle, itbâk, infitâh, izlâk, ismât, safir, kalkale, lîn, inhirâf, tekrîr, tefeşşî ve istitâle gibi kendisinden ayrılması mümkün olmayan zatî sıfatlarla sıfatlamak suretiyle mahreçinden çıkarmaktır. Sıfatların harflerin mahreçinden ayrılması ise, lahn-ı celî veya lahn-ı hafî sayılmaktadır.⁷¹

Harfin müstehakkı: harfin; zatî, lâzimî sıfatlarından meydana gelen arızî sıfatlarıdır. Ârizî sıfatlar ise şunlardır: tefhîm, terkîk, idgam, ihfâ, izhar, kalb, med, vakf, sekte, hareke ve sükûn gibi aslî sıfatlardan kaynaklanan sıfatlardır. Bunlar harflerde bulunması gereken, ancak bulunmadığı zaman harfin zâtını değiştirmeyen sıfatlardır.⁷² Dilin ve diğer telaffuz uzuvlarının, harfleri mahreçlerinden çıkarmak ve telaffuzda onların haklarını ve müstehaklarını vermek için alıştırma ve eksersiz yapmaları, mütkın olan şeyhlerin ağızlarından tekrar etmek ve dinlemek gerekmektedir.⁷³ Böylelikle harfleri telaffuz etmek insanda bir meleke haline gelebilsin.

Yine bu iki tabir hakkında özetle şunları söyleyebiliriz.

“Harfin hakkı” tabiri ile o harfe ait sıfatların icra edilmesi, “müstehakkı” ile de sıfatların icra edilmesi esnasında meydana gelen hususların gözetilmesi ve harfin mükemmel bir şekilde telaffuzunun sağlanması kastedilmektedir. Mesela herhangi bir harfin sıfatının verilmesi hakkı, onun mükemmel bir şekilde icra edilmesi de müstehakkıdır.

Tecvîd ilmindeki vacip kavramı şer'i vacip ve sînâî vacip olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁷⁴

⁷¹ Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî ilmi't-tecvîd*, 15.

⁷² Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvîd ve Kırâat* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 75.

⁷³ Zekerîyya el-Ensârî, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-cezeriyye fî ilmi't-tecvîd* (Dimeşk: Tevzû Mektebeti'l-Gazzalî, 1992), 66.

⁷⁴ Hüsnî Şeyh Osman, *Hakku't-tilâveh* (Cidde: Dâru'l-Menâra Li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1998), 58.

1.1.3.2.2.1. Şer’î Vacip

Yapılmasıyla sevap kazanılan, terk etmekle cezayı gerektiren vacip çeşididir. Yapılması güzel, terk edilmesi kerih görülmektedir. Şer’î vacibi terk eden kimse, bu ilmin mütehasısları nezdinde uygun görülen ta’zîr cezasına çarptırılmaktadır.⁷⁵

Burada zikredilen şer’î vacip, Kur’ân kelimelerinin kendisiyle meydana geldiği harfleri, harekelerine, sükûnlarına, şeddelerine, medlerine ve terk edilmesinin lahn-ı celî kabul edildiği diğer durumlarına göre muhafaza etmektir. Kim bu durumları vecihlerine uygun olarak yerine getirirse, şer’î vacibi yerine getirdiğinden dolayı sevap ve mükâfata layık olur. Her kimde bunları terk eder veya uygulama hususunda gevşeklik gösterirse, şer’î vacibi terk edip önemsemediğinden dolayı cezayı hak eder ve günahkâr addedilir.⁷⁶

1.1.3.2.2.2. Sınâî Vacip

Sınâî vacip ise, yerine getirilmesi, uygulanması güzel kabul edilen, terk edilmesi ise tecvîd âlimleri nezdinde kerih görülen hususlardır. Bunlar, izhar edilmesi gereken yerleri izhar etmek, idgam olan yerlerde idgam yapmak, ihfâsı gereken yerlerde ihfâ yapmak, kalın okunması gereken yerleri kalın, ince okunması gereken yerleri ince okumak, medleri gereği gibi yerine getirmek gibi tecvîd âlimlerinin koydukları kuralları tatbik etmektir.⁷⁷

Görüldüğü üzere tecvîd, hem ilmî (teorik) hem de amelî (pratik) yönü olan bir ilimdir. Çünkü hem belirlenmiş hüküm ve kuralları vardır hem de bu hüküm ve kuralların tatbik edilişi vardır. Tecvîdin teorik yönlerini bilmek daha çok bu alanda mütehasıslanmış kimselerin bilmesi gereken alan olurken, pratik yönünü her Müslümanın ibadetlerine halel getirmeyecek kadar bilip uygulayabilmesi gerekmektedir.

Tecvîde dair bilgiler kitaplardan elde edilebilse de uygulama aşamasında “fem-i muhsîn” diye tabir edilen uzman hocaya ihtiyaç duyulur. Tecvîdin konuları ilim, tatbik edilişi ise sanattır. Sanat ise sanatkârdan öğrenilir. Bu nedenle Kur’ân-ı Kerîm öğretiminde en önemli unsur işin ehli olan hoca (sanatkâr)’dır. Dolayısıyla tecvîd eğitiminde hocaya duyulan ihtiyaç diğer ilimlerden fazladır.

⁷⁵ Hüsni, *Hakku’t-tilâveh*, 59.

⁷⁶ Hüsni, *Hakku’t-tilâveh*, 59.

⁷⁷ Hüsni, *Hakku’t-tilâveh*, 59.

Tecvîdin kadın/erkek her Müslüman'a farz oluşu kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir.⁷⁸

Bu farziyet iki yönlü ele alınmalıdır:

- Tecvîdi nazarî olarak bilmek farz-ı kifâye'dir.⁷⁹

- Harfleri lâzımî sıfatlarına dikkat ederek, mahreçlerinden okumak farz-ı ayn, harfleri ârizî sıfatlarına riayet ederek okumak ise vâciptir.⁸⁰

Kur'ân okuyan her Müslümanın kırâatını lahn-ı celî'den (açık hata) kurtaracak kadar tecvîde riayet etmesi farz-ı ayn, lahn-ı hafi'den (gizli hata) kurtaracak kadar tecvîde riayet etmesi ise farz-ı kifâye'dir.⁸¹

Farz-ı ayn olan tecvîd için asgari ölçü namazını sahih kılacak kadar bir okuyuştur. Her Müslüman namazını sahih bir şekilde edâ edecek kadar sûre ve âyetleri hakkıyla bilmek ve okumakla mükelleftir. Ancak kişi tecvîd kaidelerini bilmiyor ve öğrenme imkânı yoksa bu kişiyi günahkâr olarak değerlendirmek ne kadar doğru bir yaklaşımdır. Çünkü Yüce Allah kullarına güçlerinin üstünde bir yük yüklemeyeceğini Kur'ân'da pek çok yerde zikretmektedir.⁸² O halde kişinin tecvîd kaidelerini terk etmekten dolayı günahkâr sayılmasının öğrenme imkânı olup öğrenmemesi veya bu konuda gevşek davranmasıyla ilişkilendirilebileceği kanaatindeyiz.

Özellikle buradaki farz-ı ayn, farz-ı kifâye ve vâcip kavramlarına tek açıdan bakmak bizi yanlış sonuçlara götürebilmektir. Acaba bu tanımlar hangi terminolojiye aittir?. Bu kavramların hangi ilmî disiplinlere ait olduğunu tespit etmek bizi doğru sonuçlara ulaşmamızda yardımcı olabilecektir. Tecvîdin hükmünü ele alırken, meseleyi fukahâ ve kurrâ açısından ele alıp hükümleri ona göre değerlendirmemiz icap etmektedir. Burada yer alan hükümler fukahâya göre vâcip mertebesine kadar çıkabilirken, kurrâyâ göre farz derecesine kadar yükselebilmektedir.

⁷⁸Bk. Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fi ilmi't-tecvîd*, 11-14.

⁷⁹ Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 84.

⁸⁰ Rahim Tuğral, *Ana Hatlarıyla Kur'ân Tecvîdi* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 2.

⁸¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, 171; Pakdil, *Ta'lim Tecvîd ve Kırâat*, 28; Ahmet Madazlı, *Tecvîd İlmi ve Kur'an Kırâatı İle İlgili Mes'eleler* (Ankara: Kandil Matbaası, 1985), 19. (Bakmış olduğumuz kitaplar hemen hemen aynı kaynağı vermektedir. Fakat aynı kaynaklara baktığımızda sadece kırâat ilminin dinî hükmünü anlatır ve farz-ı kifâye olduğunu ifade eder. Detaylı bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*, 14-17.

⁸² el-Bakara 2/185-286; el-Hacc 22/78; et-Tegâbün 64/16.

1.1.3.2.3. Tilâvette Letâfet (Kolaylaştırma) ve Teassüf (Zorlama)

Lütuf kelimesi sözlükte; amelde yumuşaklık, tatlılık, müsamaha, hoşgörü, şefkat ve mülayim bir şekilde muamelede bulunmak, küçük ve zarif olmak gibi anlamlara gelmektedir.⁸³

Kırâat ilmi literatüründe ise, Kur'ân tilâvetinde, harflerin mahreç ve sıfatlara uygun tam bir şekilde ifa edilip, kolaylık ve basitlikle çıkarılmasıdır.⁸⁴ Hulâsa, “latif bir okuyuş/ doğal bir okuyuş” şeklinde ifade edebiliriz.

İslâm şeriatı her alanda kolaylık üzerine bina edilmiştir. Allah Teâlâ, kulları için kolaylığı istediğini pek çok âyette beyan etmiştir.⁸⁵ Kur'ân kırâatı da bundan hâli değildir. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

فَإِنَّمَا يَسِّرْنَاهُ لَيْسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“Biz Onu (Kur'ân'ı) senin dilinle kolaylaştırdık ki, düşünüp öğüt alsınlar.”⁸⁶

Kurtubî (öl. 671/1273), bu âyet hakkında, “Arapça dili ile sana ve ümmetinden bu Kur'ân'ı okuyanlara kolaylaştırdık” şeklinde tefsir etmektedir.⁸⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

فَإِنَّمَا يَسِّرْنَاهُ لَيْسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لَّدَا

“Biz, Allah'a karşı gelmekten sakınanları Kur'ân ile müjdeleyesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilin ile (indirip) kolaylaştırdık.”⁸⁸

İbn Kesîr, bu âyette yer alan يَسِّرْنَاهُ kelimesini şöyle tefsir etmektedir: “Kur'ân'ın lafzını kolaylaştırdık.”⁸⁹

⁸³ Râzî, *Muhtâru's-sıhâh*, 249.

⁸⁴ Muhammed Rafîk Mü'min eş-Şûbekî, *el-Leâlû'z-zehebiyyetü fî şerhi'l-mukaddimeti'l-cezeriyyeti* (Gazze: Şebeketü'-Elûke, 2015), 26.

⁸⁵ el-Bakara 2/185; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Kahire: el-Matbaatüs's-Selefiyye ve Mektebetuhâ, ts.), “Kitâbü'l-îmân”, 39.

⁸⁶ ed-Duhân 44/58.

⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 16/155.

⁸⁸ Meryem 19/97.

⁸⁹ İbn Kesîr el-Kureşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* (Riyad: Dâru Tayyibetü'n-Neşr ve't-Tevzî', 1999), 7/478.

Kur’ân-ı Kerîm’i tecvîdli okumak, harfleri tam bir şekilde mahreçinden çıkarmak, onun hakkını ve müstehakkını vermek, kolay ve rahat bir şekilde, tekellûf (mübalağa) ve teassûf (zorlama) olmaksızın tilâvet etmekle mümkündür.

Bu başlık altında “tekellûf” (mübalağa) ve “teassûf” (zorlama) kavramlarını ele alıp değerlendireceğiz. Çünkü pratik anlamda sahih bir tilâvet için, tekellûf ve teassûften hâli bir okuyuşa sahip olmamız gerekmektedir.

Bu hususu İbnü’l-Cezerî el-Mukaddimetü’l-Cezeriyye isimli eserinde şu şekilde dile getirmektedir;

مُكَمَّلًا مِنْ غَيْرِ مَا تَكْلُفٍ بِالْأُطْفِ فِي النُّطْقِ بِلا تَعَسُفٍ

“Kur’ân-ı Kerîm, bütün bunlar gözetilerek mükemmel bir üslupla, mübalağadan uzak, herhangi bir zorlamaya mahal vermeyen bir letafetle okunmalıdır.”⁹⁰

Bu beyitte yer alan “مكَمَّلًا” kelimesi, “mükemmilen” ve “mükemmelen” şeklinde okunabilmektedir. Birinci okuyuşa göre ism-i fâil konumunda olup, o harfî mükemmel bir şekilde okuyan kâriye delalet etmektedir. İkinci okuyuş biçimi ise, ism-i mef’ûl konumunda olup, mükemmel bir şekilde okunma işlemine delalet etmektedir.⁹¹

Kur’ân tilâvetinde kişinin kendisini zorlamasının sebepleri ise: Kur’ân’ı, Arap dilinin aslî yapısını bilmeyen kimselerden öğrenmek, muhakkık ve mutkîn olmayan kimselerden Kur’ân eğitimi almış olmak ve İslâm dininin kolaylık prensibini bilmemekten kaynaklanmaktadır.⁹²

⁹⁰ Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *Manzûmetu’l-mukaddimeh fî mâ yecibu ala kârii’l-Kur’âni en ye’meleh* (Cidde: Dâru Nûri’l-Mektebât, 2006), 4.

⁹¹ Bk. Eymen Rüşdî Süveyd’in İnternet ortamında “المقدمة الجزرية في علم التجويد” isimli programının 7. Bölümünün 46. Dakikasında bu hususlara yer vermektedir. <https://youtu.be/OqQIRYVrPeE>.

⁹² Abdülmuhsîn b. Muhammed el-Kâsım, *et-Tahzîru mine’t-tekellüfi fî kırâati’l-Kur’âni’l-kerîm* (b.y.: y.y., 2021), 40-41-42.

1.1.3.2.4. Tilâvette Arabî Lahn

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

“Muhakkak ki biz onu, iyice anlayasınız diye Arapça bir Kur’ân yaptık.”⁹³

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَى
لِّلْمُحْسِنِينَ

“Bundan önce bir rehber ve bir rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı da vardı. Bu ise, onu doğrulayan ve zulmedenleri uyarmak, iyilik yapanlara müjde olmak üzere Arap diliyle indirilmiş bir kitaptır.”⁹⁴

Bu ve benzeri âyetlere baktığımızda görmekteyiz ki, bu Kur’ân Arapça olarak nâzil olmuş bir kitaptır. Şüphesiz ki, buna bağlı olarak Kur’ân kırâatının en önemli konularından birisi de, O’nun Arapça olarak telaffuz edilme biçimidir. Kur’ân’ın lafızlarını Cebrâîl’den telakkî eden Hz. Muhammed Kur’ân’ı telaffuz etti. Ve onun okunuş keyfiyetini garanti altına almak için ashâbına öğretti, zaman zaman onlardan da dinlemek suretiyle meydana gelebilecek hataların önüne geçilmiş oldu. Ve Hz. Muhammed’in telaffuz ettiği şekilde sahâbe de arz ve semâ metoduyla Kur’ân’ı hıfz etti.

Bu konuda, Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit (öl. 45/665) ve Abdullah b. Mes’ûd (öl. 32/652) gibi bazı sahâbîlerden nakledilen “kırâat uyulan bir sünnettir” ifadesi, kırâatların “nakil ve işitmeye” dayalı olduğunu temellendirmede bir gerekçe olarak zikredilir.⁹⁵ Zaten Kur’ân’ın bize naklinde metinden (mushaf) ziyade, Kur’ân’ın “semâ” ve “nakil” yoluyla gelmesi bu hususların önemini ortaya koymaktadır.⁹⁶ Nitekim Hz. Peygamber’in, Kur’ân’ın tâlim ve edâ ediliş biçimiyle alakalı “Kur’ân’ı şu dört kişiden öğreniniz: Abdullah b. Mes’ûd, (öl. 32/652) Sâlim b. Mevlâ (öl. 12/633), Muâz b. Cebel (öl. 17/638) ve Übey b. Kâ’b (öl. 33/654)”⁹⁷ şeklindeki rivayetlerin onun işitmeye dayalı metoduyla öğrenildiğini ve bu işin itina ile tatbik edildiği görülmektedir. Bunun yanında Kur’ân’ı okuma ve okutma işinin ilk olarak

⁹³ ez-Zuhruf 43/3.

⁹⁴ el-Ahkâf 46/12.

⁹⁵ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 2.

⁹⁶ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 2.

⁹⁷ Buhârî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 8.

Hicaz bölgesinde başladığı, Arap dili ve bu alanda mahir kimseler kanalıyla icra edildiği ve Hz. Peygamber'in referans göstermiş olduğu bazı sahâbîlerin öğretimiyle ve bu alanda sistemleşmeye gidilerek zaman içerisinde inkıtasız bir şekilde bize kadar ulaştığı tarihi bir gerçektir.

Yine Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir hadiste:

اقرأوا القرآن بلحون العرب وأصواتها، وإياكم ولحون أهل الفسق وأهل الكتابين، وسيجيء قوم من بعدي يرجعون بالقرآن ترجيع الغناء والرهبانية والنوح، لا يجاوز حناجرهم، مفتونة قلوبهم وقلوب الذين يعجبهم شأنهم

“Kur’ân’ı Arap luhûnu (şivesi) ve Arap sesleriyle okuyunuz. Sizleri Ehli Fısk ve Ehli Kitab’ın luhûnu ile okumaya karşı sakındırıyorum. Zira benden sonra bir takım insanlar gelecek ve onlar Kur’ân’ı, ses sanatkârlarının sahnelerde, Hristiyan ve Yahûdî’lerin kilise ve havralarda ve kiralık ağıt ustalarının da ölümlerin etrafında sanatlarını icrâ ederken kullandıkları makamlara, deneme tahtası yapacaklar. Ancak onların bu şekilde okudukları Kur’ân, onların gırtlaklarından öteye (satırlardan sadırlara) geçmeyecektir. Çünkü onların kalpleri meftûn (Allah’tan uzaklaşmaları sebebiyle Allah’ın da kendilerinden uzaklaştığı kimseler) olduğu gibi; onların Kur’ân adına yaptıkları bu davranışını onaylayıp beğenen kimselerin kalpleri de meftûndur.”⁹⁸

Bu hadiste açık bir şekilde görülmektedir ki; Müslümanların emrolunduğu ve nehyolunduğu hususlar vardır. Bize emrolunan şeylerin ilki; Kur’ân’ı Arap luhûnu yani Arap Müslümanların okuduğu tabii Arap şiveleriyle (ziyadesiz ve noksansız) okumamız, ikinci emrolunduğumuz husus ise Kur’ân’ı okurken tecvîd kaidelerine riayet ederek okumamızdır.

Hadiste yer alan “Arap lahni” kaydı aslında tezimizin omurgasını oluşturmaktadır. Bu kaydın sahih kritiği probleme cevap vermektedir. Günümüzdeki lahn çerçevesindeki problemlerin ekserisi bu kayıt etrafında şekillenmektedir. İbnü’l-Cezerî’ye göre “Arap lahni” fasih olan arabiyedir.⁹⁹ Yani nutukta lütuf, zorlanma olmaksızın mürettel ve mücevved bir şekilde okumaktır. Bunların özeti ise doğal okumaktır.

⁹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen et-Tirmizî, *Nevâdiru’l-usûl fî ma’rifeti ehâdisi’r-rasûl* (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1992), 3/255; Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 1/313; Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî, *Fezâilü’l-Kur’ân* (Dimeşk: Mektebetü İbn-i Teymiye, 1995), 196.

⁹⁹ İbnü’l-Cezerî, *Manzûmetu’l-mukaddimeh fî mâ yecibu ala kârîi’l-Kur’âni en ye’meleh*, 1.

Günümüzde tecvîd, kırâat ve dilbilim de bizler için ölçüt olanın Arap değil, arabiyye olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Arap olmayan unsurların İslâm'a girmesiyle Arapların lahni/şivesi bozulmaya başlamış ve bizler için istişhâdda hüccet olma değerini yitirmiştir. Yani bugünkü Arap lahni bizim için ölçüt olma özelliğini tam anlamıyla korumamaktadır.

Nehyolunup yasaklandığımız (hoş görülmeyen, çirkin sayılan) hususlar ise şunlardır:

- 1- Ehl-i Fısk makamları
- 2- Ehl-i Kitab'ın makamları
- 3- Ses sanatkârlarının ve sahne adamlarının makamları
- 4- Ruhban sınıfının icra ettiği kilise ve havra makamları
- 5- Ağıt makamları

Burada zikredilen, Ehl-i Fısk'tan maksat, Kur'ân'ı mûsikîye tâbi kılarak icra edilen okuyuş biçimidir ki, kârî bu okuyuşuyla medleri kısaltır veya uzatmaması gereken yerleri uzatarak okursa yaptığı eylem haram olur. Ruhbanîlerden maksat ise; Hristiyanların kiliselerde çan eşliğinde (çalgı aletleriyle) icra etmiş oldukları makamlardır¹⁰⁰

Bu bilgiler doğrultusunda hadise baktığımızda, bu hadisin Kur'ân tilâvetini mûsikî makamlarına tatbik ederek okuyanlar hakkında vârid olduğu anlaşılmaktadır. Belki de Arap olmayan birisi Kur'ân okuma kâidelerini ihlal ederek, yasaklanan bu tarzlardan biriyle tilâvette bulunduğu için uyarılmış ve onun şahsında bütün Müslümanlara, Kur'ân'ın hangi ağız, hangi makam ve hangi fonetik çerçeve ile okunacağı gösterilmiş olmaktadır.¹⁰¹

Özet olarak şunları söyleyebiliriz:

Bir kırâatın mürettel, mücevved, latif, zorlamasız ve arabî olmasından maksat sade ve doğal olmasıdır. Bunları sağlamak için:

- 1- Kesinlikle taklit olmayacak.
- 2- Kırâat ölçütleri ihlal edilmeyecek.
- 3- Ülkelerin kültürlerinde yer etmiş olan nağme ve terennümler Kur'ân kırâatına katılmayacak.

¹⁰⁰ Ensârî, *Şerhu 'l-mukaddimeti 'l-cezeriyye fî ilmi 't-tecvîd*, 14.

¹⁰¹ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü 'n-Neşr*, 123.

İşte sade ve doğal okuyuş bu demektir ve Kur'ân'a muhatap olan ilk Arap toplumunun tilâvatteki en belirgin özelliği budur.

Bunun yanında Kur'ân Arapça olarak nâzil olmuş bir kitaptır ve onun icrâ ediliş biçimi Arap dil kurallarına riayet edilerek gerçekleştirilebilir. Bu sebeple rızâ-yı ilâhîye'ye uygun bir okuyuş için bu kaidelere riayet edilmeli ve her okuyucu tilâvetinde Arap harflerinin seslerini istişhâdda hüccet olacak sahih bir şekilde alıp, okumalı ve bunu muhafaza etmelidir. Çünkü Kur'ân onların fesahat ve belâgat ta zirve oldukları bir dönemde onların dilinde nâzil olmuştur.

1.1.3.3. Sûrat Bakımından Tilâvetler

Kırâat âlimleri Kur'ân-ı Kerîm'in üç şekilde okunabileceğini ifade ederek ve tahkik, tedvir ve hadr olmak üzere tasnif etmişlerdir.¹⁰² Yani Kur'ân tilâveti, okuma hızı ve kuralların uygulanmasındaki ölçüler bakımından üç şekilde gerçekleşmektedir. Bunlarda yavaştan hızlıya doğru tahkik, tedvir ve hadr'dır.

Bunlara ilave olarak, tahkik, tedvir ve hadr okuyuş derecelerinin tamamını içine alan tertîl kavramı bulunmaktadır. Burada kastedilen tertîl kavramı, Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinin, Arap nağmesi ve sesleriyle, güzel bir telaffuzla ve gücünün yettiği nispette hoş bir sada ile icra edilmesini kapsamaktadır. Bu ise, Kur'ân-ı Kerîm mânalarının anlaşılması için vakf ve ibtidanın gözetilmesini gerektirdiği gibi, tecvîd kaidelerinin icra edilmesini de gerektirmektedir.¹⁰³

Biz bu bölümde bunların sadece kısa tanımlarını vermekle iktifâ edeceğiz. Üçüncü bölümde ise tanımlarının yanı sıra problematik boyutunu ele alıp tahlil etmeye çalışacağız.

1.1.3.3.1. Tahkik

Luğat mânası “araştırmak, incelemek”¹⁰⁴ demek olan tahkikin ıstılahî mânası ise, “bir şeyin hakkını verirken ne ifrat nede tefrite yani ne eksik nede fazlalığa kaçmaksızın, çok

¹⁰² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâati 'l-aşr*, 1/205; Dâni, *et-Tahtîd fî'l-itkâni ve't-tecvîd*, 70.

¹⁰³ Hüsnî, *Hakku't-tilâveh*, 61.

¹⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 10/49.

dikkatli ve titiz davranıp ona göre okumak” demektir.¹⁰⁵ Yani tahkik ile okuyuş Kur’ân’ı tane tane, açık açık, aheste bir biçimde acele etmeksizin okumak demektir. Tahkik, harfleri mahreçlerinden çıkarıp, sıfatlarına da riayet ederek ve medleri gereği kadar uzatarak, ihfâ, iklâb, gunne vb. tecvîd kaidelerini yerine getirmeye itina göstererek okumaktır.¹⁰⁶

1.1.3.3.2. Tedvir

Tedvir, tahkik ve hadr arasında orta bir okuyuş biçimidir.¹⁰⁷ Bir şeyin hakikatine ve künhüne vakıf olmak ve onun kıymetini iyi takdir edebilecek duruma gelmek, tedebbür ve tefekkür etmek, Kur’ân-ı Kerîm’i acele etmeden, mânalarını anlayarak, harfleri gerçek mahreçlerinden ve bütün sıfatlarına haiz, mükemmel olarak çıkarmak, vakf ve ibtida yerlerine riayet etme suretiyle ağır ağır okumak mânalarına gelmektedir.¹⁰⁸

1.1.3.3.3. Hadr

Hadr, lugatta, “düşürmek, aşağı indirmek ve sürat göstermek” mânalarına gelmektedir.¹⁰⁹ Her ne kadar hadr okuyuşu diğer iki okuyuşa göre daha süratli olsa da, tecvîd kaideleri ihlal edilmeden icra bir okuyuş biçimidir.¹¹⁰

1.2. Lahn Kavramı

Lahn kavramının tam olarak ne zaman dilde hata mânasında kullanılmaya başlandığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, cahiliye döneminde lahnın dilde hata mânasında kullanıldığına dair örneklerin bulunmaması, Arapların, nesillerce aktardıkları dil üzerindeki bilgileri ve yetenekleri sebebiyle, İslâm dininden önce lahn kavramını bilmediklerini ya da söz konusu anlamda nadiren karşılaştıklarını göstermektedir.

¹⁰⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî’l-kırââtî’l-aşr*, 1/205.

¹⁰⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî’l-kırââtî’l-aşr*, 1/205-206-207.

¹⁰⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî’l-kırââtî’l-aşr*, 1/207.

¹⁰⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî’l-kırââtî’l-aşr*, 1/207; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 50.

¹⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-arab*, 4/172.

¹¹⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî’l-kırââtî’l-aşr*, 1/207.

İbn Faris’e (öl. 395/1004) göre de lahn kavramı dilde hata anlamında daha sonradan kullanılmaya başlanmıştır.¹¹¹

Kur’ân’ın dili olan Arapça’da, Kur’ân’ın nüzûl dönemi olan Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde lahn olarak adlandırılan hatalar yaygın değilken, fetihlerle birlikte İslâm devletinin topraklarının genişlemesiyle birlikte Arap olmayanların (acem) İslâm dinine girmeleri ve Araplarla birlikte yaşamaları sonucunda yaygınlık göstermiştir. Özellikle şehirlerde Araplarla acemler arasında münasebet Arapça ve diğer diller arasında karşılıklı etkileşimi doğurarak, Arapça’da yapılan hataların artmasına neden olmuştur. Öyle ki, bu hatalar Arap yönetici kesiminde dahi görülmeye başlamış hatta bazı yöneticiler bu konuya hassasiyet göstererek, lahn denilen hatalardan kaçınmaya çalışarak çeşitli tedbirler almışlardır. Yukarıda belirttiğimiz hadisler, İslâm’ın ilk dönemi olan Hz. Peygamber ve sonrasında sahabe döneminde lahn kavramının bilindiğini ve kullanıldığını göstermektedir. Bu kavram bilinmesine rağmen, Kur’ân’ın indirildiği dönemde Araplar kendi dillerini kendi karakterine ve bu dilin sahip olduğu söz sanatlarına uygun olarak konuştuklarından dillerinde bozulma yok denecek kadar azdı. Arap dilinde herhangi bir bozulmayla karşılaşılması İslâm’dan iki asır önceye kadar uzanmaktadır.¹¹²

1.2.1. Lugat ve Istılah Olarak Lahn

Lahn kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de tek bir yerde geçmektedir.

وَلَوْ نَشَاءُ لَارَيْنَاكُمُ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ

“Biz dileysek, onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun, sen onları, konuşma tarzlarından da tanırsın. Allah, yaptıklarınızı bilir.”¹¹³

Âyette yer alan لَحْنِ الْقَوْلِ ifadesine, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Talat Koçyiğit, Hüseyin Atay ve Süleyman Ateş “onları sözlerinin üslubundan tanırsın” anlamını verirken,¹¹⁴ Ömer Nasuhi Bilmen ise “lakırdılarının

¹¹¹ Ahmet Karadavut, “Arap Dilinde Lahn’ın Doğuşu”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (Ağustos 1997), 330.

¹¹² Karadavut, “Arap Dilinde Lahn’ın Doğuşu”, 330.

¹¹³ Muhammed 47/30.

¹¹⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili* (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008), 7/383; Hasan Basri Çantay, *Kur’ân-ı Kakîm ve Meâl-i Kerîm* (İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1958), 3/911-935; Talat Koçyiğit, *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli* (Ankara: Kılıç Kitabevi Yayın ve Dağıtım, 1997), 509;

üslubundan tanırsın” anlamını vermiştir.¹¹⁵ Sonuç olarak Kur’ân-ı Kerîm’de lahn kavramı dilde hata anlamından çok, konuşma yani dildeki üslup anlamında kullanılmıştır.

Kırâat ve tevcîd ilminin konusu olup, sahih bir kırâat için bilinmesi elzem olan “lahn” kavramı lugatta birden fazla anlamı ve çeşitleri vardır. Başlıca “hata etmek, doğrudan sapmak, ezgili ses, makamlı okumak, melodi, meyletmek ve sözü gerçek anlamı dışında kullanmak” gibi mânalara gelmektedir.¹¹⁶ Bazı mânaları da şu şekildedir:

a) Lugat mânasına gelmektedir. Kişi, başka birisinin ana diliyle konuştuğunda bu olay (لحن الرجل بلحنه)¹¹⁷ “*Lehane’r-racûlu bi-lehnihi*” tabiriyle ifade edilir. Diğer bir misal: birisiyle sadece kendisinin anlayabildiği, fakat ondan başkasının anlayamadığı bir dille konuştuğunu ifade etmek istersen, bu olayı (لحنت أنا له ألحن) “*Lehantu ene lehû elhanu*” tabiriyle ifade edersin. Onun da senin sözlerini anlayabildiğini ifade etmek üzere (وقد لحنه) “*Ve kad lehanehû annî yelhanuhû lahnem*” tabirini kullanırsın. (ألحنت أنا له) “*Elhentu ene lehû elhânen*” –geçişli/ettirgen kalıbı- ana dili konuşmayı öğrettim, demektir.¹¹⁸

b) Fetânet, kıvrak zekâlî mânasında kullanılır. Kıvrak zekâlî olana, (رجل لحن) “*Raculün lahinun*” tanımı yapılır. Binâenaleyh (لحن يلحن) “*Lehane yelhanu*” demek, “Kıvrak zekâstıyla sözü gerçek mânasından saptırdı.” demektir.¹¹⁹

(عرفت ذلك في لحن قوله) “*Araftu zâlike fî-lahni kavlihi*” yani “*Bunu konuşmanın tarz ve zımmından anladım.*” Bu mânada Yüce Allah’ın; (ولتعرّفنهم في لحن القول) “*Andolsun sen onları konuşma tarzlarından tanıyacaksın*”¹²⁰ âyeti bu mânada kullanılmıştır.

Hüseyin Atay, *Kur’an Türkçe Çeviri* (İstanbul: Yurt Bilimsel Araştırmaları ve Yayıncılık, 1998), 509; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 8/437.

¹¹⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ânı Kerim’in Türkçe Meâlî Âlîsi ve Tefsiri* (İstanbul: Kahraman Cilt-Yayıncılık, 1995), 7/3401.

¹¹⁶ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü’l-arab* (Beyrut: Dârü’s-Sâdır, ts.), 13/379; Râzî, *Muhtârü’s-sihâh*, 248.

¹¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, ilgili لحن Mad. Ha harfinin fethası ile fetânet ve zekilik mânasına gelmektedir.

¹¹⁸ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, çev. Aydın Kudat (Ankara: Sonçağ Akademisi, 2021), 65.

¹¹⁹ Kudat, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 65.

¹²⁰ Muhammed 47/30.

c) Ses tonları kısımlarından biri olan lahn, nağme ve müziksi tonlamanın bir türü olarak da tarif edilir. Zira sesiyle nağme yapmak suretiyle okuyuşunu müziksi tonlama şekline sokma çabası bir lahndir. Onun için (لحن في قراءته) “*Lehane fî kırâetihî/nağme ile okudu*” demektir. Diğer taraftan, “*değişik nağmelerle okudu*” tabiri, Arapça’da (قراء باللحن) tabiri ile ifade edilmesi söz konusu mânayı teyit etmektedir.¹²¹

d) Lahn, doğru olana muhalefet etmek, hata yapmak demektir. Bu mânada i’râba -Arapça nahiv kaideleri- ters olarak kırâatı icra edene (لَحْنًا) *lehhân -çok hata yapan-* tabiri kullanılmıştır. Yapmış olduğu yanlış okuyuş eyleminin (لحن) *lehn -hata ve doğrunun zıddı-* diye tabir edilmesi ise; konuşmasında doğrudan meyleden ile istikamet ve dürüstlük niyetinden sapan kişinin eylemiyle benzerlik arz etmesinden ileri gelmektedir.

Bu mânada şair şöyle der:

فزت بقدمي معرب لم يلحن¹²²

“*Konuşma kurallarına hâkim, yanlış yapmadan başardın.*” Bu mânaların hepsi lahn kavramı ile karşılık bulur.¹²³

Lahn kavramı terim olarak birkaç anlama gelebilmektedir. Kelimelerin telaffuzunda vevin ve mânalarında, cümle terkip ve düzeninde ölçüyü aşmaya, i’râba muhalefet etmeye ve konuşma dilindeki gramer hatalarına denir.¹²⁴

Kırâat terimi olarak, harfleri ve kelimeleri doğru olarak okumamaktır. Buna zelletü’l-kâri de denir. Bu manada lahn, lahn-i celî ve lahn-i hafî olmak üzere iki kısımdır. Lahn-i celî, anlamı bozacak şekilde kelimeleri yanlış okumaktır. Mesela kelimedeki “ط-*ta*” harfini, “د-dal” gibi, “زây-*z*” harfini, “ز-zel” harfi gibi bir harfi başka bir harfin yerine

¹²¹ Kudat, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 65-66.

¹²²Bk. İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab’ LAHN maddesi. Bu şiirin kime ait olduğu söz konusu eserde belli edilmediyse de Ru’be bin el-Lüccâc’ın Bilâl bin Ebî Hureyre bin Ebî Musa el-Eş’ârî methiyesinde serdettiği aşağıdaki şiirle başlayan recez bahriyle yazdığı “يا أيها الكاسر عن الأغصن والقائل الأقوال ما لم يلتقي” *Ey kibir ve gurur gözünü dökmüş, şimdiye dek iştmediğim güzel sözler sahibi*” mânasıyla başlayan şiirinden bir beyittir. Bk. Velîm bin Âlûrd el-Berûsî: mecmu aşâ’iri’l-arab, tashihih ve’t-tertib: Velîm bin Âlûrd el-Berûsî, Labzing 1903 m., 160.

¹²³ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 61-62.

¹²⁴ Ahmet Karadavut, “Arap Dilinde Lahn’ın Doğuşu”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (Ağustos 1997), 326.

okumaktır. الَّذِي yerine الَّذِي okumak lahn-i celîdir. Lahn-i hafî, anlamı bozmayacak şekilde, çekilmeyecek harfi çekmek gibi kelimenin okunuşunda yanlış yapmaktır.

Kur’ân’ı lahn ile okumak, “Kur’ân’ı tertîl üzere oku”¹²⁵ emrine muhalefet olur.

Lahn kelimesi, “îmâ, ta’riz, kinaye ve örtülü anlatım” gibi mânaları ifade etmektedir.¹²⁶ Hata yapmak ve doğru yoldan sapmak gibi anlamlara gelen lahn kavramının, lahn-ı celî ve lahn-ı hafî olmak üzere iki çeşidi bulunmakta olduğunu ifade etmiştik. Şimdi onlara bakalım:

1.2.2. Lahn Çeşitleri

1.2.1.1. Lahn-ı Celî

Harflerin yapısında ve özelliklerinde (zât ve sıfât-ı lâzime) meydana gelen hata olup bu tür hataları Arapça’yı ve Kur’ân okumasını bilen kişi fark edebilir.¹²⁷

Kur’ân-ı Kerim’in tertîl (tecvîd) üzere nâzil olması, Kitap, Sünnet ve İcmâ ile sabit olmuş bir hakikattir. Bu mânada onun tecvîdine zarar verecek olan lahn-ı celî, ister mânanın değişikliğine sebep olsun isterse i’râb değişikliğini meydana getirsin, her iki halde de okuyucuyu günaha sokan (haram) bir durumdur.¹²⁸

Lahn-ı celî, telaffuzda meydana gelen ve böylelikle okuyucunun alışık olduğu okuma biçimine hâlel getiren bir durumdur. Lahn-ı celî i’râb ve mânayı bozan fâhiş hatadır. Böyle bir okuyuş biçiminin mânaya etki edip etmemesi eşittir. Yani her iki durumda da lahn-ı celî sayılmaktadır. Çünkü lahn-ı celî, kırâat ilmi âlimleri ve diğer şer’î ilimlerde mütehasıs âlimlerce apaçık bir okuyuş ihlalidir. Lahn bazen i’râbta, yani hareke ve sükûnlarda olur. Buna şeddeli harfin şeddesiz hali, bunun aksi, yani uzatılan harflerin uzatılmaması ve harekeli harflerin gereksiz uzatılması dâhildir. Hata bazen harflerde olur. Bir harfi başka birinin yerine koymak, harf eksiltmek, harf ilave etmek, harfi takdim ve tehir etmek suretiyle olur. Aynı şekilde hata bazen kelimeler ya da cümlelerde olur. Örneğin, kelime ya da

¹²⁵ el-Müzzemmil 73/4.

¹²⁶ Abdurrahman Çetin, “Lahn” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/55.

¹²⁷ Çetin, “Lahn”, 27/56.

¹²⁸ Mekkî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd fi ilmi’t-tecvîd*, 35.

cümleyi diğerinin yerine koymak, eksiltmek, ilave yapmak, önceye almak veya sonraya bırakmak gibi meydana gelir. Bazen de hata vakıf ve vasıllarda olabilir.¹²⁹

Fâtiha sûresi 7. âyette yer alan

أَنْعَمْتَ

Kelimesinin okunuşundaki muhtemel i'râb hataları şunlardır:

أَنْعَمْتُ، أَنْعَمْتُ، أَنْعَمْتُ

“En’amti, En’amtü, En’amet” şeklinde okumaktır. Harflerin okunuşundaki hatalar ise şunlardır:

أَلْعَمْتُ، أُنَامْتُ

“El’amte, Enâmet” gibi.

Fâtiha sûresi 4. âyetteki

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

İbaresini

مَالِكِ يَوْمِ التَّيْنِ

“Yevmit’tîn” şeklinde okunması gibi.

Fâtiha sûresi 6. âyetteki

الْمُسْتَقِيمَ

Kelimesini

الْمُسْطَقِيمَ، الْمُصْتَقِيمَ، الْمُسْتَعِيمَ

“el-müsdaqîm, el-musteqîm veya el-müsteğîm” gibi okumak.

Fâtiha sûresi 7. âyetteki

أَنْعَمْتَ

Kelimesinin harflerini eksik okumanın örneği ise:

أَنْمَتْ

“Enetme” veya kat’î hemzesini düşürerek:

¹²⁹ Mekkî, Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî ilmi't-tecvîd, 36.

“*Sîratallezînenamte*” şeklinde okumak olur.¹³⁰

1.2.1.2. Lahn-ı Hafî

“Gizli (kapalı) hata” demektir. İstilah açısından ise: tilâvet kurallarının ihlal edilmesiyle birlikte, bu ihlaller sıfât-ı ârızalar da meydana geldiği için, mânaya etki etmeyen bir tarzda gerçekleşen lahn biçimidir.¹³¹

Lahn-i hafî türünden hataları sıradan herkesin anlaması söz konusu değildir. Bu tür hataları sadece kırâat ve tecvîd ilminde uzmanlaşmış kişiler anlayabilmektedir. Bunun iki çeşidi bulunmaktadır:

a. Kırâat ilmiyle iştigal eden herkesin kolaylıkla anlayabileceği türden hatalardır. Meselâ; ihfâyı, izharı, iklâbı, idgamı, gunneyi yapmamak, kalın harfi ince okuyup, ince okunması gereken harfi kalın, kasr ile okunması gereken yeri med, med ile okunması gereken yeri kasr ile okumak, medd-i tabiileri bir eliften fazla uzatmak veya meddi vacip olanları kasr yapıp bir elif okumak, hareke ile vakıf yapmak bu başlık altında değerlendirilen hatalardır.¹³²

b. Ancak kırâat ilminde mahir ve mütehasıs kimselerin anlayabileceği türden hatalardır. Mesela; “râ” harfinin tekrîri (râ harfinin titretilerek tekrarlanması), kalın okunması gereken yerlerde “lâm” veya “râ” yı ince, ince okunması gereken yerlerde kalın okumak yani hükmü’r-râ ve lafzatullah kurallarına riayet etmemek gibi hatalar bu kısma tabidir.¹³³

Yine bu başlık altında incelememiz gereken, son zamanlarda ihdas edilmiş olan ve okunması caiz olmayan kırâat tarzları bulunmaktadır ki, bunlar Allah Teâlâ’nın Kur’ân’ı “tertîl” üzere okumamızı emreden âyetlerine¹³⁴ muhalefet etmek anlamını taşımaktadır. Rivayet edilir ki, Kırâat-ı Aşere imamlarından Hamza b. Habîb (öl. 156/773), tahkik okuyuşunda mübalağa gösteren birisini duyunca demiştir ki: “Bilmez misin dalgalı biçimde

¹³⁰ Hüsnî, *Hakku’t-tilâveh*, 57-58.

¹³¹ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 63; Mekkî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd fî ilmi’t-tecvîd*, 36.

¹³² Mekkî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd fî ilmi’t-tecvîd*, 36-37.

¹³³ Mekkî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd fî ilmi’t-tecvîd*, 36-37; Pakdil, *Ta’lim Tecvîd ve Kırâat*, 40.

¹³⁴ Furkan 25/32; Müzzemmil 73/4.

okumanın üzerindeki okuma şekli, kıvrır kıvrırdır! Beyaz rengin ötesi abraştır. Kırâatın ötesindeki okuma biçimleri ise kırâat sayılmaz!”¹³⁵ Günümüzde bu şekilde okuyuş tarzlarına daha çok, insanların nazarlarını üzerlerine çekmek, farklı bir şey ortaya koyup insanların dikkatini celp etmek ve bu sayede ün yapmak gibi kaygılarla tevessül edildiği görülmektedir.

1.3. Teganni Kavramı

1.3.1. Teganni Anlamları

Bu kavram Hz. Peygamberin hadislerinde ve İslâm literatürün de en fazla kullanılan ve Türkçemizdeki “müzik, mûsikî” kavramlarına delalet eden bir kelimedir. Teganni kelimesinin aslı olan “el-ginâ” kelimesi sözlükte “yetinmek, müstağni olmak” gibi mânalara gelmektedir.¹³⁶ İstilahî mâna olarak ise “sesin yükselip, peş peşe söylenmesi” demektir.¹³⁷

1.3.2. Teganninin Eş Anlamlıları

Teganni kavramının Türkçemizdeki karşılığı olan müzik (mûsiki) ise “sesleri kulağa hoş gelecek şekilde terkip etmek,”¹³⁸ başka bir tarifte ise “ölçülü sesler vasıtasıyla estetik bir tesir ve heyecan husule getirme sanatıdır” şeklinde tanımlanmaktadır.¹³⁹

Hadislerde çokça geçen “ginâ” ve “teganni” kelimeleri üzerinde durmamız icap etmektedir. Ginâ, elif-i maksûra ile yazılırsa, fakirliğin zıddı olan zenginlik, muhtaç olmama gibi anlamlara gelmektedir. “(Gerçek) zenginlik mal çokluğu değil nefis zenginliğidir”¹⁴⁰ mealindeki hadiste geçen “ginâ” kavramı bu anlamdadır. Mal ve servet sahibi olmaya da ginâ denilmektedir. “Ginâ”, “iğnâ”, “teganni” ve “istiğnâ” birini ihtiyaçtan kurtalmak, onu yoksul ve muhtaç eylemekten halas eylemek anlamlarına gelir. Kocasını var olduğu veya güzel olduğu için süslenmeye muhtaç olmayan kadına “ganiye” denir. Kur’ân’da geçen ginâ ve bu

¹³⁵ Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî ilmi't-tecvîd*, 30.

¹³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 15/135-136.

¹³⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 13/136.

¹³⁸ Ahmet Muhtar Ataman, *Mûsikî Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1928), 1.

¹³⁹ Ataman, *Mûsikî Tarihi*, 1.

¹⁴⁰ Buhârî, “Kitâbu'r-rikâk”, 15.

kökten türetilen kelimeler hep bu anlamda kullanılmıştır.¹⁴¹ Elif-i memdûde ile yazılan ginâ kelimesi de yukarıdaki anlamlarda kullanılırsa da, daha çok bu kelime “nağme” ve “mûsikî” ve “terennüm” anlamında kullanılır. “Ginâ”, “teğâni”, “İğtinâ”, “teganni” ve “istiğnâ” kelimeleri ganî ve zengin olmak demektir. “*Kur’ân’la teganni etmeyen bizden değildir*”¹⁴² hadisinde geçen teganni kelimesi, Süfyân b. Uyeyne’ye göre istiğna anlamına gelir. Buna göre hadisin anlamı “*Kur’ân’a sahip olduğu için kendini zengin saymayan bizden değildir*” demek olur.¹⁴³ “Uğniye”, çoğulu “eğânî” de ginâ anlamına gelir. Ginâ kelimesi, nef’ veya faydalanma anlamındadır. Ayrıca “uğniye” müzik anlamında da kullanılmaktadır.¹⁴⁴ Asr-ı saadette şiir ile müzik yekdiğerinden ayırt edilemeyecek derecede karışmış olduğu içindir ki “*Bir nebisinin Kur’ân’ı teganni edip onu cehren okumasını dinlediği gibi Allah Teâlâ hiçbir şeyi dinlememiştir*”¹⁴⁵ mealindeki hadiste geçen “teganniye”, bazıları “istiğnâ”, bazıları “tatrîb” (hoş sadâ) anlamı vermişlerdir.¹⁴⁶

Teganninin (Mûsikî) tarihi insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Tarihin ne kadar gerilerine gidilirse gidilsin Mûsikînin var olduğu görülür. İnsanlıkla beraber doğmuş olan Mûsikî zamanla tekâmül etmiş ve gelişmiştir.¹⁴⁷

İslâm öncesi cahiliye dönemi eğlencelerinde şarkı söyleyenlerin (kayne) önemli bir yeri vardır. Araplar genel olarak müzik dinlerlerdi. Şarkıcılar genellikle cariyelerden oluşurdu. Araplar şarkı söyleyenlere “muğanniye” derlerdi. Teganni, terennüm mânasına “lahn/elhan” kelimelerini; kulağa hoş gelen, zevkle dinlenen ses için “sema” kelimelerini kullanırlardı.¹⁴⁸

İslâmiyetin doğduğu ve yayıldığı ilk zamanlarda Arapların mûsikîsi basit, sade ve ilkeldi. Arap mûsikîsi, coğrafi muhitin basitliğini, sadeliğini ve yeknesaklığını taşımaktaydı. Göçebeliliğin tesiriyle şarkı, şiir, terane ve nağmeler, develeri yürümeye teşvik edecek

¹⁴¹ İsfahânî, *Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, 615-616.

¹⁴² Buhârî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 19, “Tevhîd”, 44; Ebû Dâvûd, “Süccüdü’l-Kur’ân”, 335; İbn Mâce, “İkâmetü’s-salât”, 176.

¹⁴³ İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, 615-616.

¹⁴⁴ Cevherî, *es-Sihâh tacü’l-luğa*, 2/861-862.

¹⁴⁵ Buhârî, “Tevhîd”, 52.

¹⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-arab*, 15/136.

¹⁴⁷ Ataman, *Mûsikî Tarihi*, 1.

¹⁴⁸ Nebi Bozkurt, *Hadis’te Folklor Eğlence* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 40-42.

mâhiyette vezinli sözlerden ve gençlerin ıssız sahalarda bu kabilden sade ve basit olarak söyledikleri şarkılardan ibaretti. Arapların sadece yaptıkları nağmelere terennüm, şiirle söyledikleri nağmelere ise ginâ denirdi.¹⁴⁹

Emevîler ve Abbasîler dönemine gelindiğinde mûsikî gerek nazarî, gerekse teknik ve icra bakımından büyük ve hızlı gelişmelerin içine girmiştir. Halife, vezir, kumandan, vali gibi devlet adamları ile zenginlerin ilgisi sayesinde Mûsikî sanatı gelişmiş ve yaygınlaşmıştır.¹⁵⁰

Ginâ kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de mûsikî anlamında hiç geçmemesine rağmen, en sahih hadislerde birçok defa kullanılmış olması, Kur'ân'ın mûsikî mevzuunda leh ve aleyhte hiçbir şey söylemediğinin en açık delilidir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Süleyman Uludağ, *İslam ve Musiki* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), 8.

¹⁵⁰ Ahmed Emin, *Fecru'l-islâm* (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 122.

¹⁵¹ Süleyman Uludağ, *İslam ve Musiki*, 59.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE NAZARÎ VE TATBİKAT AÇISINDAN TEGANNİ

Birinci bölümde kırâat ilmine genel bir bakış yaparak, sahih bir kırâatın teorik ve pratik açıdan şartlarına, bu şartlarının yerine getirilmesine engel teşkil eden tahrif, tağyir ve lahn hatalara değinip, bunlara yol açan ameliyelerden birisi olan lahn bağlamında teganni hakkında girizgâh yaptık. Bu bölümde ise nazari ve pratik açılardan teganni kavramını ele alıp İbnü'l-Cezerî'ye kadar olan kısmı ve İbnü'l-Cezerî'den günümüze kadar devam eden kısmını ve günümüzde ortaya çıkan kısımlarını ele alıp karşılaştırmalı analizlerde bulunacağız.

2.1. Nazari Açıdan

Teganni kelimesinin aslı olan “ğinâ” (غنى), “ğaniye” (غني) kelimeleri kullanıldığı yere göre birçok anlama gelmektedir. Sesi Kur’ân ile tezyîn etmek, nağme yapmak, yetinmek, ihtiyaçsız olmak gibi anlamları ifade etmektedir.¹⁵² Bunlar Allah Teâlâ için kullanıldığında “el-ğaniyy” (الغني) ve “el-muğniyy” (المغني) kelimeleriyle ifade edilmektedir. “el-ğaniyy” (الغني) Allah Teâlâ’nın hiçbir şeye muhtaç olmaması ve bütün mevcûdâtın ona muhtaç olması, “el-muğniyy” (المغني) ise, kullarından dilediğini lutfuyla zenginleştirmesi anlamlarına gelmektedir. Yine “ğinâ” kelimesi elif-i maksura (ى) ile (غنى) şeklinde yazılırsa zenginlik, muhtaç olmama anlamlarına gelen fakirliğin zıddıdır. Az muhtaç olma anlamını da ifade etmektedir.¹⁵³ “Gerçek zenginlik nefis zenginliğidir”¹⁵⁴ mealindeki hadiste ğinâ bu anlama gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın sıfatı olarak kullanılan “ganiyy” kelimesi ve türevleri hep bu anlamda kullanılmaktadır.¹⁵⁵ Nitekim Bakara sûresi 263. âyette yer alan

¹⁵² İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 13/135-136.

¹⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 13/135-136.

¹⁵⁴ Buhârî, “Rikak”, 15; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Camiu's-sahih* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyy, ts. 2010), “Zekât”, 130; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Cami'u's-sahih* (Mısır: Mustafa Halebi Matbaası, 1975), “Zühd”, 40; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen* (Beyrut: Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, ts.), “Zühd”, 9.

¹⁵⁵ Bk. Bakara 2/263,267; Âli İmrân 3/97; Enam 6/133; Yûnus 10/68; İbrâhim 14/8; Hacc 22/64; Neml 27/40; Ankebut 29/6; Lokman 31/12,26; Fâtır 35/15; Zümer 39/7; Muhammed 47/38; Hadid 57/24; Mümtehine 60/6; Teğabün 64/6.

“غني” kelimesini Nesefî tefsirinde “Çünkü Allah zengindir, hiçbir şeye -infak edip de başa kakana, ezâ verene- muhtaç değildir” şeklinde tefsir etmiştir.¹⁵⁶

Elif-i memdûde ile yazılan ğinâ kelimeside yukarıdaki anlamlarda kullanılsa da, daha çok bu kelime “nağme”, “mûsikî” ve “terennüm” anlamlarında kullanılır. “Ğinâ”, “teğânî”, “iğtinâ”, “teganni” ve “istiğnâ” kelimeleri zengin olmak, muhtaç olmamak anlamında kullanılmaktadır. “Kur’ân ile teganni etmeyen bizden değildir”¹⁵⁷ hadisinde yer alan teganni kelimesi, Süfyân b. Uyeyne’ye (öl. 198/814) göre “istiğnâ” anlamına gelir.¹⁵⁸ Buna göre hadisin anlamı “Kur’ân’a sahip olduğu için kendini ğanî ve zengin saymayan bizden değildir.” demek olur. Böyle kullanılması ise Arapların kelimada caiz ve yaygındır. Bu mânada “تغنى الرجل” (Adam teganni yaptı) demek, “استغنى” (zenginleşti/ihtiyaç sahibi olmadı) anlamına gelmektedir.¹⁵⁹

Binâenaleyh Nesefî Tefsirinde, Hicr sûresi 88. “Sakın ola ki, onlardan bazı gruplara verdiğimiz geçici dünya nimetine göz dikmeyesin!...”¹⁶⁰ âyetini “Sana nimetlerin en büyüğü verildi. İşte bu nimet ki, en büyük nimetlerin dahi yanında en basit kaldığı öyle büyük bir nimettir ki, o da; Kur’ân-ı Azîm’dir. Bu nimetle yetinmen gerekir. O halde gözlerini basit dünya metâına çevirme!. Kime Kur’ân verilir de, kendisine dünyalık verilmiş olan birine bakıp da, ona verileni değerli görülse, değeri büyük olanı küçültmüş ve değeri basit olanı da yüceltmüş olur” şeklinde tefsir etmiştir.¹⁶¹

Bu hadiste zikredilen teganni ile okumak hususunda âlimler farklı görüşler ileri sürmektedir. Onlardan bazıları şöyledir:

¹⁵⁶ Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl*, 1/217.

¹⁵⁷ Buhârî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 19, “Tevhîd”, 44; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünenü ebî dâvûd* (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2015), “Fezâilü’l-Kur’ân”, 353.

¹⁵⁸ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân fî te’vîli’l-Kur’ân* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 17/141.

¹⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-arab*, 13/136; Ebû’t-Tayyib el-Azîmâbâdî, *Avnü’l-ma’bûd şerhu sünen-i ebî dâvûd* (Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1995), 4/240.

¹⁶⁰ el-Hicr 15/88.

¹⁶¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 17/141; Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl*, 2/198.

Kur'ân okurken sesi güzelleştirmek ve Kur'ân'la kişinin kendisini zengin saymasıdır. Kur'ân'ı cehrî okumaktır.¹⁶² Teganni ile nağmeli ve tok bir sesle okumaktır.¹⁶³ Hüzünlü bir şekilde, tezarru' ile okumaktır.¹⁶⁴ Tertîl ve tecvîd üzere hakkını vererek okumaktır. Harflerin mahreçlerini değiştirmemek ve teganniye kaçmamak şartıyla makam yaparak okumaktır.¹⁶⁵

Bazıları ise teganni kavramını farklı açıdan ele alıp “ruha duyurma gayreti” olarak anlamlandırmaktadır.¹⁶⁶Burada açıkça görülmektedir ki, teganni kelimesi pek çok mânâyı ihtivâ eden müşterek bir kelimedir.

2.2. Pratik Açıdan

Yukarıda teganniye teorik açıdan ele alıp kelimeye verilen anlamları tespit edip aktarmaya çalıştık. Ancak teganni netice itibariyle pratik bir alandır. Kur'ân'ın indiriliş gayesi onu okuyup, tedebbür ve tefekkür ederek ilâhî mesajları kavrayıp hayatımıza tatbik etmeye çalışarak, Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bu anlamda Kur'ân okumak satırlardan sadırlara (gönüllere) inerek, müslümanın inanç, düşünce ve davranış biçimlerini şekillerden bir kitap (hitap)tır. Buna göre önce okuyanların üzerinde bu etkileri uyandırması, daha sonra onu dinleyenleri de tedebbür ve tefekküre davet etmesi icap eder.

Bu hususta Bilge Kral Aliya İzzetbegoviç'in (öl. 2003) su sözleri câlib-i dikkattir: “Bu dünyadaki Kur'ân'ın vaziyeti çok trajik bir biçimde durumu yansıtmaktadır. Orada, her evde Kur'ân'ı özel, yüksek bir yerde bulacaksınız. O en iyi hediye olarak kabul edilir, onun için en iyi kağıt kullanılır, insanlar ise bugün bile onun için en iyi kaligrafiyi kullanmak ve onun kapakları ve sayfalarını en fantastik süslemelerle çizmekte yarışmaktadırlar. Çocuğun ilk okuduğu ve öğrendiği şey Kur'ân'dır fakat bütün bunların yanında bu çocukların çok büyük bir bölümü Kur'ân'ın gerçek içeriğini ve önemini öğrenmeden büyüyecek ve yaşlanacaktır. Kur'ân, tartışmasız bir semboldür. Ancak kanun olmaktan çıkmıştır. Hâlbuki tersi olmalıydı. Dikkat edin ki Kur'ân okunmak yerine, güzel sesle seslendirilip yorumlanmaktadır.

¹⁶² Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd şerhu sünen-i ebî dâvûd*, 4/240.

¹⁶³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. İbn-i Hacer Muhammed el-Askalânî İbn-i Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu sahihi'l-buhârî* (Beyrut: Daru'l-Marife, 1959), 13/501.

¹⁶⁴ İbn-i Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/68.

¹⁶⁵ İbrahim Koçaşlı, *Sünen-i Ebî Dâvûd ve Tercemesi* (İstanbul: Erkam Yayınları, ts.), 3/433; İbn-i Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu sahihi'l-buhârî*, 9/69; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 13/136-137.

¹⁶⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 6/353.

“Seslendirmekte” ne Araplar ne de Arap olmayanlar artık onun mânasına ulaşmıyorlar ve Kur’ân’ın benzersiz melodisinde, artık hiç kimse emredici ve kesin, bazen tatlı tatlı uyaran ve davet eden bazen ise tehdit eden yüksek sesle haykıran fakat her zaman ve yeniden tüm insan hayatının değişmesini talep eden hükümlerini tanıyamamaktadır.”¹⁶⁷ İşte maksadı insanları en doğru yola iletmek¹⁶⁸ olan Kur’ân’ı sadece duyma duyumuza hitap eden ve “kulaklarımızın pasını silen” bir kitap olarak görülsek, onun indiriliş gayesinden uzaklaşmış oluruz. Ve bu mânada Kur’ân’ı tefekkür ve tedebbür etmemizin önüne geçecek tarzda melodiye kaçıp, tecvîd kaidelerini ikinci plana atmak, lahnin pratik anlamda teganni boyutunu teşkil etmiş olur.

Kur’ân tilâveti tefekkür ve tedebbüre vesile olmalıdır. Tedebbür ve tefekkürün önüne geçen bir okuyuş pratik anlamda lahndır. Böyle bir teganni insan kulaklarını mest etse de, tefekküre mâni olduğu için vebal olur. Ancak bununla birlikte şu hususu zikretmekte fayda vardır. Mezmûm olan teganni kasıtlı ve iradeli olarak yapılan tegannidir. Yoksa tabii olarak oluşan teganni asla mezmûm değildir. İradeli olarak oluşan teganni zemmedilmektedir. Nitekim Kur’ân tilâvetinin kendine has bir terennüm ve tegannisi vardır. Bununla yetinmeyip ilave olarak ter’îd, tatrîb ve tahzîn vd. gibi Kur’ân’ın ruhuyla bağdaşmayan tegannileri eklemek mezmûm olarak değerlendirilmektedir.

Bunun yanında, hadislerde yer alan “Kur’ân’ı sesinizle süsleyiniz”¹⁶⁹ rivayeti Kur’ân tilâvetinde nağme, hoş sadâ ve güzel sesle süslemeye cevaz verdiği görülmektedir. Şüphesiz bu durum Kur’ân’ın güzelliğini ve ziynetini artırır.

Ancak bir kısım âlimler bu hadiste “kalb/kelimelerin yerinin değişikliği” olduğunu savunmaktadırlar. El-Hattâbî: (öl. 388/998) “Bir kişi bile müstesnâ olmaksızın hadis imamlarının tamamı kalp/yer değişimi olduğunu söylemektedirler” demiştir. Nitekim bu husus Arapların kelimasında mevcuttur. Arapların; عَرَضْتُ الْحَوْضَ عَلَى النَّاقَةِ/Havuzu deveye

¹⁶⁷ Aliya İzzetbegoviç, *Özgürlük Mücadelesi ve İslâmî Yeniden Doğuşun Sorunları* (Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016), 15.

¹⁶⁸ el-İsrâ 17/9, “Şüphesiz bu Kur’ân en doğru yola iletir; dünya ve ahret için yararlı işler yapan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.”

¹⁶⁹ Buhârî, “Tevhîd”, 52; Ebû Dâvûd, “Sücutü’l-Kur’ân”, 355; Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Camiu’s-sahih* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiyy, ts. 2010), “Salâtü’l-Müsâfirûn”, 34; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ* (Halep: Mektebü Metbûâtü’l-İslâmiyye, 1986), “Sıfâtü’s-Salât”, 83.

arzettim (götürdüm)” sözü, “عَرَضْتُ النَّاقَةَ عَلَى الْحَوْضِ/Deveyi havuza arzettim (götürdüm) demektir.¹⁷⁰

Dolayısıyla onlara göre bu hadisin mânası “*Zeyyinû esvâteküm bi'l-Kur'ân/ Seslerinizi Kur'ân'la güzelleştirin*” demektir. Buna göre “zeyyinû” kelimesinin anlamı “*Sesleriniz Kur'ân'la meşgul olsun, onunla hemhâl olun, huşû içerisinde çokça Kur'ân okuyun*” demektir.¹⁷¹

Kurtûbî bu görüşünü desteklemek için “*لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَعَنَّ بِالْقُرْآنِ/ Kur'ân ile teganni yapmayan bizden değildir*” hadisine, “*Kur'ân ile sesini güzelleştirmeyen bizden değildir*” mânasını yüklemektedir.¹⁷²

Bir kısım âlimler ise burada kalp olmadığını söylemektedirler. Onlara göre hadisin mânası sesin yükseltilmesi ve nağme yapılmasıdır. Nitekim onlar bu sayede Kur'ân'ın, insanın gönlünde ve nefsinde daha derin izler bırakağını savunmaktadırlar.¹⁷³

Kanâatimizce zikredilen hadise kalb olduğunu ileri süren yaklaşım tevâzuya ve Müslüman ahlakına daha muvafıktır. Çünkü Kur'ân mû'ciz onu okuyanlar ise Kur'ân karşısında acizdir. Dolayısıyla kâri bilmelidir ki, fesâhat ve belâğat yönü başta olmak üzere her açıdan eşsiz bir mucize olan Kur'ân sayesinde sesi güzelleşmekte ve derecesi artmaktadır.

2.3. Teganninin İbnü'l-Cezerî'ye Kadar Tespit Edilen Kısımları

Genç yaşlarından itibaren zamanının, özellikle, tecvîd ve kırâat ehlinin son ve en büyük üstadı sayılan, ilimde müstesna bir yere sahip olan¹⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, ilmi hayatına çağındaki bid'atlarla (yanlış okumalarla) mücadele ederek başlamıştır. Bu meyanda gençlik çağlarında et-Temhîd fî ilmi't-Tecvîd isimli eserini kaleme alarak, Kur'ân tilâvetinde olması

¹⁷⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi ' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 1/11.

¹⁷¹ Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd şerhu sünen-i ebî dâvûd*, 4/239.

¹⁷² Kurtubî, *el-Câmi ' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 1/11.

¹⁷³ Kurtubî, *el-Câmi ' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 1/11.

¹⁷⁴ Esat Sezai Sünbüllük, *Birinci Kırâatı Aşere Kitabı* (İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1947), 12.

gereken çizginin dışına çıkıp bid'at okuyuşlar ihdas edenlerin hatalarını tespit edip onları uyarmaya başlamıştır.

İbnü'l-Cezerî et-Temhîd fî ilmi't-Tecvîd isimli eserini telif etme maksadı, gerek İslâm âleminin gerek ilim ehlinin şiddetle ihtiyaç duyduğu dolayısıyla aciliyet kesp eden bir ameliyedir. Nitekim mezkûr eserinin başında toplumda bu ihtiyacı hissederek eserini kaleme aldığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bugün yeni yetişmekte olan okuyucuların; hatta bu sahada ömür tüketmiş mahir ve mütehasıs bilinen veya bu namla geçinen kârilerden pek çoğu Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarını tecvîd kaidelerine göre okumaktan bîhaber olduklarını, tecvîdin nazarî kaideleri bulanıklığından telaffuzları kurtaramamış veya ihmal etmiş olduklarını, Kur'ân'ın saf ve tatlı tilâvetini, tecvîd adına icat ettikleri makam ve nağmelerin pasından kurtaramamış olduklarını görünce, bu mevzuda Kur'ân mihverli ve Kur'ân'a hizmet edecek, heyecanı durgun kişilerin vicdanını silkeleyecek, onları uyandırıp, aşka getirecek, Kur'ân'a saygı göstermeyenlerin omuzlarını titretecek, Kur'ân hafızlarının müptela oldukları hastalıkları tedavi edecek, bu alanda mahir olanlara da merak ettikleri bütün noktaların izahını garanti altına alacak, onların ilmi isteklerine cevap verecek, bu mevzuda çok arzulu olanların emeklerinin karşılığını verip yardım edecek ve bu sahada Kur'ân hizmeti icra eden âlimlere başuçarlarından ayıramayacakları bir temel kaynak olacak, taze makaleleri ihtiva eden, içinde okuyucu ile okutucunun ihtiyaç duyduğu Kur'ân-ı Kerîm ve kırâatıyla alakalı çok değerli bilgileri, ince bahisleri, ilginç meseleleri ve şimdiye kadar hiç kimsenin söylemediği, hiç bir âlimin dikkat çektiğine, parmak bastığına şahit olmadığım harikulade sözleri zikrettiğim ve “Kitâb-ü et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd” diye isimlendirdiğim muhtasar bir şiddetle ihtiyaç duyduğumu hissettim.”¹⁷⁵

İnsanların Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde icat ettikleri bid'atlardan biri de Allah Resûlü'nün: “*Benden sonra böyle bir bid'at meydana çıkacak...*” diye haber verdiği ve asr-ı saadette yasak kıldığı teganni bid'atıdır.¹⁷⁶ Yani müziksi nağme ve makamlardır. Diğer bir ifade ile Kur'ân-ı Kerîm'i başka nağmelere uydurarak okumaktır.

¹⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 40.

¹⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 43.

Kur’ân-ı Kerîm’de nağme ile okunan ilk âyetin (أما السفينة فكانت لمساكين) “*Gemi denizde çalışan fakirlere ait idi...*”¹⁷⁷ olduğu rivayet edilmektedir. Bu âyette yaptıkları nağme ve müziksi terennümlerini şairin,

أما القطات فإنني سوف أنعمتها نعتا يوافق بعض ما فيها

“Çalığışu var ya onu öyle nimetlendireceğim ki, benim nazarımda taşımakta olduğu bazı özelliklerine muvafık olacak”¹⁷⁸

Şiirin makam ve bestesine uydurarak yapmışlardır ki, dikkat edilirse bu şiirin ikinci mısrasının son sözcüğü olan (ما فيها) terkibi bestenin makamı gereği (مفيها) şeklinde değiştirilmiştir. Bunun gibi kendi icatları olan nağme ve makamlarını taklit edenler de kırâatlarını, icra etmek istedikleri nağme ve melodiye uydurmak uğruna bazen medleri yutmak suretiyle bazen de uzatılmaması gereken yerleri uzatmak suretiyle ve bazı harfleri yutarak bu hurafeyi irtikâb etmektedirler.¹⁷⁹

Nitekim bunlar hakkında Allah Resûlü (s.a.v.):

...مفتونة قلوبهم وقلوب الذين يعجبهم شأنهم

“Bunların kalpleri meftundur –kalpleri fitneyle dolmuştur, bozulmuştur- ve bu davranışlarını tasvip edenlerinde kalpleri meftundur”¹⁸⁰ diye buyurmuştur.

İbnü’l-Cezerî, okuyucularının Kur’ân-ı Kerîm tilâvetinde icat etmiş oldukları veya irtikâb ettikleri bid’atlarından bazılarını şu şekilde sıralamaktadır:

2.3.1. Terkîs

Lugat mânası “oynatmak ve döndürmek -gırtlığı titretmek-“ demektir. Burada ıstılâhî mânada terkîs, “koşarken, koşma sebebiyle meydana gelen ses hareketleri gibi, seste hareketler yapmak, okurken sakin üzerine sükûnu gösterip yine harekelemek ve sesi

¹⁷⁷ el-Kehf 18/79.

¹⁷⁸ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, çev. Aydın Kudat (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021), 42.

¹⁷⁹ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 42.

¹⁸⁰ Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 1/196.

sektirerek sallamak” demektir. Daha anlaşılır bir ifade ile “hareke ve medleri eğip bükmele sesi oynatmak” demektir.¹⁸¹

2.3.2. Ter’îd

Lugat mânası, “sesi şimşek gibi birden çıkarmak ve sesi titretmek” demektir. Burada ıstilahî mânada ter’îd, Kur’ân-ı Kerîm’i okurken soğuk havanın veya bir acının şiddetinden titreyen insan misali, sesi titretilen bir şekilde çıkarmaktır. İstilahımızda bu tabir ile bazen de ses sanatçılarının, makamlarını kendi kırâatına katarak veya kırâatını o nağmelere uydurarak Kur’ân-ı Kerîm’i titretilen bir ses ile okumaları kastedilmektedir.¹⁸²

2.3.3. Tatrîb

Lugatta “terennüm etmek, mırıldanmak” mânasına gelmektedir. İstilahî olarak da “Kur’ân-ı Kerîm’i nağmelerle terennüm” etmektir. Şöyle ki, okuyucu aklında tasavvur etmiş olduğu nağmelere tilâvetini uydurabilmek için bazen medleri haddinden fazla çekmektedir. Bazen med olmayan yerleri uzatmaktadır. Nağmesine uydurmak için Arap lahnı, selika ve dilbilgisinin cevaz vermediği bir tarzdır. Buda, uzatılması gereken yerleri tutmak ve tutulması gereken yerleri haddinden ziyade tutmak demektir. Bu bid’at türü günümüz Kur’ân okuyucuları arasında çok yaygındır.¹⁸³

2.3.4. Tahzîn

Kelime mânası “üzmek, kederlendirmek” demektir. Burada ıstilahî mânada “Kur’ân-ı Kerîm’i tilâvet ederken kendi doğal yapısını, tabi’î sesini ve alışık olduğu tilâvet âdetini terk edip huşu ve tevazu ile ağıyormuşçasına çok mahzun, çok üzgün ve Kur’ân’ın derin mânalarından etkilenmiş gibi değişik ve acayip -ilginç ve tuhaf- şekillerde okumak” demektir. Yapmacık ve sahtekârlık içeren bu tür okuyuşta açıkça riya olduğu için kırâat üstadları böyle bir şeye tevessül etmemiş ve bunu caiz görmemişlerdir.

Kur’ân-ı Kerîm’in okuyuşunda yapılan diğer bir bid’at çeşidi ise; birkaç okuyucunun bir anda toplanıp, âyetleri belli bir makam ve notaya uyarak, koro halinde okumayı âdet

¹⁸¹ Kudat, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 43.

¹⁸² Kudat, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 43.

¹⁸³ Kudat, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 43.

haline getirmeleridir. Bu okuyucuların, Kur'ân-ı Kerîm'in kelimelerini tahrif edecek kadar ileri gidip (أَفَلَا يَعْقِلُونَ)¹⁸⁴, (أَوْ لَا يَعْلَمُونَ)¹⁸⁵ gibi âyetlerde, mesela elif'i (ا) hazf etmek suretiyle (أَفَلَا يَعْقِلُونَ), (أُولَ يَعْلَمُونَ) yine, (قَالُوا آمَنَّا) gibi âyetlerde (و) harfini hazfederek, (قَالَ آمَنَّا) yine, (يَوْمَ الدِّينِ) ve benzeri yerlerde (ي) harfinin hazfıyla (يَوْمَ الدِّينِ) şeklinde telaffuz ettikleri müşahede edilmektedir.¹⁸⁶ Tempo tutakları nağme ve notalarına uysun diye med olmayan yerleri çekiyor, harekelenmesi kesinlikle caiz olmayan sakin harfleri harekelendiriyorlar. Bu bid'atın adı tahrif olsa gerek.¹⁸⁷

Binâenalyeh İbnü'l-Cezerî şöyle demektedir:

“Bizim okumakta olduğumuz ve tasvip ederek kendimize ölçü addettiğimiz kırâat şekli ise üstadlarımızdan aldığımız; kolay, mürettel -her harfin tecvîd ilmi kâideleri ve mahreçî itibariyle gerekli bütün sıfat ve istihkaklarını vermek, tane tane, net ve belirgin olmak- biçimidir. Telaffuzu tatlı ve cezp edici, akışkan olan, Arap tabiat ve mizacından -lehninden-, fesahat erbabının vaz'etmiş oldukları kıstas ve öngördükleri ölçülerden dışarı çıkmayan, sıhhati kabul edilmiş kırâat vecihlerinden herhangi bir vecih ile ve o vechin farklılığı mucibince gereklerini hakkıyla tatbik ettiğimiz bir okuyuştur. Böylece biz herhangi bir imamın kırâatını, kendisinden nakledilerek gelmiş olduğu şekliyle:

- Med (uzatmak),
- Kasr (kısaltmak, uzatmamak),
- Hemz (hemzeyi tahkik ile net ve teshîlsiz okumak),
- Tahfîf-i hemz (hemzeyi, teshîl, ibdâl veya hazf gibi türleriyle hafifletmek),
- Şedde
- Şeddesiz
- İmâle (fetha ile kesra veya elif ile ya arasında bir telaffuz),
- Feth (imâlesiz),

¹⁸⁴ Yâsîn 36/68.

¹⁸⁵ el-Bakara 2/77.

¹⁸⁶ Kudat, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 43-44.

¹⁸⁷ Kudat, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 43-44.

• İşbâ -dolgun-, olmak üzere: o imamın kırâatının bütün özellikleri ne ise, onları öğrenerek ve tatbik ederek, onu diğer kırâat vecihlerinden ayrı kılan bütün sıfat ve vucûh farklılıklarını pür dikkatle uygulayarak okumaya çalışıyoruz.”¹⁸⁸

2.4. Teganninin İbnü'l-Cezerî'den Sonra (Günümüzde) Ortaya Çıkan Kısımlar

Kırâat âlimi İbnü'l-Cezerî kendi döneminde yapılan lahn hatalarını tespit etmiş ve yapılması gerekenleri zikretmiştir. Günümüzde ortaya çıkan kısımlar ise adı konulsun veya konulmasın içeriği aynı olan hatalardan oluşmaktadır. ,

Kırâatta ki lahn fonetik bir olaydır. Bunun yazılı olarak kayda geçirilmesi zor bir iştir. Çalışmamızda lahnin pratik boyutunu kapsadığı için yazılı anlatımı her ne kadar zor olsa da günümüzde ortaya çıkan lahnlar mevcuttur. Bunları şöyle sıralamamız mümkündür:

2.4.1. Tecvîd Kurallarında Aşırılık

Daha önce de temas ettiğimiz gibi sahih bir okuyuş için bizlere lazım olan hususlar, mürettel, mücevved, latif, zorlamasız ve arabiyye olmasıdır. Bu da kısa tabii ve doğal okuyuş demektir. Bu aynı zamanda Kur'ân'ın bir emri olan “tertîl” üzere, yani tane tane tecvîdli okuma kapsamına girmektedir.¹⁸⁹ Günümüzde bazı okuyucular çeşitli maksatlarla Kur'ân-ı Kerîm okurken tabii ve doğal seyrinden çıkarak aşırı ve abartılı okumalar yapmaktadır.

Nitekim bu hususta İmam Alemuddîn es-Sehâvî¹⁹⁰, (öl.643/1245) “Umdetü'l-müfid ve Uddetü'l-mücîd fî ma'rifeti't-tecvîd” isimli manzumesinde Kur'ân-ı Kerîm'i tecvîd ile okuma hususunda abartıya kaçan kişileri uyarı maksadıyla şu beyitleri zikretmiştir:

يا من يروم تلاوة القرآن ويروء شأؤ أئمة الإقتان

“Ey Kur'ân-ı Kerîm'i hakkıyla tilâvet etmek, mütkın imamların yolunu takip etmek isteyen kişi!”

¹⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 43-44-45.

¹⁸⁹ Bk. el-Müzzemmil 73/4.

¹⁹⁰ Tam adı Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî'dir. İmam Şâtîbî'nin “*Hurzü'l-emânî ve vechu't-tehânî*” isimli eserine ilk şerh çalışmalarını yapan kişidir. 64 beyitten oluşan *Umdetü'l-müfid ve uddetü'l-mücîd fî ma'rifeti't-tecvîd* adlı manzum eseri tecvîd sahasında meşhurdur. Bk. İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971), 1/502.

لا تحسب التجويد مدا مفرطا أو مد ما لا مد لوان

“Bilmelisin ki tecvîd, uzatılmayacak yeri uzatmak, uzatılacak yerde ise aşırıya kaçmak değildir!”

أو أن تشدد بعد مد همزة أو أن تلوك الحرف كالسكران

“(Tecvîd) Ne medlerin peşini hemze sesiyle zorlamak, ne de harfleri bir sarhoş edâsıyla kekelemektir! (gevelemek)”

أو أن تفوه بهمزة متهوفا فيفر سامعها من الغيثان

“Hemzenin telaffuzunda mübâlağaya kaçarak sanki istifra edecekmiş gibi bu harfte aşırıya kaçmak suretiyle dinleyenlerin kerâhetini celbedip meclisi bırakıp gitmelerine sebep olmakta değildir!”

للحرف ميزان فلا تك طاغيا فيه ولا تك مخسر الميزان

“(Bilmelisin ki) Harflerin telaffuzunda bir ölçü bir ahenk vardır. bu ne eksik olmalı ne de aşırıya kaçmalıdır!”¹⁹¹

2.4.2. Mahallî Okuyuşların Ön Plana Çıkması

Kırâat ilmi Kur’ân-ı Kerîm’in telaffuz şekillerini ve edâ etme biçimlerini ele alıp inceleyen bir ilim dalıdır. Bununla birlikte onun sesli bir biçimde nasıl okunması gerektiğini hem kitabî hem de şifahî (fem-i muhsîn) olarak bizlere aktarmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm tilâvetinde en önemli husus her ne kadar tabii ve doğallık olsa da, bu tabii ve doğal okuyuş kitabî ve şifahî kayıtlardan müstağni olamaz.

Kırâat ilminin en önemli sorunlarından birisi de mahalli okuyuş problemidir. Ülkeler ve milletler arasında meydana gelen bu problem, harflerin telaffuzunda, ince ve kalın okuyuşlarda ve tecvîd kaidelerinin tatbikinde meydana gelebilmektedir. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı ses tonlarının ve farklı boğaz yapısının olması gayet tabii bir olaydır. Ancak Kur’ân-ı Kerîm evrensel bir kitaptır. Dolayısıyla Kur’ân’ın tilâvetinde de evrensel değerler hâkim olmalıdır. Apaçık Arapça olarak nâzil olan Kur’ân’ın nasıl okunacağını, ilgili seslerini, tecvîd kaidelerini ve dudak talimini sadece kitabî kayıtlardan öğrenmeye çalışmak

¹⁹¹ Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *Manzûmetu’l-mukaddimeh fî mâ yecibu ala kârîi’l-Kur’âni en ye’meleh*, çev. Fatma Yasemin Mısırlı (İstanbul: Elgausnı Yayınevi, 2019), 105,106.

doğru bir yaklaşım değildir.¹⁹² Aynı kitabî kayıtlar ülkemizde ve Arap ülkelerinde yaygın bir şekilde okutulmaktadır. Buna rağmen mahiyeti farklı iki okuyuş tarzının çıkması mahalli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki farklı okuyuşun “Acaba hangisi doğru?” sorusu akıllara gelmektedir. Dolayısıyla bu durum bize sesin kitaptan öğrenilmeyeceğini göstermektedir.¹⁹³ Bu problemi asgarî düzeye indirmek için yapılması gereken, kitabî kayıtların gerekli ilmî donanıma sahip, Arap dilbilimi kurallarına ve Arap seslerine hâkim uzman kişiler tarafından öğrenilmesidir.

Mahalli okuyuş problemi iklâb, ihfâ vd. gibi tevcîd kaidelerinin uygulanışında bir takım farklılıklar meydana getirmektedir. Bu tevcîd kaidelerinde kitabî kayıtlar aynı olmakla birlikte pratikte farklılıklar yaşanmaktadır.

Görmekteyiz ki, günümüzde bazı okuyucular Kur’ân tilâvetini itkan sahibi ve Arabiyyeye vâkıf kimselerden alıp, kendi okuyuşlarını düzeltmek yerine mahallî okuyuşları tercih etmektedir. Bunun neticesinde de “Türk okuyuşu/şivesi” veya “Arap okuyuşu/şivesi” vb. şekillerinde bid’at türleri ortaya çıkmaktadır. Bizim için esas olan istişhadda hüccet kabul edilen kitabî ve şifahî kayıtları esas alarak Arabiyyeye uygun bir okuyuş icra etmektir.

2.4.3. Tilâvette Aşırı Nağme ve Makam

Hiç şüphesiz Kur’ân okunmasıyla ibadet olunan, sevap umulan bir kitaptır. Kur’ân-ı Kerîm’i okumak, âyetleri üzerinde tedebbür etmek ve sımsıkı sarılmak yine ilâhî bir emirdir.¹⁹⁴ Bununla beraber Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hadislerinden anlaşıldığı üzere Kur’ân-ı Kerîm’i güzel sesle ve teganniye kaçmayan nağmelerle sese biraz ahenk vererek okumaya teşvik edildiği görülmektedir.¹⁹⁵ Bununla birlikte hadislerde yer alan “*Kur’ân’ı sesinizle süsleyiniz*”¹⁹⁶ rivayeti de Kur’ân tilâvetinde nağme, hoş sadâ ve güzel sesle süslemeye cevaz verdiği görülmektedir.

¹⁹² Mehmet Akif Koç, “Kur’ân Kıraatinde Türklere Özgü Mahalli Okuyuş Sorunu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51:2 (2010), 79.

¹⁹³ Koç, “Kur’ân Kıraatinde Türklere Özgü Mahalli Okuyuş Sorunu”, 79.

¹⁹⁴ Bk. el-Kehf 18/27; Sâd 38/29; Âl-i İmrân 3/103.

¹⁹⁵ Buhârî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 19, “Tevhîd”, 32.

¹⁹⁶ Buhârî, “Tevhîd”, 52; Ebû Dâvûd, “Sücûdü’l-Kur’ân”, 355; Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 34; Nesâî, “Sıfâtü’s-Salât”, 83.

Bu husustaki problem burada ki ölçünün keyfiyeti meselesidir. Bu nasslarda yer alan nağmeli ve makamlı okumanın keyfiyeti Kur'ân-ı Kerîm'i makama ve nağmeye tâbi kılmak değildir. Aksi halde Kur'ân-ı Kerîm'in tedebbür ve tefekkür emirleri ikinci plana atılır ki, bu çok büyük bir vebal olsa gerektir. O halde burada zikredilen makam ve nağmenin keyfiyeti onların Kur'ân-ı Kerîm'e tâbi olmasıdır diye düşünmekteyiz.

Günümüzde nağme ve makam bağlamında lahn, en çok Şîa dünyası ve Türkler arasında yaygındır. Ancak günümüz Arap dünyası bu iki grubu da geçmiştir. Böyle bir yüksek lisans çalışması alan sahasına inip araştırma yapmaya imkân vermemektedir. Ancak bu alanda akademik bir saha çalışması yapılmasında fayda mülâhaza etmekteyiz.

Bu abartılı okuyuş, kârinin tilâveti esnasında avuç içlerini kulağına koyması, önce alçak sesle başlayarak, daha sonra sesinin oktavını artırması, bir nağmeden diğerine geçmesi, bir makamdan diğer bir makama atlaması, mikrofona ağzını bazen aşırı yaklaştırıp bazen uzaklaştırması, hatta o denli ki kendine soktuğu zor durumdan dolayı damarlarının şişmesi ve ter dökmesi şeklinde betimlenebilir. Hatta okuyuş esnasında yüz kaslarının ve mimiklerinin aşırı oynaması ve tabii halinden çıkması neticesinde kerih bir görüntü meydana gelmektedir. Onu dinleyenlerden: “Allah! Allah! Allahuekber! Sesine sağlık, kulaklarımızın pası silindi vb.” sözlerin işitilmesi ise, Kur'ân-ı Kerîm'i sadece duyusal anlamda bir lezzet olarak algıladıkları ve mânasından bîhaber olduklarına delil teşkil etmektedir. Yine makam geçişleri yapmak adına, rahmet âyeti olmayan yerlerde âyetleri tekrar etmek bu kabilden değerlendirilmektedir. Bu durumlar Kur'ân-ı Kerîm'in ruhuyla bağdaşmayan kerih bir harekettir.

2.4.4. Koro Halinde Okumak

Kur'ân-ı Kerim okuyuşta bir diğer bid'at çeşidi ise, birkaç okuyucunun bir araya gelip, eğitim maksadıyla olmaksızın âyetleri belli bir makam ve nota etrafında koro halinde okumalarıdır. Bu İbnü'l-Cezerî'nin çağında da var olagelmiş bir bid'attır.¹⁹⁷ Hiç şüphesiz bu hareket Kur'ân-ı Kerîm ruhuyla bağdaşmayan bir bid'attır. Ashâb-ı Kirâm'dan böyle okuyanların olduğu veya okunabileceğine dair tek bir rivayet bile yoktur.

¹⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 44.

Burada bir hususa değinmekte fayda görmekteyiz. Şöyle ki, bazen sınıfta ders ortamlarında, eğitim maksadıyla toplu bir şekilde Kur'ân tilâvet edilebilmektedir. Bu durum eğitim maksadıyla olduğundan bazen mecburî, bazende dersin daha iyi kavranmasına fayda sağlamak amacıyla yapılabilmektedir. Böyle bir durumda toplu halde Kur'ân tilâvetinde bir sakınca olmadığı kanaatini taşımaktayız.

2.4.5. Âyetleri Mûsikiye Âlet Etmek

Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde sesi güzelleştirmek, dinin övülen ve tavsiye edilen bir davranıştır.¹⁹⁸ Ancak bunun şartı Arap lahninin ve Arabiyyenin dışına çıkmamaktır. Kur'ân okuyucu tilâveti esnasında mûsiki makamlarını önceler, tecvîd kâidelerini mûsiki makamları uğruna heder ederse, hiç şüphesiz bu yaptığı haram olmaktadır. Zaten Kur'ân-ı Kerîm'i ezgiyle ve mûsikiyle okumak ne Hz. Peygamber'in ne de ashâbının yaptığı bir iştir. Kur'ân-ı Kerîm'de o şekilde nâzil olmamıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'in mûsiki boyutuyla çok fazla işgal edip, hudûduna ve ahkâmına riayet etmeyenler hakkında Hasan-ı Basrî'nin (öl. 110/728) şöyle dediği rivayet edilmektedir:

“Bu Kur'ân'ı bağlantılarını bilmeden çocuklar ve kölelerde okurlar. Harflerini ezbere bilirler. Ama onu çevreleyen şeyin farkında olmazlar. Böyle birisi çıkıp da: “Vallahi ben tek bir harf bırakmadan Kur'ân'ın tamamını okudum” der. Ama vallahi o Kur'ân'ın tamamını bırakmıştır. Çünkü onun ahlakında davranışında Kur'ân'ın etkisi görülmez. Vallahi onu çevreleyen şeyi bilmeden ezberlemekte ne oluyor! Vallahi onlar doğru karar veren kişiler olmadıkları gibi hafızda değillerdir. Allah Teâlâ böyle insanların sayısını artırmasın. Ya Rabbî bizi tedebbür eden âlimlerden eyle. Kendini bir şey sanan okuyuculardan da muhafaza eyle”.¹⁹⁹

Günümüzde, bazı düğün/nikah merasimlerinde, damat ve gelin salona girerken besmeleyi müzik aletleri eşliğinde söyledikleri görülmektedir. Besmele de Allah'ın

¹⁹⁸ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 19, “Tevhîd”, 32.

¹⁹⁹ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1986), 4/90.

âyetlerinden bir âyettir. Bu işi kim icat ettiyse, kötü bir âdet bırakmıştır. Böyle bir davranıştan sakınmamız elzemdir.

2.4.6. Tek Nefeste Okumak

Esefle müşahede etmekteyiz ki günümüzde böyle bir bid'at türemiştir. Yani bu durum kârinin tek nefeste uzun bir âyeti veya birkaç âyeti okumaya çalışarak kendini şekilden şekle sokarak teassüfe/zorlamaya sokmasıdır. Bu durum bazı kişiler tarafından hayranlıkla izlenmekte ve böyle okuyanlar taklit edilmektedir. Bu durumda ne Hz. Peygamber'in ne de sahâbîlerin yaptığı veya yapmaya teşvik ettiği bir iştir. Bilakis ilâhi emir onu "*tane tane, tertîl ile okumayı*" emretmektedir.²⁰⁰

İşte bu saydıklarımızın bir kısmı tarihte olagelmiş bir kısmı ise günümüzde ihdas edilmiş bid'atlardır. Kârinin bunlardan şiddetle sakınması gerekir. Allah Teâlâ'dan bizlere hakkı, hak olarak göstermesini ve ona tâbi kılmasını, batılı da batıl bilip ondan uzaklaştırmasını niyaz ederiz.

2.5. Günümüz Hatalı Okuyuşların Kırâat Terminolojisinde Tanımı

Günümüz hatalı okuyuşların pek çoğu tarihte var olagelmiş ve İbnü'l-Cezerî tarafından tespit edilmiş lahnlar kapsamına girmektedir. İbnü'l-Cezerî tarihte varolan hataları tespit edip ortaya koymuş ve onlardan sakındırmıştır. Günümüzdeki lahnlarında o adla anılmasında bir beis yoktur. Buna göre;

Bir kimsenin harfleri ayırarak gırtlığını titreterek yapmış olduğu okumaya terkîs, soğuk hava veya kendisinde bir elemin zuhur etmesiyle titriyormuş gibi okuması ter'îd, Kur'ân'ı terennüm edip nağme yapması, uzatılmayacak yeri uzatması, gerektiğinden fazla uzatması veya Arap dilinin izin vermediği tarzda okuması tatrîb, normal okuyuş ve âdetini bırakarak tilâvetini gösteriş ve makam mevki elde etmek için sanki ağlıyor ve hüzünleniyormuş gibi okuması tahzîn, pek çok kârinin toplanıp bir sesle birlikte okumaları ve bu sayede kırâatı kesmeleri, ses ahengi gözetmeleri için bir kısmının bazı kelimeleri, bir kısmınınsa diğer bazı kelimeleri okumaları tahrîf; kırâat esnasında özellikle de medlerde sesi dalgalandırmaları, sesi yükseltip alçaltmaları ve sadece bir medde defalarca bu yükseltip alçaltma işlemi tekrar etmelerine terci' denilebilmesi uygun düşmektedir.

²⁰⁰ el-Müzzemmil 74/4.

Ancak günümüzde ihdas edilmiş olan ve bu saymış olduğumuz bid'at çeşitlerinin belki de en kerihî olması muhtemel olan, mûsikî enstrümanlarıyla Kur'ân'ı tilâvet etmektir. Nitekim çalgı aletlerini Kur'ân'a alet etmeden dinlemekte bile beis olabilmektedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

*“Çalgı aletlerini dinlemek günah, çalgı çalına yerde oturmak fâsıklıktır. Çalgıdan zevk almak ise küfürdür.”*²⁰¹

Kur'ân-ı Kerîm'in çalgı aletlerine alet etme hususunda İbn Teymiyye (öl. 728/1328) şöyle demektedir: *“Kur'ân'ı şarkı makamları ve nağmeleriyle okumak doğru olmaz. Buna cevaz verilmez. Kur'ân'ın çalgı aletleri ve enstrümanlar eşliğinde okunması caiz değildir”*.²⁰² Doğrusu çalgı aletlerini Kur'ân'a alet etmek, makam ve mûsikîde kullanılan nağmeleri Kur'ân tilâvetine dâhil etmek bid'atların en çirkini ve en sapkın olanıdır. Bu şekilde yapanları ikaz edip mücadele etmek her Müslüman'ın vazifesidir.

2.6. Günümüz Teganni Uygulamaları ve Tarihi Süreçte Tespit Edilen Bid'atlarla Karşılaştırmalı Analizleri

Çağımızdaki okuyucuların ekseriyeti tecvîdi mükemmel mânada öğrenmişlerdir. Fakat tecvîdi icra ederlerken kendilerini aşırı şekilde teassüfe/zorlamaya soktukları görülmektedir. Bu şekilde okuyan kârilerin kendilerini zora soktukları gibi, aşırı bağırımları nedeniyle dinleyicileri de zora soktukları görülmektedir.

İbnü'l-Cezerî tecvîdi bu şekilde icra edenleri ikaz etmekte ve tecvîdi şu şekilde tarif etmektedir:

“Tecvîd, lafızları ve kelimeleri çiğnemek, ağzı doldurarak okumak, kelimeler çıkarken ağzı ve dudakları iki yana bükme, okurken sanki gök gürleyormuş hissi vermek, kelimeleri okurken şeddelere bastırıp haddinden fazla tutmak, medleri bir anda kesip, gunnelerde

²⁰¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *Neylû'l-evtâr* (Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1993), 8/113.

²⁰² Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-İstikâme* (Riyâd: Muhammed Suûd Üniversitesi, 1991), 1/246.

mübalâğa yapmak, “ra” harfinin mahrecine baskı yapmak suretiyle tekrar sıfatında mübalâğa yapmak değildir. (Sâlim) insan tabiatı böyle bir tilâvetten tiksindir ve nefret duyar. Kalp itilir, kulaklar tırmalanır. Bilakis tatlı, latif ve olması gereken tilâvete gelince; o kolay, akıcı, tatlı ve hoş olandır. Bu latif kırâatta lafızları çiğneme ve ağızda geveleme yoktur. Ne teassüf (zorlama) ne tekellüf (mübalâğa) nede yapmacık tavırlar ve gösteriş yoktur. Arapların akıcı okuyuşlarından ve fasih arabîyyeden uzak olmayan, kırâat ve edâ ehlinin okuduğu kırâat vecihlerinden birisine uygun olan okuyuştur.”²⁰³

İbnü’l-Cezerî’nin bu açıklamalarına baktığımızda çağımızdaki bid’atların aynı şekilde devam ettiği açık bir şekilde görülmektedir. Günümüzdeki okuyuş hataları bu aşırı ve abartılı davranışlar kapsamına girmektedir. Kırâat ve tecvîd alanında icad edilen bid’atlar ve irtikâp edilen hatalar her zaman benzer şekillerde tezahür edebilir. Dolayısıyla kavramsal açıdan Et-Temhîd’te zikredilen bid’atların benzer şekilde tekerrür edebilmiş olması doğaldır. İbnü’l-Cezerî kendi döneminin toplumsal ve ilmî ihtiyacı ile kırâat sahasında görülen hata ve bid’atların ıslahına mâtuf bir maksatla hataları ve bid’atları tespit etmiş ve mücadeleye girişmiştir. İbnü’l-Cezerî’nin bizlere miras olarak bırakmış olduğu hakikatler ve tespit etmiş olduğu bid’atlar, günümüz çağdaş fonetik ilminin sahip olmuş olduğu cihaz ve imkânlarla tespit etmiş olduğu hatalı okuyuşlarla çok az husus dışında mutabakat halindedir. Bu da İbnü’l-Cezerî’nin Kırâat ilmi tedrisatı üzerinde müsellem etkileri, yöntem ve metotlarının bağlayıcı olduğunun bir delilidir. Onun açmış olduğu bu yolun herkes için örneklik teşkil edebileceği kanaatine sahibiz. Nitekim Sultan Abdülhamid (öl. 1918) “Tekerrür eden tarih değil hatalardır” demiştir.²⁰⁴ Hataların tekerrür etmemesi içinde, öncelikle bunların mahiyeti tespit edilmeli, akabinde hatalara tekrar düşmemek adına gerekli tedbirler alınmalıdır.

²⁰³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâati’l-aşr*, 1/213.

²⁰⁴ Aydın Kudat, “Et-Temhîd Fî Ulumi’t-Tecvîd niçin yazıldı? İbnü’l-Cezerî Üzerine Bir Niyet Okuması” Başlıklı Tebliğin Müzakeresi”, *Uluslararası İbnü’l-Cezerî Sempozyumu*, ed. T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kiraat Kurulu Başkanlığı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 858.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİRÂATTA GÜNCEL PROBLEMLER VE TEGANNİ ÖRNEKLERİ TAHLİLİ (SEBEP VE SONUÇLARI)

Çalışmamızın ikinci bölümünde teorik ve pratik açılardan teganni kavramını ele alıp tarihi süreç içerisinde geçirmiş olduğu aşamalara değindik. Çalışmamızın bu bölümünü iki temel alt başlık altında ele almaya çalışacağız. Birinci başlıkta kırâat ilminin güncel problemlerini kısaca ele alacağız. İkinci başlıkta ise günümüzdeki güncel teganni örneklerini sebep ve sonuçları bağlamında ele alacağız.

3.1. Günümüz Kırâat Problemleri

Kırâat ilminin İslâmî ilimlerin içerisinde çok önemli bir yere sahip olduğu mâlumdur. Kırâat ilmi doğrudan Kur'ân kelimeleriyle alakalıdır. Kur'ân kelimelerinden müteşekkil âyetler ise İslâm dininin temel yapı taşı oluşturmaktadır. Bütün İslâmî ilimlerin temel kaynağı Kur'ân âyetleridir. Bu nedenle, bu alanda üretilen problemler/sorular, sorunlar ve bid'atlar üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Bu noktadan hareketle bu konuda pek çok akademik Kırâat ilmi konusu ve önemi itibariyle Kur'ân ilimleri arasında eleştiriye en çok maruz kalan alanı oluşturmaktadır. Bu konuda pek çok akademik çalışma yapılmış ve bu problemlere cevap üretilmeye çalışılmıştır. Ancak lahn/teganni bağlamında akademik çalışmalara pek rastlanmamaktadır. Günümüzde en çok soru ve sorunların ortaya çıktığı hususlardan birinde bu olduğu söylenebilir. Kur'ân kelimelerindeki kırâat farklılıkları da bunlara mahal olmuştur. Bu problemleri oryantalistler tarafından dışarıdan gelen, akademik camiadan gelen ve sahada meydana gelen problemler olmak üzere üç başlık altında değerlendirmemiz mümkündür.

3.1.1. Oryantalist Eleştiriler

Kur'ân-ı Kerîm, Allah tarafından Hz. Muhammed'e indirilen bir kısım sözlerden oluşmaktadır.²⁰⁵ Kırâat ise bu sözlerin tilâvet ediliş şekilleridir. Kırâatlar, imamların

²⁰⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1983), 34.

kendilerinden önceki kırâat imamlarının rivayetleriyle meydana gelmiştir.²⁰⁶ Binâenaleyh bu kurallar Hz. Peygamber zamanında teorik olarak olmasa da pratik olarak mevcut idi. Hz. Ömer’den (r.a.) gelen şu rivayet bu hakikati desteklemektedir:

“Rasûlullah hayatta iken Hişam b. Hakem’in namazda Furkân sûresini okuduğunu işittim. Hişam bu sureyi, benim okumadığım bir şekilde okuyordu. Az kalsın üzerine atılacaktım. Selam verinceye kadar sabrettim. Selam verince yakasından tuttum;

“Bu sûreyi sana bu şekilde kim öğretti?” diye sordum.

“Rasûlullah öğretti “ dedi.

“Yalan söylüyorsun. Çünkü Hz. Peygamber bu sûreyi bana senin okuduğundan başka bir şekilde okuttu dedim.” Ve onu yakasından tutarak Hz. Peygamberin huzuruna götürdüm.

“Yâ Rasûlullah şunun Furkân sûresini, bana okuttuğundan başka bir şekilde okuduğunu işittim dedim.” Rasûlullah bana;

“*Hişam’ın yakasını bırak*” buyurdu. O’na da “*Ey Hişam! Oku*” diye emretti. O da kendisinden duyduğum şekilde okudu. Bunun üzerine Rasûlullah;

“*Bu sûre böyle indirildi*” buyurdu. Bundan sonra bana da: “*Ey Ömer oku*” diye emretti. Bende onun bana öğrettiği gibi okudum. Bana da;

“*Bu sûre böyle indirildi. Bu Kur’ân yedi harf üzere nâzil oldu. Bunlardan hangisi kolayınıza giderse onu okuyun*” buyurdu.²⁰⁷

Bu hadiste görülmektedir ki, Kur’ân kırâatındaki farklılıklar Hz. Muhammed’in hayatta olduğu dönemlere kadar uzanmaktadır. Ve açıkça görülmektedir ki, Hz. Muhammed bu farklılıklara kolaylık olması açısından hem ruhsat vermiş, hem de müsamahakâr

²⁰⁶ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 2.

²⁰⁷ Buhârî, “Fezâilu’l-Kur’ân”, 5-27.

davranmıştır. Buna göre Kur'ân, Hz Muhammed 'e nâzil olan vahiy, kırâat ise nâzil olan bu vahyin lafızlarındaki muhtelif vecihler olarak tanımlanabilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in tevâtür vasfında Müslümanlar arasında ihtilaf ve tartışma, şekk ve tereddüt olmamıştır. Kırâat konusunda ise bu zaviyeden ihtilaf olabilmıştır. Kur'ân-ı Kerîm harf olarak ortak bir metne sahip olsa da, bazı kelimelerin telaffuz ve tilâvetinde farklılık söz konusudur. Bu Arap dilinin zenginliği ve lehçe farklılıklarının yanı sıra, bizzat Hz. Peygamber'in okuması veya okunmasına müsaade etmesiyle bu ilmin kapısı aralanmıştır. Yazılması, noktalanması ve harekelenmesini de ihtivâ eden tarihsel süreci içerisinde, nüzûl dili olan Arapçada ki gelişmeler ve Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi anlama çabalarına mâtuf çalışmalar bir kırâat birikimi oluşturmuştur.

Zaman zaman kırâat farklılıklarını problematik olarak ele alıp zihinleri bulandırmak isteyen bir zümrede oryantalistlerdir. Oryantalistler, Kur'ân-ı Kerîm hakkında saf zihinleri bulandırmak için asılsız iddialarda bulunmaktadırlar. Mâlum olduğu üzere Tevrat ve İncil'in tahrif ve tebdile uğradığı ispat edilmiş bir hakikattir. Oryantalistler, Kur'ân-ı Kerîm'i tahrif ve tebdile uğramış diğer kutsal kitaplarla aynı seviyede göstermek adına hücum etmektedirler. Yedi harf konusu başta olmak üzere Kur'ân'ın dili, üslubu, fesahatı, belagatı, nazmı ve tertibi konularda araştırmalar yapmaktadırlar.²⁰⁸

Oryantalist çalışmaların temelinde İslâm dininin temel yapı taşı alan Kur'ân ve O'nun açıklayıcısı olan hadislerin olduğu aşikârdır. Bununla beraber Oryantalist zümrelerin yürütmüş olduğu Kur'ân merkezli çalışmalar içerisinde kırâat konusu önemli bir yer tutmaktadır. Oryantalistler kırâatlar üzerinden Kur'ân'ın sübûtunun sıhhatinde ve metninde problemler olduğunu ileri sürmektedirler. Kırâatlar konusunu istismar ederek, yedi harf ruhsatına bağlı olarak gerçekleşen kırâat farklılıklarının içtihadî olduğunu ve mâna ile kırâatın caiz olabileceğini iddia ederek, Kur'ân metninde bir takım değişikliklerin olduğunu ileri sürmektedirler. Oryantalistlerin, kırâat hususunda getirmiş oldukları misallerin tamamı şâz ve meşkûk olan haberlerdir.²⁰⁹

Oryantalistlerin kırâat konusundaki görüşlerinin temel dayanağı Yahudi asıllı Macar şarkiyatçı Goldziher'dir. (öl. 1921) Goldziher'in görüşleri etrafında hemen hemen hepsi aynı

²⁰⁸ Selahattin Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1998), 195.

²⁰⁹ Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*, 201.

şeyleri söylemektedirler. Şimdi oryantalistlerin kırâatlar hakkındaki görüşlerinden bazılarını zikrederim.

Ünlü Alman oryantalist Theodor Nöldeke (öl. 1930) kırâatlar hakkında şunları söylemektedir:

“Eski Arap alfabesi eksik ve kusurlu idi. Kısa ünlülere sahip olmadığı gibi, kısmen bazı uzun ünlülere de sahip değildi. Çok sayıda sessiz harf aynı işaretle belirtilmekteydi. Farklı usûllerle telaffuza imkân tanıyan pek çok kelime söz konusu idi; telaffuzun şüpheli olduğu çok sayıda örnek vardı.”²¹⁰

Başka bir müsteşrik olan Alphonse Mingana (öl. 1937) kırâatlar hakkında şu görüşlerini ifade etmektedir:

“Kırâatların bir kısmı, üstlerine ve altlarına konan noktalar aracılığıyla birbirinden ayırt edilebilen harflere sahip Arap yazısının kusurlu karakterinden kaynaklanmaktadır. Eski Mushaf yazmaları noktasız olduğu için, belli bir şehre mensup kırâat âlimleri, çoğu zaman, kelimeyi bir başka şehre mensup kırâat âlimleri tarafından benimsenen harflerden farklı harflerle okumuşlardır. Bazı kırâat farklılıkları da Mushaf’ın yazım şeklinin neticesidir.”²¹¹

İngiliz oryantalist Alferd Guillaume (öl. 1965) ise: “Kur’ân’ın üslûbu, Muhammed’in harikulade gelişmiş konuşma kudretini aksettirir. O kadar ki, Hıristiyan Araplar bana, Kur’ân’ın dilindeki güzelliğin tesirini derinden hissettiklerini söylemişlerdi. Fakat bu kitap bile gramer hataları ve bizzat Allah tarafından söylenen bir kitaba uygun düşmeyen değişik kırâatları ihtiva etmektedir. Bu değişiklikler, Hıristiyanların kutsal kitaplarındaki metin değişiklikleri gibi az ehemmiyetlidir. Fakat tek bir tane dahi olsa yanlışsızlık hususundaki iddiaları çürütmeye kâfi gelebilir” demiştir.²¹²

Yukarıda oryantalistlerin kırâatlar hakkındaki görüşlerini özetlemeye çalıştık. Her biri hemen hemen aynı şeyleri tekrarladığı için hepsinin görüşünü zikretmeyi gerekli bulmadık. Birkaç oryantalistin çarpıcı görüşlerini zikretmekle iktifâ ettik. Şimdi ise hepsinin temel

²¹⁰ Çetin, *Kur’an-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, 282.

²¹¹ Çetin, *Kur’an-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, 283.

²¹² Çetin, *Kur’an-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, 284.

dayanağı olan Ignaz Goldziher'in görüşlerini zikrederim. Goldziher'in Kur'ân, kırâatlar ve tefsir alanında yapmış olduğu önemli çalışması *Die Richtungen der Islâmischen Koranauslegung (İslam Tefsir Ekolleri)* isimli eseridir. Onun bu eserinde yer alan bazı görüş ve iddialar şöyledir:

a) Ignaz Goldhizer, Kur'ân metninin sübûtunun tartışmalı iddia etmiş ve kitabının bir bölümünü bunu ispat etmeye ayırmıştır. Onun üzerinde durduğu en önemli konu kırâatlardır. Kur'ân'ın okunması konusunda Müslümanların serbest bırakıldığı, bunun sonucu olarak da herkesin istediği şekil ve tarzda Kur'ân'ı okuyabildiği, dolayısıyla kırâatlar yoluyla Kur'ân'ın tahrif edilmiş olabileceği izlenimini vermek istemiştir.²¹³ Goldziher'e göre kırâat vecihlerinin varlığından hareketle Kur'ân'ın bütünlük arz eden bir metin olmadığını iddia etmiş, Hz. Peygamber'den günümüze kadar tevâtür yoluyla bize geldiği gerçeğini inkâr etmiştir.²¹⁴

Yedi harfle alakalı hadisler tetkik edildiğinde onun iddia ettiği gibi Kur'ân'ı herkesin istediği gibi okuyabileceği sonucuna ulaşılmaz. Aksine Hz. Peygamber'in öğretmesi şartına bağlı olduğu anlaşılır. Çünkü bunların tamamında, ihtilafa taraf olan her sahâbî, okuduğu kırâatı Hz. Peygamber'den öğrenmiştir. Kırâat-ı aşere arasında nakledilen her bir vecih sahâbe kanalıyla Hz. Peygamber'e ulaşan rivayetlerdir ve kırâatlarla ilgili rivayetlerin, yalnızca sahih olanlarına güvenilmiş, mütevâtir seviyesine ulaşmamış rivayetlere itibar edilmemiştir. Bu hassasiyet Hz. Peygamber'den günümüze kadar bu şekilde devam edegelmiştir.

b) Goldhizer, üçüncü halife Hz. Osman'ın Kur'ân'ı istinsâh ettirmesi, onun tabiriyle “yazıya dökme işlemi”, kırâatları teke indirmek maksadıyla yapılmıştır. Fakat bunda başarılı olunamadığını iddia etmektedir.²¹⁵

Goldziher'in burada iki hatasından söz edilebilir. Birincisi: Kur'ân'ı Kerîm'in Hz. Osman zamanında yazıya geçirilmesidir. Kur'ân'ı Kerîm'in Hz. Peygamber zamanında tamamen yazıya geçirilmiş, onun vefatından bir sene sonra Hz. Ebû Bekr zamanında bir

²¹³ Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, 287.

²¹⁴ Tahsin Görgün, “Goldziher” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/108.

²¹⁵ Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, 288.

kitap halinde bir araya getirilmiş ve Hz. Osman zamanında da bu asıl nüshadan birkaç nüsha daha yazılarak belirli merkezlere gönderilmiştir.

İkincisi ise: Hz. Osman kırâatları bire indirmek gayesiyle Kur'ân'ı istinsâh ettirdiği iddiasıdır. Oysa Hz. Osman'ın Kur'ân'ı istinsâh ederken gayesi sahih olmayan veya tefsir kabilinden ziyade edilmiş bir takım rivayetleri Mushaf dışında bırakarak, olabilecek ihtilafları önlemek ve Müslümanları güvenle okuyabilecekleri Mushaflara sahip kılmaktır. Yani Hz. Osman'ın kırâatları bire indirmek gibi bir gayesi yoktu.

Goldziher devamında Müslümanlar nezdinde en kutsal sayılan Kur'ân ve onun kırâatı hakkında çoğu zayıf rivayetlere dayanan ve şâz kırâat değerinde bile olmayan kırâatlardan misaller vermektedir. Zaten onların bu hezeyanları cılız kalmaya mahkûm tutarsız iddialardan ibarettir. Sahih kırâatlardan kabul edilmemiş istişhadda hüccet kabul edilmeyecek kırâatlar üzerine bina ederek ulaştığı bu bilgileri zikretmeyi çok yerinde bulmuyoruz. Onun asılsız iddiaları üzerine cevap üretmeye çalışmak çalışmamızın kapsamının dışında olduğu için zikretmeye gerek duymamaktayız.

Oryantalistlerin Kur'ân hakkındaki asılsız iddialarında biriside Kur'ân'da gramer hatası/lahn olduğunu iddia etmeleridir. Öncelikle ifade etmek gerekir ki, oryantalistler kendi kısır gramer bilgileriyle Kur'ân'da i'râb hatası aramaya çıkmış olsalar da, kendileri çok iyi bilmektedir ki, Kur'ân'da en ufak bir şüphe yoktur. Onların bu girişimleri ortaya atmış oldukları diğer iddialar gibi zihinleri bulandırmaya, Müslümanların Kur'ân'a olan güvenini sarsmaya mâtuf bir harekettir. Oryantalistlerin i'râb hatası kabilinden öne sürdükleri üç âyeti ele alıp onların asılsız iddialarına cevap vermenin faydalı olacağı görüşüne sahibiz.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِّؤْنَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Şüphesiz inananlar ile Yahudiler, Sabiiler ve Hıristiyanlardan (her bir grubun kendi şeriatında) "Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır." ²¹⁶

²¹⁶ el-Mâide 5/69.

Yukarıdaki âyette gramer hatası bulunduğunu iddia etmektedirler. Onların iddiasına göre الصَّابُونَ ifadesi yanlış bir şekilde i'râb edilmiştir. Cümlemin başında bulunan إِنَّ lafzı “nasb” adı verilen bir harekeleme şeklini gerekli kılar ve “ي/yâ” harfî de “nasb alâmeti”dir. Dolayısıyla bu kelime الصَّابِينَ şeklinde nasb olarak okunmalıdır demektirler. Oysaki buradaki الصَّابُونَ kelimesi إِنَّ harfinin ismi olmayıp, mübtedâ olarak değerlendirmesi mümkündür. Bu şekilde değerlendirdiğimiz takdirde âyette her hangi bir gramer hatası olmadığı açık bir şekilde anlaşılmış olacaktır.

Müsteşriklerin Kur’ân’da gramer hatası olduğuna dair gösterdikleri diğer bir âyet ise, Nisâ sûresi 162. âyettir.

لَكِنَّ الرَّاٰسِخُوْنَ فِى الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُوْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِيْنَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اُولٰٓئِكَ سَنُوْتِيْهِمْ اَجْرًا عَظِيْمًا

*“Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler. O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz.”*²¹⁷

Oryantalistler الصَّلٰوةَ وَالْمُقِيمِيْنَ terkinde hata olduğunu olması gerekenin وَالْمُقِيمُونَ şeklinde tashîh edilmesi olduğunu ifade etmektedirler. Muhammed b. Cerîr et-Taberî (öl. 310/923) ise bun konuda gramer veya hatt-ı Mushaf'ta hata olmadığına dair dilbilimcilerin gramatik tahlillerine yer vermektedir. Ona göre بِمَا terkihi الصَّلٰوةَ وَالْمُقِيمُونَ terkihi اُنْزِلَ اِلَيْكَ terkihi mâtuttur.²¹⁸

قَالُوْا اِنَّ هٰذَا نِ لَسٰجِرٰنِ يُرِيْدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُم مِّنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِ هِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُتٰلٰى

*Şöyle dediler: "Şüphesiz bu ikisi, sihirleri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak ve en üstün olan dininizi ortadan kaldırmak isteyen birer sihirbazdırlar.”*²¹⁹

²¹⁷ en-Nisâ 4/162.

²¹⁸ Kudat, Kırâatları Hücetlendirmede Dilbilim Olgusu, 222-223.

²¹⁹ Tâhâ 20/63.

Oryantalistlerin bir diğ er iddiası ise bu  ayette yer alan هَذَانِ ifadesidir. Onlar bu ifadede lahn olduğunu iddia ederek هَذَيْنِ şeklinde tashih edilmesi gerektiğini s oylemektedirler. Çünkü isim c umlesinin başındaki “inne” sözcüğü, ref  durumundaki ismi nasb eder. Burada tensiye konumunda bulunan هَذَانِ isminin nasb alameti ise “ya”dır. Yani onlara göre bu kelime هَذَيْنِ şeklinde olmalıdır.²²⁰

Oryantalistlerin buradaki iddiası asılsız ve geçersizdir. Çünkü  ayette onların iddia ettiği gibi “لَ/inne” değil, “لَ/in” edatı bulunmaktadır. “لَ/in” edatı ise, ref  konumundaki ismi nasb etmez. Bu durumda onların bu  ayette hata bulunduğu iddiaları batıldır.²²¹

Özetle   nları söyleyebiliriz:

- Genel kurallardan farklı bir kullanımın adı “hata” değil,    z veya istisna bir kullanımdır.
- Kur’ân-ı Kerîm gibi önem arz ve güvenilirliğinde   p he olmayan bir kitapta böylesine basit gramer hataların olmayacağı kesindir.
- Bu gibi    z ve istisn i kullanımlar Arap dili ve gramerinin diğer kaynaklarında mevcut olabilir. Ve bu istisna kullanımları hata kapsamında değerlendirmek doğru olmaz.
- Oryantalistlerin müntesip oldukları kilise i i mûsikî onlara bir şey kazandırmamıştır.

Binâenaleyh,     m’a yönelik pek çok oryantalist araştırmanın arka planında, Müslümanların değerleri hakkında   p he uyandırmak,     miyet’i asılsız veya yetersiz gösterip, Batı’nın üstünlüğünü zihinlere yerleştirmek, kendi toplumlarını     m’ın etkisinden uzak tutmak,     m ve Müslümanlar aleyhine ortaya koydukları bilgi ve düşünceleri ülkelerinde yaymak suretiyle,     m’ın özenilecek, benimsenecek bir din olmadığını, kendi dinlerinin daha üstün ve kendilerine yeterli olduğunu, kendi halklarına telkin etmektir.²²²

²²⁰ M. Vecih Uzunoėlu, “Kur’ân’da Gramer Hataları  ddiası ve Bir Reddiye”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 18 (2005), 10-11.

²²¹ Uzunoėlu, “Kur’ân’da Gramer Hataları  ddiası ve Bir Reddiye”, 27.

²²²  etin, *Kur’an’ı Kerim’in  ndirildiėi Yedi Harf ve Kiraatler*, 269.

3.1.2. Diğer Problemler

Daha öncede değindiğimiz üzere bir kırâatın kabul şartları, sened-i sahih dediğimiz Hz. Peygamber'den sahih bir senetle bizlere ulaşması, bir vechiyle dahi olsa Arap dilbilimine uygun olması ve resmü'l-mushaf dediğimiz Hz. Osman'ın istinsâh ettirmiş olduğu mushafa muvafık olmasıdır.²²³ Bir kırâat vechinin muteber sayılmasındaki en önemli faktör naklin sahih olmasıdır.²²⁴ Sahih nakil şartı yerine geldiği zaman diğer iki şartın sıhhatine bakılabilmektedir. Sahih nakil olmakdıktan sonra diğer iki şartın yerine gelmesi o kırâat vechine itibar edilmesi açısından pek bir anlam ifade etmemektedir. Pek çok sahâbe ve tâbiûndan rivayet olunan “Kırâat uyulan sünnettir, öncekilerin okuduğu gibi okuyunuz”²²⁵ ifadesi naklin öneminin en açık ifadelerindendir. Bu üç şarttan birisini veya ikisini taşımayan kırâatlar ister kırâat-t seb'a ister kırâat-ı aşera imamlarından nakledilmiş olsun, zayıf, şâz ve batıl olarak kabul edilmektedir. Anlama eksikliğinden veya art niyetten dolayı problem olarak zikredilen husus sened-i sahîhle bize ulaştığı halde, Arap dili gramerine uygun olmadığı düşünülen kırâatlardır. Öncelikle ifade etmek gerekir ki kırâat vücuhâtının her biri ister mütevâtir, ister âhâd, ister şâz olsun Arap dilbilimi kaidelerini hüccetlendirmede “delillerin efendisi” olarak kabul edilmektedir.²²⁶ Buna istinaden denilebilir ki Arap dilbiliminin kırâatlara tâbi olması ve kırâatlarla tashih edilebilmesi mümkündür. Süyûti (öl.911/1505) ve Abdülkâdir el-Bağdâdî (öl. 1093/1682), kelimelerin en fasihi ve beliği olan Kur'ân-ı Kerîm'in kırâatlarının mütevâtir, meşhur, âhâd ve maruf kıyasa muhalefet etmemesi şartıyla şâz kırâatlarda dâhil olmak üzere bütün çeşitleriyle, Arap dilbilimi için hüccet olabileceğini ifade etmektedirler.²²⁷

Basra dil ekolü, dil kaidelerini kırâat vecihlerinin kabulü için ölçü almış, hatta dil kurallarına uymayan kırâat vecihleriyle namazın sahih olamayacağını ileri sürmüş ve birçok kırâat vechini tenkit etmişlerdir. Kûfe dil ekolü ise dilbilim kaidelerini öncelemiş, kırâat vechinin kabulü için Hz. Osman'ın istinsâh ettirdiği mushafın hattına muvafakatı, temel şart koştur.²²⁸

²²³ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*, 18.

²²⁴ Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası* (Ankara: Otto, 2004), 355.

²²⁵ Ebû Bekr İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'a fi'l-kırâât*, (Kahire: Dâru'l-Meârif bi-Mısır, ts.), 50.

²²⁶ Muhammed Abd, *el-İstişâdu ve'l-ihcâcu bi'l-luğati ve rivâyetü'l-luğati fi dav'i'l-luğati'l-hadis* (Kahire: Âlimü'l-Kütüb, 1988), 101.

²²⁷ Abd, *el-İstişâdu ve'l-ihcâcu bi'l-luğati ve rivâyetü'l-luğati fi dav'i'l-luğati'l-hadis*, 102.

²²⁸ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 215.

Bir kısım dilbilim âlimleri dil kaidelerinde kıyası önceledikleri için gramer kıyasına uymayan bazı kırâat vecihlerini tenkit etme girişiminde bulunmuşlardır. Arap dilbilimi âlimlerinden olan Ferrâ (öl. 207/822) bir kırâatın kabulü için dilin gramer kurallarına uymasını şart koşturmuştur. Ferrâ bu dilbilim hususundaki bu hassasiyeti, dilbilim kurallarına uymadığı zannıyla bazı kırâatları Arap grameri açısından eleştirmesine yol açmıştır. Oysa Ferrâ ve onun gibi dilbilim konusunda otorite kabul edilen diğer âlimler dil konusunda ne kadar mahir ve yetkin olurlarsa olsunlar, Hz. Peygamber kadar mahir ve masum olamazlar.²²⁹ Bazı kimselerin iddia etmiş olduğu, kırâatta asıl olanın sahih bir senetle bize ulaşması ve Hz. Osman'ın istinsâh ettirmiş olduğu mushafa muvafık olmasıdır. Bu şartlar yerine geldiği takdirde Arap dilbilimine uyup uymaması önem arz etmez ve kırâatın sıhhatini tayinde önem arzetmez demeleri, asılsız bir iddiadır. Çünkü sahih bir senetle bize ulaşan her bir kırâat vechi zaten efsah veya fasih olarak bir yönüyle Arap dilbiliminin bir kaidesinin altında yer almaktadır. Hz. Peygamber'den sahih sened ile sabit olan bir kırâat vechinin, zaten Arap dilbilim kâidelerine ters düşmesi mümkün değildir.²³⁰

Dolayısıyla Kur'ân ve kırâat ilimleriyle iştigal edenler için elzem olan bilgi donanımlarının başında, genelde Arap dilbilimi, özelde ise onun alt kısımlarından olan sarf ve nahiv kuralları iyice bilmeleri gelmektedir. Bunlar sayesinde kurrâdan sadır olan, her bir okuyuş vechinin, illet ve delillerini öğrenebilir, yine bunlar sayesinde kırâatlara karşı yöneltilen tenkit ve ithamlara karşı kırâat-ı kur'âniyeyi müdafaa edebilir, bu alanda ortaya atılan şüphe ve tereddütlere, art niyetli kesimler tarafından gelebilecek iftira ve saldırılara karşı koyabilir.

Nitekim Mekki b. Ebî Tâlib'in (öl. 437/1045) tecvîd hususunda bizlere ulaşan ilk eser olma özelliğine sahip²³¹ er-Riâye li Tecvîdi'l-Kırâaeh ve Tahkîki lafzi't-Tilâveh isimli kitabında bu hususu şöyle dile getirmektedir:

“Arap dilbilim kurallarından olan, Kur'ân-ı Kerîm'in i'râbını bilmek, Kur'ân'daki garîb lafızların tefsirini konu alan Garîbü'l-Kur'ân ilmini bilmek, Kur'ân talebesi olan kimsenin davranışlarının kemaline işaretidir. Bunlar sayesinde kâri okuduğunun ne anlama

²²⁹ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 216.

²³⁰ Fadlî, *el-Kırâati 'l-kur'âniyye târîh ve ta'rîf*, 133.

²³¹ Tayyar Altıkulaç, “Mekkî b. Ebû Tâlib” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/576.

geldiğini bilecek ve tilâvet ettiklerinin i‘râbında tereddüt meydana gelmesini engellemiş olacaktır.”²³²

3.2. Lahn Bağlamında Tecvîd Alanıyla İlgili Problemleri

Tecvîd kelimesi, sözlükte “bir şeyi güzel ve iyi yapmak, süslemek”²³³ mânasına gelir. Kur’ân-ı Kerîm’i, harflerin mahreç ve sıfatlarına riayet edip vakıf, vasıl, sekte vb. diğer tilâvet kurallarına uyarak güzel ve hatasız okumayı öğreten ilim dalı olan tecvîdin hem ilmî (teorik) hem de amelî (pratik) yönleri bulunmaktadır.²³⁴ Çünkü hem belirlenmiş hüküm ve kuralları hem de bu hüküm ve kuralların uygulanışı vardır. Bununla birlikte hakikatte farklı kırâat vecihleri arasında bir vechi öne çıkarmak ve tecvîd kitaplarını o an göre yazmak, diğerlerini ihmal anlamında ayrı bir olumsuzluk sayılabilir. Ancak Kur’ân öncelikle bir sözdür ve bu süzün de bir telaffuzu vardır. Dolayısıyla dilsel gramer ele alınırken mutlaka söz ve onun kelime ve dizimi gündeme gelelmektedir. Bu da kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Kur’ân metninin kutsiyeti gereği Müslümanlar nezdinde tecvîd ilminin pratik boyutu da son derece önemli bir yere sahiptir. Bu öneminin yanı sıra Kur’ân kendisiyle ibadet olunan bir ilahî kitaptır.²³⁵ Bu nedenle ibadetimizin mükemmel olması Kur’ân tilâvetimizin mükemmel olmasıyla alakalı bir husustur.

İbnü’l-Cezerî ise tecvîdin gerekliliğini şu sözleriyle ifade etmektedir:

والأخذ بالتجويد حتم لازم من لم يصحح القرآن آثم

“Kur’ân-ı Kerîm’i kesinlikle tecvîd kaidelerine riayet ederek okumak gereklidir. Kim onu tecvîd kaidelerine riayet etmeden, hata ve kusurlarını tashih etmeden okursa o kişi vebal altındadır.”²³⁶

²³² Mekkî b. Ebî Tâlib Mekkî, *er-Riâye li tecvîdi’l-kırâaeh ve tahkiki lafzi’t-tilâveh* (Beyrut: Müessetü Kurtuba, 2005), 38.

²³³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-arab*, 3/135-136-137.

²³⁴ Çetin, “Tecvîd”, 11/253.

²³⁵ Abdulhamit Birişik, “Kur’an” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/383.

²³⁶ İbnü’l-Cezerî, *Manzûmetu’l-mukaddimeh fî mâ yecibu ala kârîi’l-Kur’âni en ye’meleh*, 3.

Mâlum olunduğu üzere Kelamullah olan Kur'ân-ı Kerîm'in yavaştan hızlıya doğru tahkik, tedvir ve hadr olmak üzere üç şekilde okunuş biçimi bulunmaktadır.²³⁷

Bunlara ilave olarak, tahkik, tedvir ve hadr okuyuş derecelerinin hepsini şamil olan tertîl kavramı bulunmaktadır. Burada tertîl kavramı ile kastedilen, kişinin Kur'ân-ı Kerîm tilâvetini, Arap nağmesi ve seslerine uygun, güzel bir telaffuzla ve gücünün yettiği nispette hoş bir sada ile icra etmesini ifade etmektedir. Bu ise, Kur'ân-ı Kerîm mânalarının anlaşılması için vakf ve ibtidanın gözetilmesini ve tecvîd kaidelerinin icra edilmesini gerektirmektedir.²³⁸

3.2.1. İtnâb (İfrat)

Sûrat bakımından kırâatlardan birisi olan tahkik, Luğat olarak “araştırmak, incelemek demektir.”²³⁹ Kırâat terminolojisindeki mânası ise, “bir şeyin hakkını verirken ne ifrat nede tefrite yani ne eksik nede fazlalığa kaçmaksızın, çok dikkatli ve titiz davranıp ona göre okumak” demektir.²⁴⁰

Tecvîd ilmi ıstılahında tahkikin ölçüsü ise;

- Medleri son sınırına kadar uzaktmak,
- Hemzeleri ispat etmek,
- Harekeleri ihtilâs etmeyip itmâm etmek (tamamlamak),
- İzhar ve şeddeleri net ve belirgin olarak telaffuz etmek,
- Gunneleri tam çıkarmak,
- Harfleri birbirine karıştırmadan belirgin olarak okumak,
- Vakf ve ibtida yerlerine riayet ederek okumaktır. Zikretmiş olduğumuz bu

hususları yerine getirirkende son derece teenni ve ahenk ile Kelamullah'ı tilâvet etmektedir.²⁴¹

²³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırââti'l-aşr*, 1/205; Dâni, *et-Tahdîd fî'l-itkâni ve't-tecvîd*, 70.

²³⁸ Hüsnî, *Hakku't-tilâveh*, 61.

²³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 10/49.

²⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırââti'l-aşr*, 1/205.

²⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırââti'l-aşr*, 1/205-206; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 50.

Tedvir ise, tahkik ve hadr arasında orta bir okuyuş biçimidir. Bir şeyin -Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin tilâvet ve mânalarının- hakikatine ve kühüne vakıf olmak ve onun kıymetini iyi takdir edebilecek duruma gelmek, tedebbür ve tefekkür etmek, Kur’ân-ı Kerîm’i acele etmeden, mânalarını anlayarak, harfleri gerçek mahreçlerinden ve bütün sıfatlarına haiz, mükemmele olarak çıkarmak, vakf ve ibtida yerlerine riayet etmeke suretiyle ağır ağır okumak mânalarına gelmektedir.²⁴²

Bu okuyuş biçimlerinin ifratı itnâb, tefriti ise herzemedir Bu aşırı yavaş okuma biçimi olan itnâb okuyuşu en çok mescid içlerindeki mihrabiye okumalarında ve ihtifallerdeki aşır okumalarında yaygınlık kazandığı gözlemlenmektedir. Toplumumuzun bir kesimi dine olan saygısından dolayı bu hususu dile getirmekten çekinsede, bir kısım insanların bu durumdan rahatsız olup aksi amel (olumsuz tepki) yarattığı inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Mesela; yatsı namazının farzının takriben beş dakika gibi bir sürede icra edilmesi, namaz sonundaki aşrın ise on dakikayı geçecek şekilde aşırı yavaş okunması toplumumuzun belli bir kesimini rahatsız etmektedir.

Nitekim bu hususta cemaatle namaz kıldıran ve topluma önderlik yapan kişinin arkasındaki insanların durumunu gözetmesi ve aşırı uzatmalardan kaçınması gerekmektedir. Ebû Mes’ûd Ukbe İbni Amr el-Bedrî (öl. 42/662) şöyle dedi: Bir adam Hz. Peygamber’e gelerek: Filanca bize namazı kıldırırken o kadar uzatıyor ki, bu yüzden bazen sabah namazına gelemiyorum, dedi. Ben Hz. Peygamber’i hiçbir konuşmasında o günkü kadar öfkeli görmedim. Şöyle buyurdu: *“İnsanlar! İçinizde nefret ettiren kimseler var! Kim imamlık yaparsa, namazı kısa kıldırsın; zira arkasındaki cemaatin içinde yaşlısı var, çocuğu var, iş güç sahibi olanlar var.”*²⁴³ Bu hadisten anlaşılmaktadır ki, toplumun önünde namaz kıldıracak ve Kur’ân okuyacak kimsenin insanları camiden uzaklaştıracak, Kur’ân’dan nefret ettirip bıkkınlık meydana getirecek davranışlardan uzak durması gerekmektedir. Hz. Peygamber bu hadisini bizzat fiili olarak uygulamış ve şöyle buyurmuştur: *“Ben uzatmayı arzu ederek, namaza dururum da, bir çocuğun ağlamasını ıstır, onun annesine güçlük çıkarıp üzmetten hoşlanmadığım için, namazı kısa keserim.”*²⁴⁴ Namaz kıldıran kişinin namazı gereğinden fazla uzatarak insanları sıkıntıya düşürmesi Hz. Peygamber’in ahlakından olmadığı aşikârdır. Bu nedenle başkalarına namaz kıldıran ve Kur’ân okuyan

²⁴² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî l-kırâati l-aşr*, 1/207; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi t-tecvîd*, 50.

²⁴³ Buhârî, “İlim”, 28, “Ezân”, 61-63, “Edeb”, 75, “Ahkâm”, 13; Müslim, “Salât”, 182-185. Ayrıca bk. İbn Mâce, “İkâme”, 48.

²⁴⁴ Buhârî, “Ezan”, 61.

kimsenin, arkasındaki cemaatin durumunu düşünerek namazı ve Kur’ân tilâvetini gereğinden fazla uzatmaması gerekmektedir. Bu hususun güncel bir problem olduğu ve üzerinde titizlikte durulması gereken bir konu olduğu kanaatine sahibiz.

3.2.2. Hezreme (Tefrit)

Birinci bölümde zikrettiğimiz üzere hadr, Lugatta “düşürmek, aşağı indirmek ve sürat göstermek” mânalarına gelmektedir.²⁴⁵ İstilah olarak ise;

- Kasr (kısaltmak),
- İskân (harfî sükûn ile okumak),
- İhtilâs (harekenin bir kısmını atmak),
- Bedel (bir harfî, başka bir harf ile değiştirmek),
- İdğamla (iki harfî, bir harf şekline sokmak),
- Hemzenin tahfîfi (teshîl çeşitlerinden biriyle hafifletmek) gibi vesilelerle tilâvette sürat ve hafiflik yapmaktır.²⁴⁶

Bu saydığımız okuyuş şekilleri Kur’ân-ı Kerîm’i tecvîd kurallarına ve tekniğine uygun olarak okumak için elzendir. Bunun dışında kalan okuyuş biçimlerinden biriside hadrın ifratlısı yani bu üç mertebenin en süratli düzeyi olan hezremedir.²⁴⁷ Caiz görülmeyen okuyuş biçimi olan hezremede tecvîd kuralları göz ardı edilir, harfler mahreçlerinden kayar ve sıfatlarını kaybeder.²⁴⁸

Ülkemizde hafızlık eğitiminin büyük bir kısmı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından icra edilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından icra edilen hafızlık eğitimi bazı eğitim müesseselerinde okuyuş hadr ile icra edilirken bazı eğitim müesseselerinde okuyuşun tahkik veya tedvir ile icra edildiği görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan bağımsız olupta hafızlık eğitimi veren diğer eğitim müesseselerinde ise genelde hadr uygulamasının yaygın olduğu görülmektedir. Kanaatimizce hafızlık eğitiminde tahkik veya tedvir okuyuşları çok

²⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-arab*, 4/172.

²⁴⁶ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 51.

²⁴⁷ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 50.

²⁴⁸ Abdurrahman Çetin, “Tilâvet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/156.

zaman alacağından hadr okuyuşu uygulanabilir. Ancak gerek hafızlık eğitiminde gerekse taabbudî kırâatlarda hezreme denilen okuyuş biçimi yapılmamasının gerektiği kanaatine sahibiz. Günümüzde hafızlık uygulamalarında hezreme denilen bu okuyuş biçiminin azımsanamayacak kadar çok olduğu müşahede edilmektedir. Her ne kadar bu konuda hafızlık metodu üzerine kitaplar yazılmış olsada, bu gibi problemlere hiçbirinin temas etmediği görülmektedir. Bu husus dikkat edilmesi gereken mühim bir konudur. Çünkü hezreme şeklinde hafızlığını ikmal eden öğrencilerin daha sonra o okuyuşunu yavaşlatmadığı gözlemlenmektedir. Hezreme okuyuşuyla Kur'ân'ı ezberleyen bir kişinin ezber esnasında gözden kaçan hataları bulunmakta ve bu hataları daha sonra tashîh etme imkânlarının hayli zor olduğu ehline mâlum olan bir hakikattir. Binâenaleyh hezreme okuyuşunun tefekkür ve tedebbüre mâni bir durum olma ihtimalide bulunmaktadır. Hafızlık eğitiminde ve sâir Kur'ân tilâvetlerinde, en süratli okuyabileceğimiz okuyuş biçiminin kuralları ihlal etmeyen hadr okuyuşuna tâbi olunarak gerçekleşmesi gerektiği kanaatini taşımaktayız.

3.3. Teganni ve Bid'ât Türleri

Teganni, Arapça'daki “ğînâ” kelimesinden türetilmiş olup, “nağme ile söylemek” veya “başkasına muhtaç olmamak” gibi anlamlar ifade etmektedir.²⁴⁹ Râgıb el-İsfahânî'ye (öl. 5/11. Yüzyılın ilk çeyreği) göre “ğînâ” kelimesi “zenginlik” anlamını ifade etmektedir. Ancak “ğînâ” kelimesinin mastar ve ism-i mekân formları olan “muğnî” ve “teganni” kelimeleri “şarkı söylemek” ve “terennüm etmek” anlamlarına gelmektedir. Aynı şekilde “müstağni olmak” anlamını da ifade ettiğini söylemektedir.²⁵⁰ Hz. Peygamber'in nehy etmiş olmasına rağmen, bir takım insanların Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde icad etmiş oldukları bid'atlardan birisinin teganni bid'atı olduğu mâlumdur.²⁵¹ Yani Kur'ân-ı Kerîm'i müziksi nağme ve makamlara uydurarak okuma teşebbüsüdür. Ancak mezmûm olan teganni kasdi ve iradeli olarak yapılan tegannidir. Yoksa tabii olarak oluşan teganni asla mezmûm değildir. Nitekim Kur'ân tilâvetinin kendine has bir terennüm ve tegannisi vardır. Tilâvet esnasında bunlar tabii olarak meydana gelebilir. Bununla yetinmeyip ilave olarak ter'id, tatrîb ve tahzîn vd. gibi Kur'ân'ın ruhuyla bağdaşmayan tegannileri eklemek doğru değildir.

²⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 13/135-136.

²⁵⁰ İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, 1/616.

²⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 43.

Kur'ân-ı Kerîm tilâvetini notaya uydurmanın dinî hükmünü üç kısma ayırmamız mümkündür. Muhammed Mekkî'nin Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfid fî ilmi't-Tecvîd adlı eserindeki ifadesine göre Günümüz teganni kısımların üç kısmı bariz olarak görülmektedir.²⁵²

- 1- Tilâvet esnasında avazı çıktığı kadar bağırarak.
- 2- Matem kadınlarının terennümü gibi hüznü tilâvette bulunmak.
- 3- Koro halinde veya çalgı aletleri eşliğinde tilâvette bulunmak.²⁵³

Bu şekilde koro halinde veya çalgı aletleri eşliğinde tilâvette bulunmak, “...*Baskın çıkmak için o okunurken yaygara koparın*”²⁵⁴ âyetine ters düşmektedir. Çünkü bu âyette müşriklerin Kur'ân okunurken, Kur'ân'ı bastırmak için yaygara kopardıkları dile getirilmekte ve bu halleri eleştirilmektedir.

Kur'ân'ı Kerîm'i güzel okumak, onu müziksi nağmelere uydurmakla mümkün olmaz. Kur'ân-ı Kerîm'i güzel okumak: Tilâvetin süsü, Kur'ân'ın ziyneti olan tecvîd kaidelerine riayet edip, aşırıya kaçıp abartmaksızın, gelişi güzel yapmaksızın ve zorlamasız bir şekilde harflerin haklarını vermekle mümkündür.²⁵⁵ Ancak bu şekilde ihlâs ile icra edilen bir tilâvet kalpleri çöştürür ve tefekküre vesile olur.

3.3.1. Teganninin Müspet, Menfi ve Tartışmalı Olan Türleri

Hadislerde geçen teganni kavramını incelerken ona mutlak mânada terennüm ve nağme gibi anlamlar vererek meseleye müsbet yaklaşanların olduğu bilinmektedir.²⁵⁶ Elbette bize görede belirlenmiş kaide ve ilkelerin ihlal edilmediği teganni caizdir. Ancak kişinin Kur'ân tilâvetinde kendi makam ve nağmelerini icra etmek adına bazen medleri yutmak suretiyle bazen de uzatılmaması gereken yerleri uzatmak suretiyle ve bazı harfleri yutmak kaydıyla teganni yapması caiz değildir.²⁵⁷

²⁵² Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fî ilmi't-tecvîd*, 12-13.

²⁵³ Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fî ilmi't-tecvîd*, 12-13.

²⁵⁴ el-Fussilet 41/26.

²⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetu'l-mukaddimeh fî mâ yecibu ala kârîi'l-Kur'âni en ye'meleh*, 3-4.

²⁵⁶ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu sahîhi müslim bin haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyy, 1972), 6/79.

²⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 43.

Bu bilgilerden sonra müspet ve mefinin üç ölçütü olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle müspet bir teganni örneği için Kur’ân-ı Kerîm tilâvetindeki ölçü ve kaidelere riayet etmek, onları ihlal etmemek gerekmektedir. Yani Kur’ân-ı Kerîm tilâvetinde uygulanacak teganninin, mahâric-i hurûf ve tecvîd kaidelerini mütecâviz olmaması gerekmektedir. İkincisi ise, tilâvet tefekkür ve tedebbüre vesile olmalı, mâni olmamalıdır. Üçüncüsü ise, okuyucunun tilâveti ile muhatabı ve dinleyiciyi usandırmaması gerekmektedir. Bu hususlara riayet edilen teganniye müspet olarak bakmamız mümkündür. Zaten bu ilkelerin ihlal edilmediği, hoş sada ile Kur’ân tilâvetinin teşvik ve tavsiye edildiği herkes tarafından bilinmektedir.²⁵⁸ Ancak bu saymış olduğumuz hususlardan birisinin veya bir kaçının ihlal edildiği teganni ile kırâat, kanaatimizce teganninin menfi kısmı olarak değerlendirilmektedir.

3.3.2. Ortaya Çıkma Sebep ve Sonuçları

İnsanoğlunun fitraten var olan duygular gereği güzel ve estetiğe meyilli olduğunu daha öncede ifade etmiştik. Müzikte (teganni) böyle bir estetikdir. Mûsikinin insanın beyni, kalbi ve duyguları üzerinde birden fazla açıdan tesirde bulunduğu erbabınca mâlumdur. Birden fazla müzik ve çalgı enstrümanları eşliğinde icra edilen müziklerin dinleyicinin duyguları üzerinde daha fazla etkili olduğu da bilinmektedir.²⁵⁹

Bilindiği gibi insanın vücudunda ihtiyaç duyulan hormonlar vardır. Bunlar ihtiyaca göre ve belli dozajda olduğu sürece zararsızdırlar. İhtiyaç fazlası veya ihtiyaç duyulandan az olduğu zaman ise olumsuz etkiler meydana gelmektedir. Bununla birlikte teganni (müzik) ameliyelerinin insanda mutluluk (endorfin) hormonlarının salgılanmasına yol açtığı söylenmektedir.²⁶⁰ Teganni yapmak ve nağmeleri dinlemek insan duygularına zevk veren bir hadisedir. Bütün bunlar insanın ruhunu teskîn etme, zihnî veya fikrî yorgunluğu giderme gibi etkilere sahiptir. Bu anlamda teganni fitrî sebeplere mebnî olarak ortaya çıkmış olabilmektedir. Ancak unutmamak gerekir ki her şeyde olduğu gibi tegannide de ifrat ve tefritten uzak bir metod takip edilmelidir.

²⁵⁸ Buhârî, “Fezâilu’l-Kur’ân”, 19, “Tevhîd”, 32; Müslim, “Müsâfirîn”, 232-234.

²⁵⁹ Şükrü Torun, “Müziğin Beynimizdeki Yolculuğu”, *Osmangazi Tıp Dergisi* 38/1 (Mart 2016), 67-68.

²⁶⁰ Alegoridergi, “Müzik ve Beyin İlişkisine Bir Bakış” (Erişim 3 Nisan 2022).

Özellikle insan birçok müziği dinlerken gayri ihtiyari olarak hoşlanır. Bunlar geçici hazlardır. Ve bu sayede insanda haddinden fazla endorfin hormonu salgılanmaktadır. Bu durum daha sonra psikolojik rahatsızlara neden olabilmektedir. Mûsiki dinletileriyle mutluluk salgılayan kişiler genel olarak bir doyumsuzluğa doğru gitmekte ve Kur'ân-ı Kerîm'in o eşsiz ahengi ve tecvîd kurallarına göre sade okunuşundan tatmin olmamaktadırlar. Nitekim gençler eski tarz müziklerden doyum almamaya başlamış, günümüz müzik sektörü ise gençlerin ilgisini celb edecek tarzda daha çöşkulu ve hareketli müziklerle gençlere hitap etmeye başlamıştır.

Kanaatimize göre, insanda haddinden fazla salgılanan endorfin, belli bir süre sonra onu doyumsuzluğa itmekte ve kişi Kur'ân'ın kendine has uyum ve ahenkli kırâatından doyumuna ulaşmamaktadır. Bunun neticesinde de, muhatabı Kur'ân tilâvetini dinlemeye teşvik etmek için, Kur'ân tilâvetini müzik nağme ve makamlarına uydurma yoluna gitmektedir.

Doğrusu Kur'ân tilâvetini mûsikinin nağme, makam ve notalarına uydurmak değildir. Zaten Kur'ân tilâvetinin kendine özgü nazmı ve otantik tilâvet biçimi insan üzerinde derin tesirler yaratmaktadır. Nitekim bu hususta Kur'ân'da yer alan bazı âyetler bu hususu bizlere net bir şekilde göstermektedir:

اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابَى تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ
مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ

“Allah, sözün en güzelini; âyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların derileri (vücutları) ondan dolayı gerginleşir. Sonra derileri de (vücutları da) kalpleri de Allah'ın zikrine karşı yumuşar. İşte bu Kur'ân Allah'ın hidayet rehberidir. Onunla dilediğini doğru yola iletir. Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur.”²⁶¹

Bizim buradaki maksadımız müzik dinlensin veya dinlenmesin demek değildir. Bu çalışmamızın konusu ve kapsamı dâhilinde değildir. Biz, tezimizin konusu olan Kur'ân'ın mûsiki ile okunup okunmaması veya ölçüsünün ne olması gerektiği üzerinde durmaya çalışıyoruz. Doğru olan Kur'ân tilâvetinin kendine has özelliğini ortaya koyarak okumaktır.

²⁶¹ ez-Zümer 39/23; Ayrıca bk. el-Enfâl 8/2.

Kur'ân tilâvetinde tedebbür ve tefekküre mani olan her türlü ifrat ve tefrit girişimleri mezmûmdur. Tefekküre ve tedebbüre vesile olan Kur'ân tilâveti ise memdûhtur.

Prof. Dr. Necdet Çağıl, kilise tarzının uygulanabilir olan yönlerinin Kur'ân tilâvetinde istihdam edilmesini, Kur'ân tilâvetine farklı çeşniler katılmasını, Kur'ân'ı Batı'nın gözünde daha çekici hale getireceğini iddia etmektedir.²⁶² Acaba gerçekten öyle midir?! Kur'ân'ın kendine has bir tilâvet biçimi vardır. İsimlendirilmesi onun asaletini değiştirmez. Ancak buna teganni dersek, o da sadece ona has bir tegannidir. Başkalarını etkilemiş ve etkileyebilir. Ancak başka mûsiki tarzlarından etkilenmesi tasvip edilmemiştir. Acaba Hristiyanlıktaki dinî metinleri mûsikiye indirgemenin toplumda olumlu ve olumsuz doğurduğu sonuçlar nelerdir? Kanaatimizce bu alanda özel bir akademik çalışma yapılması meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu zikrettiklerimizden sonra, kanaatimize göre insanların Kur'ân-ı Kerîm'in eşsiz nazmı ve ahenkli tilâvet biçimiyle yetinmeyip teganniye meyletmelerinin sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz.

3.3.2.1. Teganninin Sebepleri

3.3.2.1.1. İnsan Tabiatındaki Doyumsuzluk

İnsan pek çok konuda kendini hıstan alıkoyamaz. Çünkü bu insanın tabiatında vardır. Bu doyumumsuzluk sayesinde bazen Kur'ân'ın kendine has ve tabii tilâvet biçimiyle yetinmeyip, mezmûm olan okuyuş biçimlerine yönelebilmektedir. Nitekim günümüzde Hristiyan dünyası İncil'in kendi okunuş biçimiyle tatmin olmamakta ve onu mûsiki aletleri eşliğinde okumaktadırlar. Bugün her kilisede bu anlamda bir müzik aletiyle karşılaşmamız mümkündür. Çünkü Hristiyan dünyası artık İncil'in kendi okunuşuyla tatmin olmamaktadır.

3.3.2.1.2. İnsan Tabiatının Taklîte Meyyal Oluşu

İnsan bazen muhabbet duyduğu yöne doğru meyledebilmektedir. Buda insanın fitrî bir özelliğidir. Özellikle çocuklar ebeveynlerini taklit ederek karakter yapılarını şekillendirilmektedirler.

²⁶² Necdet Çağıl, “Kutsal Metinler ve Müzik”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 44.

İşte bunun gibi Kur'ân tilâvetinde de kişiler, beğendikleri okuyucuları Kur'ân'ın tilâvet ölçütlerine arz etmeden taklit edebilmektedirler. Dolayısıyla da onları taklit ederek kendilerine bir okuyuş tarzı belirlemeyi hedeflemektedirler. Oysaki mürettel, mücevved, latif ve zorlamasız bir Kur'ân tilâvetinde asla taklit olmamalıdır.

3.3.2.1.3. Kişinin Kendini Beğendirme Arzusu

Ucub kişinin yaptığı iyilikleri beğenmesi ve bunlarla övünmesidir. Bunlar kalp hastalıklarındandır. İnsan Allah'ın bahsetmiş olduğu ses nimetiyle böbürlenebilmekte ve kendini nağmelerle beğendirme ve takdir edilme çabasına girebilmektedir.

3.3.2.1.4. Teganninin Psikolojik Boyutu (İnsanoğlunun Hoşlanması)

İnsanoğlunda var olan duygulardan biri de güzele, estetik olan değerlere karşı duyduğu hissiyattır. İnsan fitratında doğuştan itibaren var olan bu duygu, güzel sanatların gelişmesinde güzel olanı ortaya koyma fiilinin oluşmasında önemli rol oynar. Bu anlayış sonucunda oluşmuş pek çok sanat eserini tarihin her devrinde bulmak mümkündür. Mûsiki ile hedeflenen de bu güzellik anlayışının ortaya konmasıdır. Duygu ve düşünceleri bir sanat çerçevesinde, sesle veya enstrümanla anlatmak, gönüle veya kulağa güzellik hissini duyurmaktır. Mûsikinin temelini oluşturan ses ve usul Allah tarafından yaratılmış ve insanın ruhuna yerleştirilmiştir.

İnsan tabiatı itibarıyla güzel nağmelerden hoşlanır. Böyle nağmeler canlara can katar ve insan da bu nağmelerle coşarak ya bir şeyler söyler veya raks eder. Öyle ki, bu nağmelerden aşırı derecede etkilenince acıyı sızıyı unuttur, hatta kendini ölüme götürecek tehlikeleri de görmez olur. İşte bunlara binâen teganninin ortaya çıkma sebebinin insan tabiatının ona meylinden ortaya çıkması pek tabii bir durumdur. Bunu hem okuyucu hemde dinleyici talep edebilmektedir.

3.3.2.1.5. Teganninin Sosyolojik Boyutu (Diğer Kültürlerden Etkilenme)

Kur'ân tilâvetinde teganni bid'atının ortaya çıkmasının sebeplerinden biriside diğer kültürlerden etkilenmedir.

Milletler ve kültürlerin birbiriyle etkileşim içinde olması gayet tabii bir durumdur. Bu anlamda dinî müzik türleri, icra edilişi makam ve nağme açısından Kur'ân tilâvetiyle diğer

kutsal metinler arasında benzerlikler yaşandığı muhakkaktır.²⁶³ Özellikle enstürümansız icra ve monofonik tarzın benimsenmesi bakımından cami tilâvetiyle Rum Ortodoks Kilisesi'nin icra ettiği tilâvet formu arasında benzerlikler söz konusudur.²⁶⁴

3.3.2.2. Teganninin Sonuçları

3.3.2.2.1. Kur'ân-ı Kerîm'i Oyun ve Eğlence Haline Getirmek

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan pek çok âyet insanı tedebbüre davet etmektedir.²⁶⁵ Yani Kur'ân insanların okuması ve üzerinde derin derin tefekkür etmeleri ve hayatlarına tatbik etmeleri için nâzil olmuştur. Bu âyetler Kur'ân'ın oyun ve eğlence için nâzil olmadığını zımnen ifade etmektedir.

İbn Kesîr (öl. 774/1373) şöyle demektedir:

“Amaç, Kur'ân'ın tedebbürüne yardımcı olmaktır. Kur'ân'ın tedebbürüne yardımcı olan her şey hoş karşılanır. Kur'ân'ın tedebbürünü engelleyen şeyler ise, mekruhtur. Sesleri günümüzdeki nağme ve makamlarla güzelleştirip bunları Kur'ân'a uygulamak hoş görülme­yen çirkin girişimlerdir.”²⁶⁶

3.3.2.2.2. Tevâtür Olarak Bize Gelen Tilâvet Stilini Bozmak

Teganni­yi Kur'ân'a uygulamak, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'den gelen mütevâtir tilâvet biçimine hâlel getirebilmektedir. Neticede Kur'ân'ın okunuş biçimide bizlere tevâtür ile gelmiştir.

İbn Teymiyye “Biz, Kur'ân-ı Kerîm'i bize kadar intikal eden meşru şekil üzere okumakla emr olunduk. Selefin sahâbeden ve tâbiînden aldığı gibi, bizlerde o şekilde okumakla sorumluyuz. Çünkü kırâat uyulan bir sünnettir, sonrakiler öncekilerden alır.” demektedir.²⁶⁷

²⁶³ Çağıl, “Kutsal Metinler ve Müzik”, 44.

²⁶⁴ Çağıl, “Kutsal Metinler ve Müzik”, 44.

²⁶⁵ el-Enfâl 8/2; Muhammed 47/24; Sâd 38/29.

²⁶⁶ İbn Kesîr, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 195.

²⁶⁷ Abdü's-Sâdık b. Halkân, *Hükmü kırâati'l-Kur'ân bi'l-elhân ve'l-makâmâti'l-mûsikiyye* (Marakeş: Noubalaa li'l-Kitap, 2013), 53.

Selef Kur'ân'ı tekellüfsüz, teassüfsüz ve tegannisiz okumaktaydılar. Onlardan sonra kırâatta tekellüf ve teassüf ile okuma biçimleri türedi. Teganni türleri ortaya çıktı. Âlimlerin cumhuru ise, bunun bid'at olduğunu ve Kur'ân'a uygun olmadığını söylemişlerdir. Çünkü burada Kur'ân'ı müziğe benzetme riski vardır.²⁶⁸

Bu şekilde Kur'ân okuyanların ekserisi, Kur'ân'ı tedebbürden ziyade onun makamını düşünmekte ve tatbik edeceği makamı mırıldanmaktadır.

3.3.2.2.3. Kur'ân-ı Kerîm'in Mücevved, Mürettel Vafına Eklemelere ve Çıkarmalara Yol Açmak

İbnü'l-Cevzî (öl. 509/1201) şöyle demektedir: “Kur'ân-ı Kerîm'i teganni ile okumak birçok açıdan kerih görülmektedir. Bunlardan biri, idgam olmayan yerlerde idgam yapmak, idgamlı yerleri de idgamsız yapmaktır. Med olması gereken yerleri med yapmamak, med olmayan yerlerde med yapmaktır. İkinci olarak teganni ile tilâvette, tatrîb, ter'îd gibi insanın tabii yapısına uygun düşmeyen okuyuş biçimleri sergilenmektedir. Üçüncü olarak ise, Kur'ân'ı teganni ile okumak dinleyicileri tefekkür ve tedebbür etmekten alıkoymaktadır.”²⁶⁹

Meşhur dil bilimci İbn Akîl (öl. 513/1119), bu gerekçelerden dolayı bazı âlimlerin Kur'ân'ı teganni ile nağmeli bir şekilde okumayı ve dinlemeyi haram gördüklerini ifade etmektedir.²⁷⁰

Her ne kadar İmam Şâfiî'den (öl. 204/820) “nağme ile Kur'ân okumada bir beis yoktur” şeklinde rivayet gelmiş olsa da, Şâfiî'nin bu yaklaşımı Kur'ân'ın tedebbür ve tefekkürüne ve Kur'ân'ın orijinal tilâvet biçimine zarar vermemesi şartına bağlıdır. Eğer İmam Şâfiî'de bu tür nağmeli okuyuşlara şahit olmuş olsaydı, mutlaka bu durumu kerih görürdü.²⁷¹

Kurtubî ise: “Tatrîb ve terci' vb. gibi lahn olayları Kur'ân-ı Kerîm'de ziyade ve noksanlığa sebebiyet vermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e ziyade ve noksanlıkta bulunmak ise

²⁶⁸ Halkân, *Hükmi kırâati'l-Kur'ân bi'l-elhân*, 53.

²⁶⁹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Cevzî, *el-Kısas ve'l-müzekkirîn* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1988), 335.

²⁷⁰ Cevzî, *el-Kısas ve'l-müzekkirîn*, 335.

²⁷¹ Cevzî, *el-Kısas ve'l-müzekkirîn*, 335-336.

yasaklanmıştır. Nağme ve makam doğası gereği medlerde ziyade ve noksanlık gibi sonuçları doğurmaktadır. Dolayısıyla bunları Kur’ân’da uygulanmak caiz değildir.” demektedir.²⁷²

3.3.2.2.4. Kur’ân-ı Kerîm’i Ezgi ve Şiire Benzetmek

Teganninin neticelerinden biriside Kur’ân’ın durumunu mûsikinin durumuna, okuyucuların durumunu ise mûsikişinasların durumuna benzetmektir.

İyâs b. Muâviye’nin (öl. 122/740), nağme ile Kur’ân okuyan bir kişiyi işittiğinde, “Eğer nağme uygulayacaksan git! Nağmeyi şiirde uygula” dediği nakledilmektedir.²⁷³

Said b. Cübeyr (öl. 94/713) bir adama; “Benden sonra ne yaptınız.” dedi. O adam ise; “Biz bir şey yapmadık.” dedi. Said b. Cübeyr ise; “Hayır! Benden sonra bir şey yaptınız. Kur’ân’ı nağme ile okudunuz.” diyerek bu durumu hoş karşılamadığı bilinmektedir.²⁷⁴

3.3.3. Teganni İle İlgili Âyet ve Hadisler

Kur’ân-ı Kerîm’de, bugünkü anlamda bir teganni anlayışını net bir şekilde ifade eden âyet bulunmamaktadır. Ancak âlimler teganni ile ilgisi olabilecek bazı kelimelere teganni anlamı vererek meseleye yaklaşımlarını sergilemektedirler. Teganniye delil oluşturabilecek âyetler şunlardır.

3.3.3.1. Teganni İle Yorumlanan Âyetler

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

“Kendilerine kitab verdiğimiz kimseler, onu gereği gibi okurlar. İşte bunlar ona inanırlar. Onu inkâr edenlere gelince, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”²⁷⁵ Buyrulmaktadır. Âyette yer alan “حَقَّ تِلَاوَتِهِ” ifadesinin anlamı; Kur’ân’ı tilâvet etme noktasında dil, akıl ve kalp ortaklığıdır. Dilden maksat, harfleri tane tane ve sahîh bir

²⁷² Halkân, *Hükmü kırâati’l-Kur’ân bi’l-elhân*, 57.

²⁷³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc el-Mervezî, *Muhtasarü kıyâmi’l-leyl ve kıyâmi ramadân ve kitâbi’l-vitr* (Pakistan: Hadîs Akademî, 1988), 237.

²⁷⁴ Mervezî, *Muhtasar*, 237.

²⁷⁵ el-Bakara 2/121.

biçimde telaffuz etmektir. Aklın nasibi, mânalarını tefekkür etmektir. Kalbin nasibi ise, öğüt alıp gereğini tatbik etmektir. Yani, dil tane tane okur, akıl onu tercüme eder ve kalp ise ondan öğüt alır. Bununla beraber “حَقَّ تِلَاوَتِهِ” tertîl üzere, tefekkür ve tedebbür suretiyle üzerinde düşününe düşününe okuma anlamını da ihtiva etmektedir.²⁷⁶

وَاسْتَفْزِرْ مَنْ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ
وَالْأَوْلَادِ وَعَدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا

“Haydi, onlardan gücünün yettiklerini sesinle (telkinde bulunarak) çağrınla ayart! Süvarilerinle yayalarınla onlara karşı ordu topla; mallarına, evlatlarına ortak ol, kendilerine vaade bulun. Zaten şeytan insanlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez.”²⁷⁷

Mücâhid’e göre بِصَوْتِكَ ifadesinden maksat, insanı masiyete çağıran, oyun eğlenceden ibaret olan şeylerdir.²⁷⁸ Hasan-ı Basrî, “şeytan sesinden” maksadın def olduğunu söylemiştir.²⁷⁹

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ

“İnsanlar arasında öyleleri vardır ki bilgisizlik yüzünden başkalarını Allah yolundan saptırmak ve o âyetleri alay konusu etmek için eğlendirici söz kullanırlar. İşte bunları alcaıtcı bir azap bekliyor.”²⁸⁰

Bu âyet Nadr b. Hâris hakkında nâzil olmuştur. Nadr ticaret maksadıyla İran’a gider ve oradaki destan ve masalları satın alarak Mekke’ye getirir ve Kureyşlilere “Muhammed size Âd ve Semûd kavimlerinden bahsediyor, ben ise size Rüstem ve İsfendiyyar’dan bahsedip İran hükümdarlarının hayat hikâyelerini anlatacağım.” der ve İran efsanelerini anlatmaya başladı. Onun sözleri Kureyş’e daha hoş ve eğlendirici geldiği için, Kureyşlilerden bazıları Kur’ân dinlemeyi terk ederdi.²⁸¹

²⁷⁶ Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl* (Dimeşk: Dâr’u İbn Kesîr, 2000), 1/126.

²⁷⁷ el-İsrâ 17/64.

²⁷⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 17/491.

²⁷⁹ Cevziyye, *İğâsetü’l-lefhân*, 1/256.

²⁸⁰ Lokman 31/6.

²⁸¹ Ebü’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *Esbâbü’n-nüzûl* (Demmam: Darü’l-İslâh, 1992), 345.

Birçok müfessir âyetle yer alan “eğlendirici söz/لَهُوَ الْحَدِيثُ” ifadesi ile teganninin kast edildiğini ve bu âyetle teganninin haram kılındığını söylemektedir. Abdullah b. Mes’ûd’a göre “eğlendirici söz/لَهُوَ الْحَدِيثُ” ginâdır. Abdullah b. Abbas’a göre, ginâ ve türevleridir. Câbir b. Abdullah’a (öl. 78/697) göre ise, ginâ ve onu dinlemektir.²⁸² Mücâhid ise, bu âyetin türkû söyleyen cariye ve şarkıcılar hakkında nâzil olduğunu ifade etmektedir.²⁸³

أَفَمِنْ هَذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ

“Şimdi siz gaflet içinde eğlenerek bu söze mi (Kur’ân’a mı) şaşıyorsunuz. Güliyorsunuz da ağlamıyorsunuz.”²⁸⁴

Bu âyetle yer alan سَامِدُونَ kelimesi ile mugannîlerin (şarkıcılar) kastedildiği söylenmektedir. İkrime (öl. 13/634), Abdullah b. Abbas’tan naklederek bu kelimenin ginâ anlamında olduğunu haber vermektedir.²⁸⁵ Sâmid, şarkıcı demektir.²⁸⁶ İkrime’den nakledildiğine göre, müşrikler Kur’ân’ı işittikleri zaman teganni yaparlardı. Bu âyetin onların hakkında nâzil olduğu ifade edilmektedir.²⁸⁷

أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا

“Yahut buna biraz ekle. Kur’ân’ı ağır ağır, tane tane oku.”²⁸⁸

Bu âyet hakkında Abdullah b. Abbas’ın (öl. 68/687) şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Onu apaçık bir şekilde açıkla.” İbn Mücâhid’de (öl. 324/936) bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: “Okuyuşunu yavaş yavaş sükûnetle yap demektir.” Muhammed’in (s.a.v.) zevcesi Ümmü Seleme (r.anhâ) ise, Hz. Peygamber’in kırâatını, “her harfî açık açık okurdu” şeklinde nitelemiştir. Katade b. Diâme’den (öl. 117/735) gelen bir rivayete göre ise; Enes bin Mâlik’e (öl. 93/711-12) Hz. Peygamber’in kırâatı sorulduğunda “tane tane ve uzatarak okur” buyurmuştur.²⁸⁹

²⁸² Taberî, Câmiu’l-beyân, 20/128.

²⁸³ Vâhidî, Esbâbü’n-nüzûl, 345.

²⁸⁴ en-Necm 53/59-61.

²⁸⁵ Taberî, Câmiu’l-beyân, 22/559.

²⁸⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Sa’d İbn Kayyim el-Cevziyye, İğâsetü’l-lefhân min mesâiyidi’ş-şeytân (Riyad: Mektebetü’l-Meârif, ts.), 1/258.

²⁸⁷ Cevziyye, İğâsetü’l-lefhân, 1/258.

²⁸⁸ el-Müzzemmil 73/4.

²⁸⁹ Dâni, et-Tahdîd fi’l-itkâni ve’t-tecvîd, 71-74.

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ

“Sözü dinleyipte onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah’ın hidayete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir.”²⁹⁰

Bu âyette yer alan الْقَوْل/sÖZ kelimesi küllî ve umumî bir anlam ifade etmektedir. Bu âyeti mûsikînin meşrû oluşuna delil kabul edenler vardır.²⁹¹

3.3.3.2. Teganni İle Yorumlanan Hadisler

Bizim bu başlık altında ele alıp inceleyeceğimiz başlıca rivayetler, “Kur’ân’ı seslerinizle güzelleştiriniz”, “Kur’ân ile teganni etmeyen bizden değildir”, “Allah hiçbir şeyi, bir peygamberin teganni ederek, Kur’ân’ı açıktan, güzel sesiyle okumasını dinlediği kadar dinlemedi”²⁹² gibi teganni/nağme ile okuma hususunda yoğunlaşan hadislerdir.

رَبِّتُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ / “Kur’ân’ı sesinizle süsleyiniz”²⁹³ rivayeti Kur’ân tilâvetinde nağme, hoş sadâ ve güzel sesle süslemeye cevaz verdiği görülmektedir. Şüphesiz bu durum Kur’ân’ın güzelliğini ve ziynetini artırır.

Ancak bir kısım âlimler bu hadiste “kalb/kelimelerin yerinin değişikliği” olduğunu savunmaktadırlar. El-Hattâbî: “Bir kişi bile müstesnâ olmaksızın hadis imamlarının tamamı kalb/yer değişimi olduğunu söylemektedirler” demiştir. Nitekim bu husus Arapların kelimasında mevcuttur. Arapların; عَرَضْتُ الْحَوْضَ عَلَى النَّاقَةِ/Havuzu deveye arzettim (götürdüm)” sözü, عَرَضْتُ النَّاقَةَ عَلَى الْحَوْضِ/Deveyi havuza arzettim (götürdüm) ifadesini de istişhad olarak kullanmıştır.²⁹⁴

Dolayısıyla onlara göre bu hadisin mânası “Zeyyinû esvâteküm bi’l-Kur’ân/ Seslerinizi Kur’ân’la güzelleştirin” demektir. Buna göre “zeyyinû” kelimesinin anlamı “Sesleriniz Kur’ân’la meşgul olsun, onunla hemhâl olun, huşû içerisinde çokça Kur’ân okuyun” demektir.²⁹⁵

²⁹⁰ ez-Zümer 39/18.

²⁹¹ Ebû’l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *er-Risâle* (Dimeşk: Dâru’l-Yemâme li’t-Tıbbâti ve’n-Neşr, ts.), 151.

²⁹² Hadislerin kaynakları aşağıda zikredilecektir.

²⁹³ Buhârî, “Tevhîd”, 52; Ebû Dâvûd, “Sücûdü’l-Kur’ân”, 355; Müslim “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 34; Nesâî, “Sıfâtü’s-Salât”, 83.

²⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-aḥkâmi’l-Kur’ân*, 1/11.

²⁹⁵ Azîmâbâdî, *Avnû’l-ma’bûd şerhu sünen-i ebî dâvûd*, 4/239.

Bir kısım âlimler ise burada kalb olmadığını söylemektedirler. Onlara göre hadisin mânası sesin yükseltmesi ve nağme yapılmasıdır. Nitekim onlar bu sayede Kur'ân'ın, insanın gönlünde ve nefsinde daha derin izler bırakağını savunmaktadırlar.²⁹⁶

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَعَنَّ بِالْقُرْآنِ / “Kur'ân ile teganni yapmayan bizden değildir”²⁹⁷ hadisi ise ikinci olarak ele alacağımız hadistir. Âlimler bu hadis hakkında çeşitli görüşler ileri sürmektedirler. Bunları genel olarak şöyle sıralamamız mümkündür:

Kur'ân kırâatını cehrî yapmaktır.²⁹⁸

İstiğna mânasındadır. Yani Kur'ân'dan başka bir şeye ihtiyaç duymamak demektir.²⁹⁹ Süfyân b. Uyeyne'ye göre istiğna anlamına gelir. Buna göre hadisin anlamı “Kur'ân'a sahip olduğu için kendini ganî ve zengin saymayan bizden değildir” demek olur.³⁰⁰

Teganni ile nağmeli ve tok bir sesle okumaktır.³⁰¹ Hüzünlü bir şekilde, tezarru' ile okumaktır.³⁰² Tertîl ve tecvîd üzere hakkını vererek okumaktır. Harflerin mahreçlerini değiştirmemek ve teganniye kaçmamak şartıyla makam yaparak okumaktır.³⁰³

مَا أَذِنَ اللَّهُ لِنَبِيِّ مَا أَذِنَ لِنَبِيِّ حُسْنِ الصَّوْتِ بِالْقُرْآنِ يَجْهَرُ بِهِ / “Bir nebinin Kur'ân'ı teganni edip onu cehren okumasını dinlediği gibi Allah Teâlâ hiçbir şeyi dinlememiştir”³⁰⁴

Aynı hadisin farklı varyantlarında مَا أَذِنَ اللَّهُ لِنَبِيِّ حَسَنِ الصَّوْتِ يَتَعَنَّ بِالْقُرْآنِ şeklinde gelmektedir. Yani ziyade olarak “يَتَعَنَّ” ifadesi almaktadır.³⁰⁵ Bu hadiste geçen “teganni” kelimesine bazıları “istiğnâ”, bazıları “tatrîb” (hoş sadâ) anlamı vermişlerdir.³⁰⁶

²⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/11.

²⁹⁷ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 19, “Tevhîd”, 44; Ebû Dâvûd, “Sücûdü'l-Kur'ân”, 335; İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 176.

²⁹⁸ Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-buhârî* (Beyrut: Daru İhyâ-i tûrâsi'l-arabiyy, ts.), 25/182.

²⁹⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 25/154; İbn-i Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/69; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/141.

³⁰⁰ İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*, 615-616.

³⁰¹ İbn-i Hacer, *Fethu'l-bârî*, 13/501; Nevevî, *el-Minhâc*, 6/79; Ebü't-Tayyib el-Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd*, 4/240; Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâci'l-ârifîn b. Nûreddîn Alî el-Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-câmi 'i's-sagîr* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1937), 5/387.

³⁰² İbn-i Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/68.

³⁰³ İbrahim Koçaşlı, *Sünen-i Ebî Dâvûd ve Tercemesi* (İstanbul: Erkam Yayınları, ts.), 3/433; İbn-i Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-buhârî*, 9/69; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 13/136-137.

³⁰⁴ Buhârî, “Tevhîd”, 52; Nesâî, “Sıfâtü's-Salât”, 83.

³⁰⁵ Buhârî, “Tevhîd”, 32; Müslim, “Müsâfirûn”, 232-234.

³⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 15/136.

Başka bir hadiste ise, Ebû Mûsâ el-Eşârî şöyle söylemektedir: “Hz. Peygamber gece vakti benim Kur’ân tilâvetimi dinledi. Sabah olunca şöyle buyurdu: يَا أَبَا مُوسَى لَقَدْ أُوتِيتَ *“Ey Ebû Mûsâ! Geceleyin senin kırâatını dinledim. Şüphesiz sana Dâvûd ailesinin nağmelerinden bir nağme/güzel ses ahengi verilmiştir.”* Bende şöyle söyledim: “Ey Allah’ın Resûlü! Eğer senin geldiğini bilseydim daha da mükemmel okumaya çalışırdım.”³⁰⁷

İmam Nevevî, hadiste geçen mizmâr ifadesinden maksadın “güzel ses” olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁸ Bu hadisten anlaşılan Kur’ân’ın güzel ses ve tabii makam ile okunmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Zaten Kur’ân tilâvetinde makam yapmamak elde değildir. Her sesin kendine göre bir ahengi vardır. İlkelerin ihlal edilmediği tabii bir makam elbette mezmûm değildir.

اقرأوا القرآن بلحون العرب وأصواتها، وإياكم ولحون أهل الفسق وأهل الكتابين، وسيجيء قوم من بعدي يرجعون بالقرآن ترجيع الغناء والرهبانية والنوح، لا يجاوز حناجرهم، مفتونة قلوبهم وقلوب من يعجبهم شأنهم *“Kur’ân’ı Arap luhûnu (şivesi) ve Arap sesleriyle okuyunuz. Sizleri Ehli Fısk ve Ehli Kitab’ın lühûnu ile okumaya karşı sakındırıyorum. Zira benden sonra bir takım insanlar gelecek ve onlar Kur’ân’ı, ses sanatkârlarının sahnelerde, Hristiyan ve Yahûdî’lerin kilise ve havralarda ve kiralık ağıt ustalarının da ölülerin etrafında sanatlarını icrâ ederken kullandıkları makamlara, deneme tahtası yapacaklar. Ancak onların bu şekilde okudukları Kur’ân, onların gırtlaklarından öteye (satırlardan sadırlara) geçmeyecektir. Çünkü onların kalpleri meftûn (Allah’tan uzaklaşmaları sebebiyle Allah’ın da kendilerinden uzaklaştığı kimseler) olduğu gibi; onların Kur’ân adına yaptıkları bu davranışını onaylayıp beğenen kimselerin kalpleri de meftûndur.”*³⁰⁹

Bu hadiste açık bir şekilde görülmektedir ki; Müslümanların emrolunduğu ve nehyolunduğu hususlar vardır. Bize emrolunan şeylerin ilki; Kur’ân’ı Arap lühûnu yani Arap Müslümanların okuduğu tabii Arap şiveleriyle (ziyadesiz ve noksansız) okumamız, ikinci

³⁰⁷ Buhârî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 31; Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 34; İbn Mâce, “İkâmetü’s-Salât”, 48.

³⁰⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 6/80.

³⁰⁹ Tirmizî, *Nevâdiru’l-usûl fî ma’rifeti ehâdisi’r-rasûl*, 3/255; Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 1/313; Ebû’l-Fidâ, İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî, *Fezâilü’l-Kur’ân* (Dimeşk: Mektebetü İbn-i Teymiye, 1995), 196.

emrolunduğumuz husus ise Kur'ân'ı okurken Arap sesleri dediğimiz tecvîd kaidelerine riayet ederek okumamızdır.

Hadiste yer alan “Arap lahni” kaydı aslında tezimizin omurgasını oluşturmaktadır. Bu kaydın sahih kritiği probleme cevap vermektedir. Günümüzdeki lahn çerçevesindeki problemlerin ekserisi bu kayıt etrafında şekillenmektedir. İbnü'l-Cezerî'ye göre “Arap lahni” fasih olan arabiyedir.³¹⁰ Yani nutukta lütuf, zorlanma olmaksızın mürettel ve mücevved bir şekilde okumaktır. Bunların özeti ise doğal okumaktır.

Günümüzde tecvîd, kırâat ve dilbilim de bizler için ölçüt olanın Arap değil, arabiyeye olduğu kanaatindeyiz. Çünkü hicretten sonra Arapların lahni/şivesi bozulmaya başlamış ve bizler için istişhâdda hüccet olma değerini yitirmiştir. Yani bugünkü Arap lahni bizim için ölçüt olma özelliğini tam anlamıyla korumamaktadır.

Nehyolunup yasaklandığımız (hoş görülmeyen, çirkin sayılan) hususlar ise şunlardır:

- 6- Ehl-i Fısk makamları
- 7- Ehl-i Kitab'ın makamları
- 8- Ses sanatkârlarının ve sahne adamlarının makamları
- 9- Ruhban sınıfının icra ettiği kilise ve havra makamları
- 10- Ağıt makamları

Burada zikredilen, Ehl-i Fısk'tan kasıt; Kur'ân'ı mûsikîye tâbi kılarak icra edilen okuyuş biçimidir ki, kârî bu okuyuşuyla medleri kısaltır veya uzatmaması gereken yerleri uzatarak okursa yaptığı eylem haram olur. Ruhbanîlerden maksat ise; Hristiyanların kiliselerde çan eşliğinde (çalgı aletleriyle) icra etmiş oldukları makamlardır³¹¹

Zikrettiğimiz hadislerde görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerîm'in kendine has bir ahenk ve ezgi ile okunması tavsiye edilmektedir. Kur'ân'ın ahenk ve düzeni, gönül ferahlatıcı ve okşayıcı bir nağme oluşturup insanın tefekkürüne vesile olmaktadır. Bu sayede gönülleri fethedip nice hidayetlere vesile olduğu bilinmektedir. Bu hadislerde zikrdilen teganni kasıtlı ve iradeli bir biçimde olmayan tabii bir olaydır. Tabii olarak oluşan teganni asla mezmûm değildir. Hz. Muhammed'in Mekke'nin fethi gününde bu mânada makam yaptığı kayıtlarda

³¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetu'l-mukaddimeh fî mâ yecibu ala kârî'l-Kur'âni en ye'meleh*, 1.

³¹¹ Ensârî, *Şerhu'l-mukaddimeh fî ilmi't-tecvîd*, 14.

yer almaktadır.³¹² Nitekim Kur’ân tilâvetinin kendine has bir terennüm ve tegannisi vardır. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’in okunuşunun keyfiyetine uygun olmayan ve Kur’ân’ın ruhuyla bağdaşmayan lahn boyutuna ulaşan, tefekkür ve tedebbüre engel olan teganni mezmûmdur. Çünkü böyle bir teganni Allah Teâlâ’nın tertîl ile okuma emrini ihlal etmektedir.

3.3.4. Âlimlerin Teganni Hakkındaki Görüşleri

İnsanoğlunun fitratında var olan duygu gereği, insan tabiatı güzel ve estetiğe meyillidir. Tegannide böyle bir estetik olduğundan insanın gönlüne, kulağına ve duygularına hitap ederek insanı kendine celb etmektedir. İnsanın fitratından gelen bu duygunun tamamen yok edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle teganni, insanoğlunun dinî hayatına da girerek, ibadetlerin ve bazı dinsel törenlerin vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. Hristiyanlıkta da kiliselerde okunmak üzere bestelenmiş pek çok eserin var olduğu bilinmektedir.³¹³ İslâm dininde de müzikten azamî derecede istifade edilerek, ibadetten tasavvufa dinî yaşantının önemli bir bölümünü oluşturmuştur.

Teganni yapmak ve nağmeleri dinlemek insan duygularına zevk veren bir hadisedir. Allah’ın kullarına bağışlamış olduğu bir ikramdır. Bütün bunlar insanın ruhunu teskîn etme, zihnî veya fikrî yorgunluğu giderme gibi etkilere sahiptir. Ancak unutmamak gerekir ki her şeyde olduğu gibi tegannide de ifrat ve tefritten uzak bir metod takip edilmelidir.

İslâm âlimleri de teganni konusunda farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. İmam Gazzâlî (öl. 505/1111), İbn Hazm (öl. 1064) gibi âlimlerin teganniye savundukları görülmekte, hadis, tefsir ve fıkıh ulemasının çoğunluğunun ise teganni ve çalgı aletlerine karşı aleyhtar tutum sergiledikleri bilinmektedir.³¹⁴

³¹² Buhârî, “Fezâil”, 30, “Meğâzî”, 46.

³¹³ Çağır, “Kutsal Metinler ve Müzik”, 10.

³¹⁴ Yunus Apaydın, “Mûsiki” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/261.

Lokman Sûresi 6. âyette yer alan “أَلْهَوَ الْحَدِيثَ”³¹⁵ kavramını “asılsız söz, efsaneler, komedi, hurafe vb.” anlamların dışında “teganni, müzik dinleme ve müzik aletleri” olarak yorumlayan tefsircilerin var olduğu bilinmektedir.³¹⁶

Teganninin ve onunla iştiğalin caiz olmadığını söyleyenlerin ortak kaygısının teganninin insanı, İslâm’ın yasakladığı hal ve davranışlara sürüklenme tehlikesine duyulan endişe olduğu söylenebilir. Teganni ile Kur’ân tilâvetindeki endişenin sebebi ise, tilâvetin gerekliliklerinin yerine getirilememesi endişesi olduğu aşîkârdır.

3.3.4.1. Fıkıh Mezheplerinin Görüşleri

Bu başlık altında Mâlikî, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerine yer verilecektir. Mezhep imamlarının teganni konusundaki görüşleri birbiriyle hemen hemen aynıdır. Genel kanaat Kur’ân kırâatında kuralların ihlal edildiği, ifrat ve tefritin meydana geldiği teganninin caiz olmadığı yönünde görüş beyan etmektedirler. Tabii olan, Kur’ân’ın lafzına ve nazmına zarar vermeyen teganniye caiz olarak görmektedirler.

3.3.4.1.1. Mâlikî Mezhebi

Mâlikî mezhebinin meşhur fakihlerinden Sahnûn’a (öl. 240/854), İmam Mâlik’in (öl. 179/795) müzik hakkındaki görüşü sorulduğunda: “İmam Mâlik Kur’ân’da bile teganniye caiz görmezken, müziği nasıl caiz görsün” dediği nakledilmektedir.³¹⁷

Karâfî (öl. 684/1285), İmam Mâlik’in, müziğe benzetir endişesiyle nağmeli okuyan kimsenin imametini kerih gördüğünü söylemektedir.³¹⁸

İbnü’l-Hâc (öl. 737/1336), kendisine teganni ile Kur’ân okumanın hükmü sorulduğunda İmam Mâlik’in şöyle dediğini nakletmektedir: “Ben nağmeli Kur’ân tilâvetinden hoşlanmıyorum. Ne ramazan ayında ne başka zaman teganniye sevmiyorum.

³¹⁵ Lokman 31/6.

³¹⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 20/129; Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi’t-tenzîl ve uyûni’l-ekâvîl fî vüçûhi’t-te’vîl*, 3/490; Kurtubî, *el-Câmi’ li-aḥkâmi’l-Kur’ân*, 14/51.

³¹⁷ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevvene* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1994), 3/432.

³¹⁸ Halkân, *Hükmü kırâati’l-Kur’ân bi’l-elhân*, 62.

Çünkü teganni ile okunan Kur'ân şarkıya benzemektedir. Hz. Peygamber'in kırâatı nerede, onların bu teganni ile okumuş oldukları kırâat nerede!"³¹⁹

3.3.4.1.2. Hanefî Mezhebi

Hanefî fakihlerinden Tahâvî (öl. 321/933), Ebû Hanîfe (öl. 150/767), Ebû Yûsuf (öl. 182/798) ve İmam Muhammed'in (öl. 189/805) teganni ile okunan Kur'ân'ı dinlediklerini nakletmektedir. Yine Tahâvî, bu teganninin harflerde ziyade meydana getirmeyen teganni olduğunu ifade etmektedir.³²⁰

İbn Âbidîn (öl. 1252/1836) ise şunları nakletmektedir: "Teganni ile kırâatı bazıları mübah, bazıları ise sakıncalı görmektedir. Tercihe şayan olan ise, harflerin yapısına zarar vermeyen teganni mübah, değilse mübah değildir."³²¹

Zeylaî (öl. 762/1360) ise şöyle demektedir: "Kur'ân kırâatında tatrîb, terci'vb. gibi uygulamalar helal olmaz. Hatta onları dinlemek dahi helal değildir. Bu durum fasıkların hallerine ve fiillerine benzemektedir. İşte onların bu halide tegannidir."³²²

Zikrettiklerimiz ve zikretmediklerimiz hemen hemen hepsi aynı görüştedirler. Hanefî mezhebine göre de Kur'ân'ın otantik, tabii tilâvetine zarar veren, harflerde ziyadelik veya noksanlık meydana getiren teganni ağır bir dille eleştirilmiş ve helal sayılmamıştır.

3.3.4.1.3. Şâfiî Mezhebi

İmam Şâfiî "“*Bir nebisinin Kur'ân'ı teganni edip onu terennüm ile okumasını dinlediği gibi Allah Teâlâ hiçbir şeyi dinlememiştir*”³²³ hadisini delil getirerek güzel ses ve terennüm ile Kur'ân-ı Kerîm okumanın caiz olduğunu söylemektedir.³²⁴

³¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Abderî, *el-Medhal* (Beyrut: Dâru't-Türâs, ts.), 3/110.

³²⁰ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Muhtasarı ihtilâfî'l-ulemâ* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996), 1/327.

³²¹ Halkân, *Hükmü kırâati'l-Kur'ân bi'l-elhân*, 66.

³²² Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik şerhu kenzi'd-dekâik ve hâşiyetü's-şiblî* (Kahire: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1895), 1/91.

³²³ Buhârî, "Tevhîd", 52; Nesâî, "Sıfâtü's-Salât", 83.

³²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 6/227; Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahya b. İsmâîl el-Müzenî, *Muhtasarı'l-müzenî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 8/420.

Şâfiî mezhebinin meşhûr fakihlerinde İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî (öl. 478/1085) ise, bir harfî uzun uzun çekmemek ve kelâmın nazmını bozmamak kaydıyla teganninin caiz olduğunu söylemektedir.³²⁵

İmam Nevevî'nin (öl. 676/1277) bu husustaki görüşü ise: “Nağme ile Kur’ân tilâvetini bazı açılardan mekruh görürken, bazı açılardan mekruh görmemekteyim. Burada iki farklı yaklaşımın söz konusu değildir. Bu iki durumun farklılığından kaynaklanmaktadır. Mekruh gördüğüm husus, sınırları ihlal eden, aşırı uzatmaların vaki olduğu ve harflerin birbirine karıştığı tegannidir. Sınırların ihlal edilmediği teganniye ise mekruh görmemekteyim.”³²⁶

İmam Nevevî, bu hususla alakalı şunları da söylemektedir: “Elhan (makam/teganni) ile icra edilen kırâata gelince, eğer yeni bir hareke ilave etmek veya mevcut bir harekeyi çıkarmak suretiyle Kur’ân lafızlarını sîğasından çıkarılırsa; bazı lafızları yayarak gizlerse, okuyuşta mâna karışıklığına sebebiyet verirse, bu okuyuş tarzı haramdır.”³²⁷

Süyûtî ise, “Teganni ve hoş sada ile Kur’ân tilâveti Kur’ân’ın kelimelerini ve okunuş biçimini bozmadığı sürece sünnettir. Ancak Kur’ân’ın kelimelerini bozan teganni haramdır” demektedir.³²⁸

İmam Şâfiî’den “nağme ile Kur’ân okumada bir beis yoktur” şeklindeki görüşü Kur’ân’ın tedebbür ve tefekkürüne ve Kur’ân’ın orijinal tilâvet biçimine zarar vermemesi kaydıyla geçerlidir. Eğer İmam Şâfiî’de kuralların ihlal edildiği nağmeli okuyuşlara şahit olmuş olsaydı, mutlaka bu durumu kerih görürdü.³²⁹

3.3.4.1.4. Hanbelî Mezhebi

Ahmed b. Hanbel’in (öl. 241/855) küçük oğlu ve önce gelen talebelerinden olan Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (öl. 290/903) şöyle demektedir: “Babama teganni ile kırâatın

³²⁵ Halkân, *Hükmü kırâati'l-Kur’ân bi'l-elhân*, 70.

³²⁶ Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu‘ şerhu'l-mühezzeb* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.), 20/231.

³²⁷ Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru İbni Hazm, 1994), 111.

³²⁸ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvâ* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 2004), 1/296.

³²⁹ Cevzî, *el-Kısas ve'l-müzekkirîn*, 335-336.

hükümünü sordum. Babam ise, insandan tabii olarak sadır olan teganni hariç, diğerlerinin bid'at olduğunu söyledi.”³³⁰

Yine Ahmed b. Hanbel'den şöyle nakledilmektedir: “Süleyman'ın (öl. 224/839)³³¹ şöyle dediğini işittim. Bid'at olan teganni ile kırâatı ben kerih görüyorum. O şarkıya benziyor. Kur'ân ise ondan münezzehtir.”³³²

İbn Kudâme (öl. 620/1223) şöyle demektedir: “Ahmed b. Hanbel teganni ile kırâatı mekruh görmekteydi. Hz. Muhammed'in “Kur'ân-ı Kerîm'i mizmâr edinecekler. Onlar imâmete, en iyi kırâata sahip olmadığı ve en faziletli kimse olmadığı halde, teganni yapan kimseyi layık görecekler” diye kıyamet alametlerini zikrettiği hadisten dolayı teganni bid'attır.”³³³

Çünkü Kur'ân'ın lafzı ve nazmı mucizedir. Teganni onun lafzını ve nazmını bozmaktadır.³³⁴

Ahmed b. Hanbel'in bu sözü hareketlerin harfe dönüştüğü, medlerin gereğinden fazla uzatıldığı ifrat durumlarına hamledilir. Kur'ân'ı güzel ve terci' ile okumak mekruh değildir.³³⁵

Kâdî İyâz (öl. 544/1149) ise şunları nakletmektedir: “Teganni ile kırâat her halükarda mekruhtur ve reddedilir. Şayet medlerde ve harflerde ifrata sebebiyet veriyorsa mekruhtur. Bizim ashabımızdan onu haram görenlerde vardır.”³³⁶

3.3.4.2. Kurrânın Görüşü

Bilesiniz ki, telaffuz güzelliği ve doğru bir ayarda okumak demek olan dil terbiyesi (tâlim) ve düzgünlüğü (fesahat) ile tilâvetten, ilmî ve amelî çok öneme sahip şu fayda ve semereler amaç edinilmektedir:

³³⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Mesâilü Ahmed bin Hanbel ve rivâyetü ibnihî Abdillâh* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyy, 1981), 442.

³³¹ Süleyman b. Harb.

³³² Cevzî, *el-Kısas ve'l-müzekkirîn*, 335.

³³³ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Şerhu'l-kebîr alâ metni'l-mukni'* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, ts.), 1/759.

³³⁴ Makdisî, *el-Şerhu'l-kebîr*, 1/759.

³³⁵ Makdisî, *el-Şerhu'l-kebîr*, 1/759-760.

³³⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî, *Kitâbü'l-furu' ve meahü tashihu'l-furu' li Alâiddîn Ali b. Selmân el-Maverdî* (Beyrut: Müessetü'r-Risale, 2003), 11/349.

• Yüce Allah'ın indirmiş olduğu Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerini tedebbür etmek, yani mânalarını düşünerek kolayca anlamak ve muhatabın da kolayca anlamasını sağlamak.

• Mânalarını anlamakla beraber Kelâmullah'ın i'câz, îcâz ve belagat özelliğinin gereği olarak, bizlerden gizli olabilen mâna işaretleri ve kapalı gibi görünen noktaları üzerinde fikir sahibi olmak, mâna derinliklerini tefekkür etmek.

• Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin bu farklı yönleriyle kastettiği farklı mâna ve bizi yönlendirmek istediği ulvî gayelerine iyice vâkıf olmak, ilahî maksatlarını incelemek ve bu noktalar üzerinde derin araştırma ve bilgi sahibi olabilmek.

• En önemlisi, şânı Yüce Allah'ın murat ettiğini hayata geçirmek, onunla amel etmek. Bu maksat ve semerelerin ehemmiyetini Yüce Allah'ın: *“Resulüm sana bu mübarek kitabı âyetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.”*³³⁷ âyeti ne kadar güzel ifade etmektedir. Bu âyetin, ehemmiyetini vurgulamakta olduğu “tedebbür” ve “tezekkürün” kolayca hâsıl olabilmemesinin yolu ise, Kur'ân- Kerîm'i en güzel telaffuz şekliyle arz etmekle dinleyicilerin zihinlerine iletilen mesajlar yerini bulur, diye ifade edildiği ve Hz. Peygamber'in: *“Kur'ân'ı sesinizle süsleyiniz”*³³⁸ hadisiyle teşvik ettiği, daha doğrusu emir buyurduğu şudur:

Kur'ân-ı Kerîm'in lafızları en güzel sunuş üslubuyla zihinlere arz edildiği ve en tatlı kırâat vecihleriyle okunduğu zaman gönüller, o ilahî mesajları şevkle dinlerler. Emir ve yasaklarını kendileri için hayat düsturu olarak telakkî edip aşk ve iştîyak ile kabul eder, üstün ahlakî prensiplerine, emir ve yasaklarına riayet eder duruma gelir. “Tehzîb” ve “takvîm” mülâhazaları ile, kırâatın güzellik ve tatlılığı artar ve gönüller fethedilebilir. İnsan, başka bir şekilde kazanılması zor hatta elde edilmesi mümkün olamayacak derecede bir samimiyet ve şevk içinde o ilahî mesaja yönelir, ondan feyiz alır. O zaman Kur'ân-ı Kerîm'in, emirlerini yerine getirmek, yasaklarından sakınmak, vaatlerine râğbet etmek, tehditlerinden korkmak, ihtarlarına dikkat etmek, teşvikleriyle ümitlenmek, uyarılarıyla sarsılmak, gaybî haberlerini tasdik etmek, helal ve haramı anlamak, fiiliyatta da asla ihmal etmemek gibi hem dünyevî hem de uhrevî pek çok ilahî nimet ve maslahatlar daha kolay hâsıl olur.

³³⁷ Sâd, 38/29.

³³⁸ Buhârî, “Tevhîd”, 52; Ebû Dâvûd, “Sücutü'l-Kur'ân”, 355; Müslim “Salâtü'l-Müsâfirün”, 34; Nesâî, “Sıfâtü's-Salât”, 83.

Bunlar hiç kimsenin ihmal etmemesi, ondan kopmaması gereken yüce feyizlerdir. Bu yüce mefkûreye binâen, ister namazda ister namaz dışında okunan Kur’ân-ı Kerîm tilâvetini can kulağıyla dinlemek farz kılınmıştır. Cuma günü irat edilen hutbeye sükût ve sükûnet içinde kulak vermek sünnet görülmüş ve Fâtiha sûresi müstesna, imamın okumasıyla imama uyandan kırâat etme gerekliliği kalkmıştır.

Kırâat ilmi imamları, mâna açısından tamamlanmış cümle üzerine veya en azından üzerinde vakf edilince mâna bütünlüğünden gelen özellikle, huşû ve tedebbürün meydana geldiği yerleri durma noktası olarak belirlemişlerdir. Bu şekilde icraat edilen kırâatla Kur’ân’ın yüce mânaları zihinlere daha süratle ulaşır. Kalpler, zikri geçen nimet ve faydalardan başka -nağme ve teganniler gibi- abes olan şeylerle meşgul olmaz. Herhangi bir perde ve engele takılmadan, -tabii ses yapısı- dışına çıkarak taklit ve mûsiki nağmelere uydurma gibi- faydasız zorluklarla boğuşmadan, huzur içinde zihin ufku Kur’ân’ın yüce mânalarına açar.³³⁹

3.3.4.3. Günümüzdeki Yaklaşımlar

Çalışmamızın bu bölümünde muâsır âlimlerin teganni ile Kur’ân tilâveti hakkında görüşlerine yer vermeyi hedeflemekteyiz. Ancak bu alanda görüş serdetmiş olan Prof. Dr. Faruk Beşer’in konumuzla direk alakalı olan, Kur’ân’ı teganni ile okumakla alakalı görüşlerini bulabildik. Prof. Dr. Faruk Beşer teganni ile ilgili hadisleri ele alıp tahrîc etmekte ve sonunda şunları söylemektedir:

“Kur’ân-ı Kerîm’i güzel sesle ve tecvîd kâidelerine göre, yani Arap elhanı ile okumak, arzu edilen okumak tarzıdır. Yoksa “profan” teganni ile şarkı söyler gibi Kur’ân-ı Kerîm okumak caiz değildir.

Kur’ân-ı Kerîm’i düz yazı, hitabet, şarkı ve türkû makamlarından biriyle değil, kendine has bir eda ile, olabildiğince güzel bir sesle ve Arap aksanı ile okumalıdır.

Uzaktakilere duyurma gibi bir maksat yoksa, Kur’ân-ı Kerîm’i bağırıp çağırma ve sesi mânaya ayarlayarak okumalıdır.

Dinleyenlere sesinin nağmesi ve kıvrımları ile değil, ihlâs ile, hüznle ve Kur’ân’ın ruhunu aktarma gayretiyle tesirli olmaya çalışmalıdır. Bununda birinci şartı Kur’ân okuma

³³⁹ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 45-46.

karşılığında kesinlikle maddi menfaat beklememek, kendiliğinden gelse dahi kabul etmemektir. Bunun çok çirkin bir haram olduğunu, özellikle İmam Birgivî ve İbn Âbidîn'e dayanarak bir başka yazımızda etraflıca anlatmaya çalıştık.”³⁴⁰

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın bu husustaki görüşleri ise şu şekildedir:

“Kur'ân okumak âyet ve hadislerde üzerinde hassasiyetle durulan ibadetlerdendir. Kur'ân'ı okumak âyetleri üzerinde düşünmek ve öğütlerine sınıksız tutunmak yine Kur'ân'ın emridir. Âyet-i kerimeler Kur'ân'ın “tertîl” üzere okunmasını istemiştir. Bu nedenle İslâm âlimleri Kur'ân'ın tecvîde riayet ederek tane tane okunmasının gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bu okuyuş Kur'ân'ı anlama amacı için en uygun okuma biçimidir. Hz. Peygamber'in hadislerinden anlaşıldığı kadarıyla Kur'ân'ı güzel sesle ve teganni boyutuna ulaşmayan nağmelerle yani sese biraz âhenk vererek okumak teşvik edilmiştir. Nitekim o, “Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz” buyurmuştur.”³⁴¹

3.3.5. Teganninin Anlam ile İlişkisi

Kur'ân-ı Kerîm namaz ve taabbüd maksatlı diğer tilâvetlerde, tefekkür edilerek, mahâric-i hurûf ve tecvîd kaidelerine de riayet edilmekle beraber tertîl ile okunması gerektiği herkes tarafından müsellemidir.³⁴² Bu nedenle Kur'ân tilâveti teganniye değil, teganni belirlenmiş ölçülerle Kur'ân tilâvetine tâbi olmalıdır. Kur'ân tilâvetinde teganni icra edilirken bu hususlara tâbi olunmadığı takdirde anlam bozulmaları meydana gelebilmektedir.

Kârinin “عَسَىٰ رَبُّكُمْ”³⁴³ ifadesindeki س harfini tefhîm ile عَسَىٰ رَبُّكُمْ şeklinde okuması mânâyı ifsat etmektedir. Aynı şekilde “وَكَمْ قَصَمْنَا”³⁴⁴ ifadesinde yer alan tefhîm ile okuması gereken ص harfini terkîk ile وَكَمْ قَسَمْنَا şeklinde ince okumasıda mânâyı ifsat eden kısımda değerlendirilmektedir. Bu okuyucuların, Kur'ân-ı Kerîm'in kelimelerini tahrif edecek kadar

³⁴⁰ Faruk Beşer, *Fıkıh Penceresinden Fetvalarla Çağdaş Hayat* (İstanbul: Nun Yayıncılık, 1997), 56.

³⁴¹ *Fetvalar*, haz. Din İşleri Yüksek Kurulu (Ankara: DİB. Yayınları, 2018), 413.

³⁴² el-Furkân 25/32; el-Müzzemmil 73/4; Ebû Dâvûd, “Salât”, 355; Buhârî, “Tevhîd”, 52; Çetin, “Tilâvet”, 41/155-156.

³⁴³ el-İsrâ 17/8.

³⁴⁴ el-Enbiyâ 21/11.

ileri gidip (أفلا يعقلون),³⁴⁵ (أولا يعلمون)³⁴⁶ gibi âyetlerde, mesela elif'i (ل) hazf etmek suretiyle (أقل يعقلون), (أول يعلمون), (قالوا أئنا) gibi âyetlerde (و) harfini hazfederek, (قال أئنا) yine, (يوم الدين) ve benzeri yerlerde (ي) harfinin hazfıyla (يوم الدين) şeklinde telaffuz ettikleri müşahede edilmektedir. Tempo tutturmak nağme ve notalarını Kur'ân'a uydurma girişimleri sebebiyle med olmayan yerleri çekmeleri ve harekelenmesi kesinlikle caiz olmayan sakın harfleri harekelendirmeleri de Kur'ân'ın mânalarını tahrif etmektedir.³⁴⁷ Mâna değişikliğine sebep olacak şekilde teganni yapmaktan sakınmak gerekmektedir. Hatta namaz esnasında mânayı bu şekilde ifsat edecek nağme yapmak namazın bozulmasına sebebiyet vermektedir.³⁴⁸ Lahn-ı celînin bütün halleri ve Kur'ân'da benzeri olmayan bir lafızla hata meydana geldiği takdirde ve mâna fâhiş bir şekilde bozulduğunda yine namaz bozulmaktadır.³⁴⁹

Kanaatimize göre namazın ifsat olduğu, okuyucununda günahkâr sayıldığı bu hususlar düzeltme imkânı olup düzeltmeyen veya kasten yapanlar için geçerlidir. Mesela; Uzak Doğu ülkelerinden yeni Müslüman olmuş bir kişiden direk olarak mahâric-i hurûfu ve tecvîd kaidelerini tam anlamıyla yapması beklenemez. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'le ileri yaşlarda tanışmış bir kimseden mahâric-i hurûf ve tecvîd kaidelerine vukûfiyet beklenemez. Dolayısıyla mânanın ifsat olması ve kişinin namazının bozulması durumları kaste olan durumlarda veya hafife alıp düzeltme gayretine girmeyen kimseler için düşünülmesi daha yerinde bir tutumdur. Nitekim bu hususta Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Kur'ân'ı gereği gibi güzel okuyan kimse, vahiy getiren şerefli ve itaatkâr meleklerle beraberdir. Kur'ân'ı kekeleyerek zorlukla okuyan kimseye de iki kat sevap vardır.”³⁵⁰ Bu hadisten anlaşılmaktadır ki, Kur'ân'ı kekeleyerek zorlukla okuyanlar iki kat sevap almaktadırlar. Bunlardan birisi Kur'ân'ı okumalarının ecridi, diğeri de çektikleri meşakkatin ecridir. Burada kişi her ne kadar mahâric-i hurûf ve tecvîd kaidelerine riayet ederek okuyamasa da Kur'ân kırâatına bir teşvik vardır.

³⁴⁵ Yâsîn 36/68.

³⁴⁶ el-Bakara 2/77.

³⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid fî ilmi't-tecvîd*, 44.

³⁴⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 217.

³⁴⁹ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 1/631.

³⁵⁰ Buhârî, “Tevhîd”, 52; Müslim, “Müsâfirîn”, 243.

3.3.6. Ülke ve Bölgelere Göre Teganni Örnekleri

Şüphesiz her kültürün, ülke ve bölgenin kendine has bir ses yapısı ve enstürüman aletleri vardır. Bu durum insanın yaratılışında var olan ritmik bir durumdur. Ondaki bu duygunun ve kültürün tamamen yok edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle teganni ve İslâm dünyası arasında bir irtibatın olması doğal bir hadisedir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in sâbite haline gelmiş kendine has ve özgün bir okunuş biçimi vardır. Tecvîd ise Kur'ân'ın bu okunuş ilkelerini ele alan bir ilimdir. Kur'ân-ı Kerîm'i kişinin belleğindeki nağme, makam ve şarkı notalarına göre değil de, bu tecvîd kaidelerine göre okuması esas olmalıdır.³⁵¹ Buna göre, “*Kur'ân'ı Arap lahnları ve Arap sesleriyle okuyunuz*”³⁵² emri Kur'ân'ı eğip bükmezsizin, şarkı notalarına uydurmaksızın tabii selikayla okumamız anlamını ifade etmektedir.³⁵³ Kur'ân'ın kendine has nağmesi tecvîd kaidelerine riayet etmekle mümkündür. Tecvîd kaidelerine riayet ederek okumak asıl ve tabii olmalıdır. Ülke ve bölgelerin kendi kültürlerin etkisini Kur'ân'ın tecvîd kaidelerinin ve tabii selikasının önüne geçirmesi kabul edilir bir durum değildir.

Günümüzde bazı ülke ve bölgelerde Kur'ân tilâvetinde aşırı ve abartılı bir şekilde teganni yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu ülkelerin başında Mısır, Türkiye ve İran gelmektedir. Özellikle bu üç ülkede aşırı nağme ve makam yapıldığı ve zaman zaman nağme ve makamın Kur'ân'dan önde tutulduğu esefle müşahade edilmektedir. Mısırlıların gelişmiş nağme becerilerine, en güzel hançere yapısına ve ses tonuna sahip oldukları herkesce mâlumdur. Hatta onların bu güzel ses tonu ve nağmelerle toplum önünde Kur'ân-ı Kerîm okuyup, karşılığında ücret almaları ciddi anlamda eleştiriye maruz kalmalarına sebep olmuştur.³⁵⁴ Yine Kurtubî'nin naklettiğine göre “*Hz. Peygamber'in ve sahâbenin Kur'ân tilâvetinde ne lahn ne de başkalarının çoşturup beğendirme tavrı söz konusuydu. Aşırı teganni ve başkalarının beğenisini kazanmak için Kur'ân tilâveti ise, hemzeli olmayan bir harfî hemzeliymiş gibi okuma, med olmayan yeri med varmış gibi okuma ihtimalini barındırmaktadır. Bunun neticesinde ise, tek bir elif, birden fazla elife, tek bir vav, birden fazla vava, tek bir harf ise birden fazla harfe dönüşebilmektedir. Bu ise, Kur'ân'da ziyede meydana getireceği için yasaklanmıştır.*”³⁵⁵ Bu eleştiri, Mısır'da böyle bir geleneğin hem

³⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 43-44; İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetu'l-mukaddimeh fî mâ yecibu ala kârii'l-Kur'âni en ye'meleh*, 3.

³⁵² Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1/313; İbn Kesîr, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 196.

³⁵³ Abdulmecit Okçu, “Kur'ân Tilâvetinde Ezgi”, *Dini Araştırmalar* 10/28 (Mayıs-Ağustos 2007), 245.

³⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi ' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 1/16.

³⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi ' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 1/15-16.

eskiye dayandığını, hemde çok yaygın olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Mısırlı kârilere arasında Kur'ân'ın okuma ilkelerini ihlal etmeden harflerin ve sıfatların hakkını vererek nağme ve makam yapanlarda bulunmaktadır. Tecvîd kaidelerini ihlal etmeksizin, hoş sada ile okudukları Kur'ân kalplere daha çok tesir etmektedir. Türkiye ve İran'da da benzer durumlar söz konusudur. Kanaatimizce Türkiye ve İran'da tilâvette zorlama (teassüf) yapılmaktadır. Kur'ân tilâvetinde tecvîdden ziyade, nağme, makam ve mûsikîye riayet edilmekte olduğu müşahade edilmektedir. Bu durumdaki bir kâri ellerinin içini kulaklarına koymakta, önce kısık sesle başlayıp daha sonra sesinin şiddetini yükselttiği, yüzünün şekilden şekle girdiği ve bu esnada teassüften dolayı ter döktüğü gözükmemektedir. Oysaki arzu edilen, Kur'ân gibi ilahî bir kitabın tecvîd disiplini çerçevesinde teassüfsüz ve tabii şekilde okunmasıdır. Çünkü Kur'ân tilâvetinde asloan tefekkür, tedebbür ve samimiyettir.

3.3.7. Günümüzde Teganni Örnekleri ve Uygun Olmayan Kırâat Biçimleri

İbnü'l-Cezerî'nin kendi çağında tespit etmiş olduğu bid'atlar günümüzde şekil değiştirerek devam etmektedir. Hatta ziyade olarak yeni yeni bid'atlar ortaya çıkmaktadır. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'in ruhuyla bağdaşmayan kerih hareketlerdir. Çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde bunlara detaylı olarak yer vermiştik. Bu başlıkta ise geçmişte olmuş olsa bile çağımızda da halen devam eden teganni örnekleri ve uygun olmayan kırâat biçimleri hakkında bilgi verilecektir.

3.3.7.1. Teassüf ve Tekellüf

Kur'ân-ı Kerîm'i tecvîd kurallarına göre okumak, harfleri tam bir şekilde mahreçlerinden çıkarmak, onun hakkını ve müstehakkını vermek, kolay ve rahat bir şekilde, tekellüf (mübalağa) ve teassüf (zorlama) olmaksızın okumakla mümkündür.

Kur'ân-ı Kerîm, bütün bunlar gözetilerek mükemmel bir üslupla, mübalağadan uzak, herhangi bir zorlamaya mahal vermeyen bir letafetle okunmalıdır.”³⁵⁶

³⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetu 'l-mukaddimeh fî mâ yecibu ala kârii 'l-Kur'âni en ye'meleh*, 4.

3.3.7.2. Taklit

Bir kırâatın mürettel, mücevved, lütuf, zorlamasız ve arabî olmasının şartı sade ve tabii olmasıdır. Bunun sağlanabilmesi için kırâatta taklit olmamalıdır. Çünkü her insanın ses ve gırtlak yapısı farklılık arz etmektedir.

3.3.7.3. Tatrîb

Okuyucunun Kur’ân-ı terennüm edip nağme yapması, ses perdelerini değiştirerek uzatılmayacak yeri uzatması, gerektiğinden fazla uzatması ve Arap dilinin izin vermediği bir tarzda tecvîd kurallarını bozarak okumasıdır.³⁵⁷

3.3.7.4. Terci‘

Kırâat esnasında özellikle de medlerde sesi dalgalandırmaları, sesi yükseltip alçaltmaları ve sadece bir medde defalarca bu yükseltip alçaltma işlemini tekrar etmelerine denmektedir.³⁵⁸

3.3.7.5. Terkîs

Kişinin, harfleri ayırıp gırtlaklığını titreterek harflere harekeler ilave etmesidir. Mesela; Bakara sûresi 5. âyette;

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“أُولَئِكَ” kelimesindeki medd-i muttasıllarda “*ulaaaake*” şeklinde tek sesle uzatarak okumamız gerekirken “*ula’a’a’aake*” şeklinde sesimiz titreterek araya harekeler ilave etmemiz bu kabilden değerlendirilmektedir. Bir de kişinin sakın harf üzerinde sekte yapması, sonrada acele ve hızlı okumaktan dolayı dilinin sakın harfe hareke vermeye yeltenmesidir.³⁵⁹

³⁵⁷ Hüsnî, *Hakku’t-tilâveh*, 64.

³⁵⁸ Hüsnî, *Hakku’t-tilâveh*, 64.

³⁵⁹ Hüsnî, *Hakku’t-tilâveh*, 64.

3.3.7.6. Tahzîn

Okuyucunun normal okuyuş ve âdetini terk ederek okuyuşunu gösteriş ve saygınlık amacıyla tevazu ve itaatinden dolayı sanki ağlıyor ve hüzünleniyormuş gibi başka bir biçimde okumasıdır. Bunda riya olduğu veya ona kapı araladığı için nehy edilmiş bir okuyuş tarzıdır.³⁶⁰

3.3.7.7. Ter'îd

Okuyucunun soğuk hava veya kendisine isabet eden başka bir elem verici hadiseden dolayı, sanki titriyormuş gibi bir ses tonuyla okumasıdır.³⁶¹

3.3.7.8. Tahrif

Pek çok okuyucunun toplanıp birlikte bir sesle okumaya çalışmalarıdır. Böylelikle okuyuşları kesintiye uğrar ve ses ahengini gözetmeleri bir kısmı bazı kelimeleri diğer bir kısmı ise bazı kelimeleri okurlar. Yüce Allah'ın kitabını bu şekilde okumak ise, onun kelamına olan hürmeti ihlalle beraber, mükâfat elde etmeyi dahi engelleyen bir durumdur.³⁶²

Misal olarak; âyetler de yer alan “أَفَلَا يَعْلَمُونَ” ifadesinin bu şekilde ki bir toplu okuma esnasında ahengi sağlamak adına, “أَفَل يَعْلَمُونَ” şeklinde med elifinin hafzedilerek okunmasıdır.

3.3.7.8.1. Belirli Makamlara Göre Okumak

Elbetteki Kur'ân'ın kendine has ahenk ve tatlılığı vardır. Onu, tabii makamla okumakta bir beis yoktur. Bu husustaki problem burada ki ölçünün keyfiyeti meselesidir. Bu nasslarda yer alan nağmeli ve makamlı okumanın keyfiyeti Kur'ân-ı Kerîm'i makama ve nağmeye tâbi kılmak değildir. Aksi halde Kur'ân-ı Kerîm'in tedebbür ve tefekkür emirleri ikinci plana atılır ki, bu çok büyük bir vebal olsa gerektir. Nitekim Kur'ân'ın makama hâkim kılındığı yerde okuyucu Kur'ân'ı değilde, makamı düşünüp öncelemektedir. Bu ise, kerih görülen bir okuyuş biçimidir.

³⁶⁰ Hüsnî, *Hakku't-tilâveh*, 64.

³⁶¹ Hüsnî, *Hakku't-tilâveh*, 65.

³⁶² Hüsnî, *Hakku't-tilâveh*, 65.

3.3.7.8.2. Koro Halinde Okumak

Kur’ân-ı Kerim okuyuşunda bir diğer teganni ve bid’at çeşidi ise, birkaç okuyucunun bir araya gelip, âyetleri belli bir makam ve nota etrafında koro halinde okumalarıdır. Bu tarihte de var olagelmiş bir bid’attır.³⁶³ Anadolu’nun değişik yörelerinde hatim ve mevlit cemiyetlerinde bu uygulama zaman zaman görülmektedir. Hemen şunu vurgulamak isteriz ki, Talim amacıyla hocanın taleblerine koro halinde okumalarında bir mahsur olmadığı görüşündeyiz. Hiç şüphesiz bu hareket Kur’ân-ı Kerîm ruhuyla bağdaşmayan bir bid’attır. Ve Ashâb-ı Kirâm’dan böyle okuyanların olduğu veya okunabileceğine dair tek bir rivayet bile yoktur.

3.3.7.9. Mûsiki Aletleri Eşliğinde Okumak

Kur’ân-ı Kerîm tilâvetinde sesi güzelleştirmek, dinin övülen ve tavsiye edilen bir davranıştır.³⁶⁴ Ancak bunun şartı Arap lahninin ve fasih Arapça’nın dışına çıkmamaktır. Kur’ân okuyucu tilâveti esnasında mûsiki makamlarını öncelemesi, tecvîd kâidelerini mûsiki makamları uğruna ikinci plana atması ve Kur’ân’ı müzik aletleri eşliğinde icra etmesi çok çirkin bir davranıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’i müzil aletleriyle okuma hususunda İbn Teymiyye şunları söylemektedir: “*Kur’ân’ı şarkı makamları ve nağmeleriyle okumak doğru olmaz. Buna cevaz verilmez. Kur’ân’ın çalgı aletleri ve enstrümanlar eşliğinde okunması caiz değildir*”.³⁶⁵ Doğrusu çalgı aletlerini Kur’ân’a alet etmek, makam ve mûsikîde kullanılan nağmeleri Kur’ân tilâvetine dâhil etmek bid’atların en çirkinini ve en sapkın olanıdır

3.3.7.10. Ehl-i Kitabı Taklit

Ehl-i Kitaptan maksat, Hristiyanların kiliselerde çan eşliğinde (çalgı aletleriyle) icra etmiş oldukları makamlardır³⁶⁶

Belki de Arap olmayan birisi Kur’ân okuma kâidelerini ihlal ederek, yasaklanan bu tarzlardan biriyle tilâvette bulunduğu için uyarılmış ve onun şahsında bütün Müslümanlara,

³⁶³ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*, 44.

³⁶⁴ Buhârî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 19, “Tevhîd”, 32.

³⁶⁵ Ebü’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-İstikâme* (Riyâd: Muhammed Suûd Üniversitesi, 1991), 1/246.

³⁶⁶ Ensârî, *Şerhu’l-mukaddimeti’l-cezeriyye fî ilmi’t-tecvîd*, 14.

Kur'ân'ın hangi ağız, hangi makam ve hangi fonetik çerçeve ile okunacağı gösterilmiş olmaktadır.³⁶⁷

3.3.7.11. Ehl-i Fıskı Taklit

Ehl-i Fısk'tan maksat, Kur'ân'ı mûsikîye tâbi kılarak icra edilen okuyuş biçimidir ki, kâri bu okuyuşuyla medleri kısaltır veya uzatmaması gereken yerleri uzatarak okursa yaptığı eylem haram olur.³⁶⁸

Oysa emrolunduğumuz kırâatın mürettel, mücevved, lütuf, zorlamasız ve arabî olmasıdır. Bunları sağlamak için, hiçbir surette taklit olmamalı, kırâat ölçütleri ihlal edilmemeli ve ülkelerin kültürlerinde yer etmiş olan nağme ve terennümler Kur'ân kırâatına karıştırılmamalıdır.

İşte sade ve tabii okuyuş bu şekilde olmalıdır.

3.3.7.12. Kesik Kesik Okumak

Sekte yapmaya benzer şekilde harfleri birbirinden ayırarak kesik kesik okumakta uygun olmayan okuma biçimlerindendir.³⁶⁹ Burada okuyucu harfler ve kelimeler arasında sekte varmış gibi bir ara vermektedir. Günümüzde tilâvet esnasında cihazlara aşırı eko ve yankı vermek suretiyle harfler ve kelimeler arasında, medlerde inkıtalar meydana gelebilmektedir.

3.3.7.13. Kur'ân ile Hemhâl Olup Kalbi Bütünlük Sağlayamamak

Harfleri telaffuz ederken tembel birinin okuyuşuna benzeyecek şekilde gevşeklik ve yumuşaklıkla okumak bu tür okuyuş çeşidine dâhildir. Yine sarhoş birinin sözleri gibi harfleri ağızda geveleyerek okumakta, uygun olmayan okuma türlerine örnektir.³⁷⁰

³⁶⁷ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 123.

³⁶⁸ Ensârî, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-cezeriyye fî ilmi't-tecvîd*, 14.

³⁶⁹ Hüsnî, *Hakku't-tilâveh*, 65.

³⁷⁰ Hüsnî, *Hakku't-tilâveh*, 65.

Bu hususta Hz. Peygamber: “Kur’ân’ı, kalpleriniz kaynaştığı müddetçe okuyunuz. İhtilafa düştüğünüzde ise onun başından kalkın.” buyurmaktadır.³⁷¹ Mescid içlerindeki mihrabiye okumalarında ve ihtifallerdeki aşır okumalarında aşırı yavaş okuma biçimi olan itnâb okuyuşu bu kategoride değerlendirilebilir. Zira bu şekilde ağır okuyuş adaptasyonu bozabilir. Bu durum ise, kişinin Kur’ân ile hemhâl olup ünsiyet kurmasını zorlaştırabilir. Binâenaleyh, bu şekilde bir okuyuşa Hz. Peygamberin ve sahâbenin okuyuş tarzlarında rastlanmamaktadır.

3.3.8. Öneriler

Kur’ân-ı Kerîm, anlaşılması ve ahkâmıyla amel edilmesi gereken bir ilahî kitaptır. Kur’ân’ın ne demek istediği Kur’ân muhatapları için mülâhaza edilmesi gereken dinî bir vecîbedir. Gerek kırâat alanında gerekse dilbilim alanında yapılan bütün çabalar bu amaca mâtuftur. Maksat ise Allah’ın keliminden, murâd-ı ilahîyi doğru bir şekilde anlamaktır. İşte buna uygun olan her şey gerekli, buna mâni olan her şey gereksizdir. Allah’ın kelimini doğru anlamak ise doğru kırâata bağlıdır. Bunun garantisi ise öncelikle kırâat ve dilbilim disiplinleridir. Çünkü bunlar lahn ve tahrife karşı koruma sağlamaktadır. Tecvîd ve bağlantıları ise bunların muhteviyâtındandır. Tecvîdin de asıl gayesi hoş sadâdan ziyade, Kur’ân’ı ve onun tilâvet biçimini tahrif, tağyir ve lahna karşı korumaktır. Günümüzde bu konuda bazı ifrat ve tefritler yaşandığı bilinen bir hadisedir. Kur’ân’ın indiriliş gayesinden uzak olan aşırı ve abartılı bir şekilde teganniye kaçılması bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm kendine has ahenk içerisinde tecvîd kaidelerine riayet ederek okunması gereken bir kitaptır. Kırâat ilminde otorite şahsiyet sayılan İbnü’l-Cezerî’nin bu konudaki tespit ve tavsiyeleri ortak payda yapılabilir. İbnü’l-Cezerî’den bize tevârüs etmiş yazılı kaynaklar sabite haline getirilebilir. Yazılı kaynaklarla beraber fem-i muhsîn ihmal edilmemelidir. Ancak bu yazılı kaynaklar herkese göre farklı yorumlanmamalı, ilmî otoriteye sahip kişiler tarafından yorumlanmalıdır.

Kur’ân-ı Kerîm’in tahkik, tedvir ve hadr olmak üzere kendine has okunuş mertebeleri vardır. Bu mertebelerin dışında kalan okuyuş biçimleri lahn kapsamında değerlendirileceği için caiz kabul edilmemektedir. Kur’ân-ı Kerîm okunuş mertebeleri yeniden ele alınmalı ve

³⁷¹ Buhârî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 37; Müslim, “İlim”, 3.

okuyucular bu konuda bilinçlendirilmelidir. Özellikle hafızlık eğitiminde ve hatim okumalarında yaygın olan hezreme okuyuşuna düşülmemesi hususunda, hafızlık eğitimi veren müesseselerde konferanslar düzenlenip hocalar ve öğrencilere konunun ehemmiyeti aktarılmalıdır.

Lahn kavramı gayet açık ve objektif olarak ele alınmalı ve bu hususta sınırlar ihlal edilmemelidir. Tilâvette lahn olgusu üzerinde çalışmalar yapılmalı, bu hususta okuyucular bilinçlendirilmelidir. Bizim bu çalışmamız yüksek lisans çalışması olduğu için saha çalışmasına imkân vermemektedir. Ancak, İslâm'ın ilk yıllarındaki Arap lahniyle bugünkü Arap lahminin aynı özellikleri barındırıp barındırmadığı veya ne kadarının benzerlik gösterdiği hususunda saha çalışmaları yapılmalıdır.

Lahn bağlamında en çok yaygın olan bid'atların başında teganni bid'atının geldiği aşikârdır. Buna binâen teganni kavramı iyice içselleştirilme ve sınırları tahdid edilmelidir. Teganni ile Kur'ân tilâvetinde haram, mekruh ve mübah olan okuyuşları ayırt etmek için anlaşılır kriterler koyulmalıdır.

Teganni kapsamında değerlendirilen pek çok kavramın doğru anlaşılması ve tahlil edilme sorunları devam etmektedir. Kırâat ilmindeki konumu herkesce müsellemlenmiş olan İbnü'l-Cezerî'nin koymuş olduğu sınırlar çerçevesinde kavramlar anlaşılmaya çalışılmalıdır. İbnü'l-Cezerî'nin tespit etmiş olduğu bid'atlara karşı çözüm önerileri ortak payda yapılabilmelidir.

Kur'ân-ı Kerîm'in tecvîd kaidelerini ihlal etmeyen teganniye müsamaha gösterilebilir. Ancak tecvîd kaidelerini ihlal eden, tedebbür ve tefekkürün önüne geçen teganni ise tasvip edilemez. Kur'ân-ı Kerîm'in ülke ve bölgelere göre okunuş şekilleri tashîh edilmeli ve asl olan tabii ve teassüfsüz okuyuş hâkim olmalıdır.

Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde asl olanın onun mesajlarını anlamak, tedebbür ve tefekkür ederek hayata tatbik edilmek olduğu unutulmamalıdır.

SONUÇ

Hem lafız hem mâna yönünden mucize olan ilâhî kitabımız Kur'ân-ı Kerîm bizlere lafzının keyfiyeti ve mânasının hakikati cihetinden mütevâtir olarak gelmiştir. Bu sebeple tilâvetimiz onun bu niteliğine uygun olmak zorundadır. İlâhi bir kitap olan Kur'ân'ın normal gramer kurallarından başka, kendine özgü ayrı bir okunuş biçim ve yöntemi vardır. Bu biçim ve yöntemin keyfiyetini oluşturan kurallar bütünü tecvîd ilmi adını alıp, Kur'ân'ın bu kurallar çerçevesinde okunması Kitap, Sünnet ve İcmâ ile sabittir.

Kur'ân-ı Kerîm'in tecvîdle okunmasının semeresi ise, O'nu Hz. Peygamber'den nakledildiği şekliyle sahih, fasih, eksiksiz ve ilavesiz bir şekilde okuyup okutmamızı sağlamak içindir. Aynı zamanda Kur'ân kelimelerini okurken lahn adı verilen çeşitli okuyuş hatalarının önüne geçmek tecvîd ilmi sayesinde mümkün olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in kendine has bir ahenk ve tecvîd ile okunduğu aşikârdır. Zira bu şekilde okunması tavsiye bile edilmektedir. Kur'ân'ın ahenk ve düzeni, gönül ferahlatıcı ve okşayıcı bir okuyuş biçimi oluşturup insanı duygulandırmaktadır. Bu sayede gönülleri celp etmekte ve hidayetlere vesile olmaktadır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in okunuşunun keyfiyetine uygun olmayan ve Kur'ân'ın ruhuyla bağdaşmayan diğer bir mesele ise, teganni ve o başlık altında değerlendirdiğimiz okuyuşa boğarak okumaktır ki, bu sayede makam Kur'ân'a tâbi değil, Kur'ân makama tâbi kılınmış olmaktadır. Böyle bir okuyuş tarzı Allah Teâlâ'nın tertîl ile okuma emrini ihlal etmektedir.

Kur'ân'ın dili olan Arapça'da, İslâm'ın ilk dönemleri olan Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde lahn olarak adlandırılan hatalar yaygın değilken, daha sonra fetihlerle, İslâm devletinin topraklarının genişlemesiyle birlikte Arap olmayanların (acem) İslâm'a girmeleri ve Araplarla mübâşeretleri neticesinde yaygınlık göstermeye başlamıştır. Özellikle şehirlerde Araplarla acemler arasında münasebet Arapça ve diğer diller arasında karşılıklı etkileşimi doğurarak, Arapça'da yapılan hataların artmasına sebebiyet vermiştir. Öyle ki, bu hatalar Arap yönetici kesiminde dahi görülmeye başlamış hatta bazı yöneticiler bu konuya hassasiyet göstererek, lahn denilen hatalardan kaçınmaya çalışarak çeşitli tedbirler almışlardır. Yukarıda belirttiğimiz hadisler, İslâm'ın ilk dönemleri olan Hz. Peygamber ve sonrasında sahabe döneminde lahn kavramının bilindiğini ve kullanıldığını göstermektedir. Bu kavram bilinmesine rağmen, Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemde Araplar kendi dillerini

kendi karakterine ve bu dilin sahip olduğu söz sanatlarına uygun olarak konuştuklarından dillerinde bozulma yok denecek kadar azdı. İslâm'dan yaklaşık iki asır sonra Arap dilinde bozulmalar (lahn) meydana gelmeye başlamıştır.

Bu çalışmamızda görmüş olduğumuz ana sorunlar, Kur'ân tilâvetinde lahn olgusudur. Lahnin farklı tezahürleri olduğu erbâbınca bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, lafız ve mâna yönüyle mucize bir kelimedir. Bu iki husus aynı zamanda şîârlardan olup Müslümanların ortak değeridir. Bu ortak paydaları tahrif, tağyire karşı korumak ancak nazarî ilkeler ve bu ilkelerin doğru anlaşılması ve doğru bir şekilde tatbik edilmesi ile sağlanabilir. Kur'ân-ı Kerîm doğru bir şekilde okuyup okutmak dinî bir vecîbedir. Kur'ân tilâvetine, birden fazla sebebe mebnî olarak zamanla bazı hatalar sirayet etmiştir. Kur'ân'ın telaffuzunda meydana gelen hatalar genel mânada lahn diye tabir edilmektedir. Lahnin bir versiyonu belirlenmiş sınırları ihlal teganni bid'atıdır. Kur'ân'ın ruhuna aykırı bir şekilde teganni ile Kur'ân tilâvetinde bulunmak çalışmamızın temelini oluşturmaktadır.

Çalışmamızda tespit etmiş olduğumuz başlıca sorunlar kırâat ilminin günümüz problemleridir. Tali problemler ise lahn kavramının altına giren teganni problemidir. Tedebbürü engelleyen, tefekküre perde olan her türlü ifrat ve tefrit girişimlerinden olan teganni problem sayılmaktadır. Çünkü bu aşırı tutumlar insanlara Kur'ân'ın asıl gayesinden uzaklaştırmaktadır. Kur'ân'ın doğru bir şekilde okunması ve anlaşılabilmesi için gerekli okuyuş şekli, ifrat ve tefritten uzak, kayıt ve müşâfeheye dayalı olan sahih okuma biçimidir. Teganni ile bu ilkeler ihlal edildiği takdirde problemler meydana gelmektedir. Teganni bağlamında meydana gelen problemler tarihî süreçte meydana geldiği şekliyle günümüzde kılıf değiştirerek devam etmektedir.

Tespit edilmiş problemlerin birçoğu tarihten bu yana varolagelmiş hatalar olsada, günümüzde de yeni yeni problemler Kur'ân tilâvetine bulaşmaktadır. Kırâat âlimi İbnü'l-Cezerî kendi döneminde yapılan lahn hatalarını tespit etmiş ve yapılması gerekenleri zikretmiştir. Günümüzde ortaya çıkan kısımlar ise adı konulsun veya konulmasın içeriği aynı olan hatalardan oluşmaktadır.

Kırâatta ki lahn fonetik bir olaydır. Bunun yazılı olarak kayda geçirilmesi zor bir iştir. Çalışmamızda lahnin pratik boyutunu kapsadığı için yazılı anlatımı her ne kadar zor olsa da günümüzde ortaya çıkan lahnlar mevcuttur. Bunlar, Kur'ân okurken tecvîd kurallarında

aşırıya gitmek, mahalli okuyuşların ön plana çıkması, tilâvette aşırı nağme ve makam yapmak, koro halinde Kur'ân okumak, Kur'ân'ı mûsikîye alet etmek gibi bid'âtlardır. Tefekkür ile tilâvet mi yoksa nağme ile tilâvet mi?. İkisi beraber ne kadar bağdaşabilir?. Bu konu çalışmanın sorunsallığı ve cevap aranan bir boyutudur.

Netice itibariyle, Kur'ân-ı Kerîm mûciz bir ilâhi kelam olması cihetiyle kendine has ahenk ve terennümü vardır. Tertîl ilkesini göz ardı etmeden, ahenk içersinde güzel ve tatlı bir sadâ ile icra etmemiz ise hadislerde bize tavsiye edilen bir ilkedir. Burada ise, nağme ve ezgi ile tilâvetin ümmete ve Kur'ân tilâvetine müspet ve menfî sonuçlarının akademik bir çalışma konusu olabileceği kanaatine sahibiz.

Çalışmamızda vardığımız iki temel sonuç bulunmaktadır. Birincisi Kur'ân tilâvetinin teassüf, tekellüften ve bunlara sebep olacak hususlardan uzak olması gerektiğidir. Bunlara sebep olan bid'âtlardan biriside tegannidir. Bu teganniden maksadımız kasıtlı ve iradeli bir biçimde yapılan tegannidir. Yoksa tabii olarak oluşan teganni asla mezmûm değildir. Nitekim Kur'ân tilâvetinin kendine has bir terennüm ve tegannisi vardır. Bununla yetinmeyip ilave olarak terkîs, ter'îd, tatrîb, tahzîn ve çağımızdaki ortaya çıkmış olan tegannileri eklemek doğru değildir. İkincisi sonucumuz ise, Kur'ân tilâvetinin tabii ve latif bir şekilde olması gerektiğidir. Bununla birlikte asıl olanın Kur'ân'ın kutsiyeti ve temel mesajlarıyla bağdaşan tedebbür, tefekkür ve ihlâsla okunması gerektiğide unutulmaması gereken bir durumdur.

KAYNAKÇA

- Abd, Muhammed. *el-İstişhâdu ve'l-ihcâcu bi'l-luğati ve rivâyetü'l-luğati fî dav'i'l-luğati'l-hadis*. Kahire: Âlimü'l-Kütüb, 1988.
- Abderî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Medhal*. Beyrut: Dâru't-Türâs, ts.
- Alegoridergi, "Müzik ve Beyin İlişkisine Bir Bakış" (Erişim 3 Nisan 2022).
- Altıkulaç, Tayyar. "Mekkî b. Ebû Tâlib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/575-576. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Altuntaş, Halil.— Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Apaydın, Yunus. "Mûsiki". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/261-263. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Ataman, Ahmet Muhtar. *Mûsikî Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1928.
- Atay, Hüseyin. *Kur'an Türkçe Çeviri*. İstanbul: Yurt Bilimsel Araştırmaları ve Yayıncılık, 1998.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ. *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-buhârî*. Beyrut: Daru İhyâ-i türâsi'l-arabiyy, ts.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib. *Avnü'l-ma'bûd şerhu sünen-i ebî dâvûd*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995.
- Beşer, Faruk. *Fıkıh Penceresinden Fetvalarla Çağdaş Hayat*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 1997.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslâm İlmihali*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Kahraman Cilt-Yayıncılık, 1995.
- Birişik, Abdulhamit. "Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/383-388. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Bozkurt, Nebi. *Hadis'te Folklor Eğlence*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Kahire: el-Matbaatüs's-Selefiyye ve Mektebetuhâ, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1983.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh tacü'l-luğa*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, ts.

- Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *el-Kısas ve'l-müzekkirîn*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1988.
- Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Sa'd İbn Kayyim. *İgâsetü'l-lefhân min mesâyidi's-şeytân*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Müncidü'l-mukriîn ve mürşîdü't-tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Tayyibetü'n-neşr fî'l-kırââtî'l-aşr*. Medine: Mektebetü Dâri'l-Hüdâ, 1991.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1985.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Manzûmetu'l-mukaddimeh fîmâ yecibu ala kârii'l-Kur'âni en ye'meleh*. Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât, 2006.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*. çev. Aydın Kudat. Ankara: Sonçağ Akademi, 2021.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Gayetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fî'l-kırââtî'l-aşr*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Çağıl, Necdet. “Kutsal Metinler ve Müzik”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 39 (2013), 10.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'ân-ı Kakîm ve Meâl-i Kerîm*. İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1958.
- Çetin, Abdurrahman. “Lahn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/55-56. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Çetin, Abdurrahman. “Tevvîd” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/253-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Çetin, Abdurrahman. “Tilâvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/155-157. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2009.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an'ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Dânî, Ebû Amr Osman bin Saîd. *et-Tahdîd fî'l-itkâni ve't-tecvîd*. Umman: Dâru Ammâr, 2000.

- Dimyatî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdü'l-Ğani el-Benna. *İthafü fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbaate 'aşer*. Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, 1987.
- Ebü Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü ebî dâvûd*. Beyrut: Müessetü'r-Risale, 2015.
- Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî. *Manzûmetu'l-mukaddimeh fîmâ yecibu ala kârîi'l-Kur'âni en ye'meleh*. çev. Fatma Yasemin Mısırlı. İstanbul: Elgausnı Yayınevi, 2019.
- Emin, Ahmed. *Fecru'l-islâm*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Ensârî, Zekerîyya. *Şerhu'l-mukaddimeh fî ilmi't-tecvîd*. Dimeşk: Tevzîu Mektebeti'l-Gazzâlî, 1992.
- Fadlî, Abdülhâdi. *el-Kırâati'l-Kur'âniyye târîh ve ta'rîf*. Beyrut: Merkezü'l-Ğadîr, 2009.
- Fetvalar*. haz. Din İşleri Yüksek Kurulu. Ankara: DİB. Yayınları, 2018.
- Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî. *İhya-i ulûm'id-din*. çev. Ali Arslan. İstanbul: Sentez Yayınevi, ts.
- Görgün, Tahsin. "Goldziher" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/105-111. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Halkân, Abdü's-Sâdık. *Hükmü kırâati'l-Kur'ân bi'l-elhân ve'l-makâmâtî'l-mûsikiyye*. Marakeş: Noubalaa li'l-Kitap, 2013.
- Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Mesâilü Ahmed bin Hanbel ve rivâyetü ibnihi Abdillâh*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyy, 1981.
- Itr, Nûreddîn. *Ulûmu'l-Kurân'il-Kerîm*. Dimeşk: Matbaatü's-Sabâh, 1993.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-arab*. Beyrut: Dârü's-Sâdır, ts.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr. *Kitâbu's-seb'a fî'l-kırâât*. Kahire: Dâru'l-Meârif bi-Mısr, ts.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *el-İstikâme*. Riyâd: Muhammed Suûd Üniversitesi, 1991.
- İbn-i Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. İbn-i Hacer Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-buhârî*. Beyrut: Daru'l-Marife, 1959.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 2011.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Özgürlük Mücadelesi ve İslâmî Yeniden Doğuşun Sorunları*. Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016.

- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2004.
- Karadavut, Ahmet. "Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1997).
- Karadavut, Ahmet. "Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7/7 (Ağustos 1997), 330.
- Kâsım, Abdülmuhsîn b. Muhammed. *et-Tahzîru mine't-tekellüfi fî kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*. b.y.: y.y., 2021.
- Koç, Mehmet Akif. "Kur'an Kiraatinde Türklere Özgü Mahalli Okuyuş Sorunu". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51:2 (2010), 79.
- Koçaşlı, İbrahim. *Sünen-i Ebî Dâvûd ve Tercemesi*. İstanbul: Erkam Yayınları, ts.
- Koçyiğit, Talat. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*. Ankara: Kılıç Kitabevi Yayın ve Dağıtım, 1997.
- Kudat, Aydın. "Et-Temhîd Fî Ulumi't-Tecvîd niçin yazıldı? İbnü'l-Cezerî Üzerine Bir Niyet Okuması" Başlıklı Tebliğin Müzakeresi". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*. ed. T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kiraat Kurulu Başkanlığı. 855-866. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Kudat, Aydın. *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2020.
- Kureşî, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî. *Fezâilü'l-Kur'ân*. Dimeşk: Mektebetü İbn-i Teymiye, 1995.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim. *el-Camiu's-Sahîh*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyy, 2010.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik. *er-Risâle*. Dimeşk: Dâru'l-Yemâme li't-Tibâati ve'n-Neşr, ts.
- Madazlı, Ahmet. *Tecvîd İlmi ve Kur'an Kiraatı İle İlgili Mes'eleler*. Ankara: Kandil Matbaası, 1985.
- Makdisî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müfliḥ b. Muhammed. *Kitâbü'l-furu' ve meahü tashîhu'l-furu' li Alâiddîn Alî b. Selmân el-Maverdî*. Beyrut: Müessetü'r-Risale, 2003.
- Makdisî, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî. *el-Şerhu'l-kebîr alâ metni'l-mukni'*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, ts.

- Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası*. Ankara: Otto, 2004.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Mekkî, Mekkî b. Ebî Tâlib. *er-Riâye li tecvîdi'l-kırâaeh ve tahkîki lafzi't-tilâveh*. Beyrut: Müessesetü Kurtuba, 2005.
- Mekkî, Muhammed. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî ilmi't-tecvîd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- Mervezî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc. *Muhtasaru kıyâmi'l-leyl ve kıyâmi ramadân ve kitâbi'l-vitr*. Pakistan: Hadîs Akademi, 1988.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâci'l-ârifîn b. Nûreddîn Alî. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-câmi 'i's-sagîr*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1937.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahya b. İsmâîl. *Muhtasaru'l-müzenî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Halep: Mektebü Metbûâtü'l-İslâmiyye, 1986.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. Dimeşk: Dâr'u İbn Kesîr, 2000.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *el-Mecmu' şerhu'l-mühezzeb*. Kuala Lumpur: Dâru'l-Fikir, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc şerhu sahîhi müslim bin haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyy, 1972.
- Nevevî. Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İbni Hazm, 1994.
- Okçu, Abdulmecit. "Kur'ân Tilâvetinde Ezgi". *Dini Araştırmalar*. 10/28 (Mayıs-Ağustos 2007), 245.
- Okçu, Abdülmecit. *İbnü'l-Cezeri Kur'an ve Kırâat*. Erzurum: Ekev Yayınları, 2001.
- Osman, Hüsnî Şeyh. *Hakku't-tilâveh*. Cidde: Dâru'l-Menâra Li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1998.
- Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvîd ve Kırâat*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Râzî, Muhammed bin Ebî Bekir. *Muhtârü's-sihâh*. Beyrut: Dâiratü'l-Meâcîm fî Mektebet-i Lübnân, 1986.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman. *Dirâsat fî ulûmil-Kur'ân*. (Riyad: Merkez Tefsîr li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2005.
- Sönmezsoy, Selahattin. *Kur'ân ve Oryantalistler*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.

- Sünbüllük, Esat Sezai. *Birinci Kırâatı Aşere Kitabı*. İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1947.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü lil-Kitab, 1974.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Hâvî li'l-fetâvâ*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 2004.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs. *el-Üm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî. *Neylû'l-evtâr*. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1993.
- Şübekî, Muhammed Rafîk Mü'min. *el-Leâlû'z-zehebiyyetü fî şerhi'l-mukaddimetü'l-cezeriyyeti*. Gazze: Şebeketü'-Elûke, 2015.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 2000.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Muhtasaru ihtilâfî'l-ulemâ*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996.
- Tenûhî, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb. *el-Müdevvene*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Nevâdiru'l-usûl fî ma'rifeti ehâdisi'r-rasûl*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992.
- Torun, Şükrü. "Müziğin Beynimizdeki Yolculuğu". *Osmangazi Tıp Dergisi* 38/1 (Mart 2016), 66-70.
- Tuğral, Rahim. *Ana Hatlarıyla Kur'ân Tecvîdi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Tûnisî, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. *Tefsire Giriş (Mukaddimetü't-tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr*. Bursa: Ekin Yayınları, 2020.
- Uludağ, Süleyman. *İslam ve Musiki*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Uzunoglu, M. Vecih. "Kur'ân'da Gramer Hataları İddiası ve Bir Reddiye". *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 18 (2005).
- Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed. *Esbâbü'n-nüzûl*. Demmam: Darü'l-İslâh, 1992.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım, ts.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008.

- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1986.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed. *Tebyînü'l-hakâik şerhu kenzi'd-dekâik ve hâşiyetü's-şibli*. Kahire: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1895.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. b.y.: Matbaatü Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurakâhu, ts.

